SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka
Hlavný redaktor: prof. dr. Eugen Jóna
Výkonný redaktor: dr. Ladislav Dvonč
Redakčná rada: doc. dr. V. Blanár, dr. L. Dvonč, dr. G. Horák, dr. J. Horecký, prof. dr. E. Jóna, dr. F. Miko, univ. prof. dr. E. Pauliny, dr. Š. Peciar, doc. dr. J. Ružička, univ. prof. dr. J. Stanislav
Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

Peciar Š., Národnostná politika KSČ a slovenčina — — — — — — — 193
Oravec J., Osobné zámená v podmete — — — — — — — — — — — 199
Jóna E., K otázke normatívnosti Slovníka slovenského jazyka — — — — — 206
Michalus Š., Poznámky k výberu slov vo výkladovom slovníku (Pripomienky k dvom dielom Slovníka slovenského jazyka) — — — — — — — — — — 214
Vragaš Š., Cudzie slová v Slovníku slovenského jazyka — — — — — — 220
Smiešková E., Dvojvidové slovesá cudzieho pôvodu v slovenčine — — — — 225
Budovičová V., Zaradenie nového pomenovania do slovnej zásoby — — — 230

Diskusie

Rybák J., K spracovaniu hesiel *čosi* a *dačo* v Slovníku slovenského jazyka — — 235
Ružička J., *Bleskozvod* — — — — — — — — — — — — — — 237
Počtová G., Zložené súvetie — — — — — — — — — — — — — 239

Zprávy a posudky

Rusko-slovenský slovník. H. Španková — — — — — — — — — — — 244
Nový srbochorvátsky pravopis. J. Frýdecký — — — — — — — — — — 246
Jazykový koutek Československého rozhlasu v knižných výberoch. G. Horák — 247

Rozličnosti

Krnohy. J. Ružička — — — — — — — — — — — — — — — 249
Abstencia. J. Ružička — — — — — — — — — — — — — — 249
Praskať, práskať. Š. Michalus — — — — — — — — — — — — — 250
Nezamestnaným vstup zakázaný? L. Dvonč — — — — — — — — — 250
„Maccarthyzmus", či *maccarthizmus?* L. Dvonč — — — — — — — — 251
Exbratislavčan? L. Dvonč — — — — — — — — — — — — — 252

Odpovede na listy

Strašne mať rád. — — — — — — — — — — — — — — — — 253
Pytliačiť na zajace. — — — — — — — — — — — — — — — 253
Desaťkorunák a *desaťkorunáčka.* — — — — — — — — — — — — — 254
O nárečovom oslovení *curka.* — — — — — — — — — — — — — 254
Dovoľte mi odísť. G. Horák — — — — — — — — — — — — — — 255

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 26 1961 ČÍSLO 4

NÁRODNOSTNÁ POLITIKA KSČ A SLOVENČINA

Štefan Peciar

Bratské zväzky, ktoré spájajú Čechov a Slovákov a ktoré Klement Gottwald nazval národnopolitickým spoločenstvom, majú hlboké historické korene. Už na začiatku svojich dejín žili predkovia našich národov v spoločnom štáte — vo Veľkomoravskej ríši. Po zániku tejto ríše žili predkovia Čechov a Slovákov dlhé stáročia v rámci rozličných štátov a vyvinuli sa v dôsledku odlišných životných podmienok v dve osobitné slovanské národnosti a neskôr v dva osobitné slovanské národy. Naďalej však medzi nimi trvali a nikdy neprestali vzájomné hospodárske, politické a kultúrne styky vďaka zemepisnej polohe územia, ktoré naši predkovia obývali, a vďaka blízkej príbuznosti jazykov, ktorými sa dorozumievali. V dejinách našich národov je nemálo takých období, v ktorých sa vzájomné styky Čechov a Slovákov zvlášť intenzívne rozvíjali a prehlbovali. Spomeňme husitské revolučné hnutie a jeho preniknutie na Slovensko, ako ho monumentálne zvečnil Alois Jirásek v románe Bratrství. Spomeňme pobielohorské obdobie, keď českí emigranti našli útočište na Slovensku a stali sa spojovacím ohnivkom medzi českým a slovenským ľudom. Spomeňme spoločné korene a ciele českého a slovenského národného obrodenia, spoločný boj českého a slovenského národa proti národnému útlaku v Rakúsko-Uhorsku.

Vyšší stupeň vzájomných vzťahov medzi príslušníkmi oboch našich národov predstavuje spolupráca českej a slovenskej robotníckej triedy, pričom vyspelejšia česká robotnícka trieda nezištne poskytuje všestrannú pomoc a podporu slovenskému robotníckemu hnutiu od samých jeho začiatkov.

Nové podmienky pre úzku spoluprácu, pre upevňovanie a prehlbovanie vzťahov medzi oboma našimi národmi sa začali vytvárať v Československej republike, ktorá vznikla r. 1918 ako výsledok národnooslobodzovacieho boja českého a slovenského ľudu a na základe práva sebaurčenia, proklamovaného Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou pre všetky národy. Rozhodujúci význam pre ďalší vývoj vzťahov Čechov a Slovákov malo založenie jednotnej strany českej a slovenskej robotníckej triedy, Komunistickej strany Československa. KSČ ako sekcia III. internacionály

sa stala nositeľkou najpokrokovejších tradícií našich národov, nekompromisnou bojovníčkou za slobodu a rovnoprávnosť národov v ČSR. V období fašistickej okupácie KSČ ukazovala nášmu ľudu správnu cestu v národnooslobodzovacom boji a v oslobodenej republike vedie ľud ČSR od víťazstva k víťazstvu pri uskutočňovaní jeho stáročných túžob.

V národnostnej politike osvojovala si KSČ v procese boľševizácie správny marxisticko-leninský názor, vyplývajúci zo zásady proletárskeho internacionalizmu. Už na II. sjazde (r. 1924) prijala KSČ zásadu sebaurčenia a tým uznala i samobytnosť slovenského národa. Dôkladnejšie rozpracoval národnostnú otázku V. a VI. sjazd KSČ (r. 1929 a 1931) na základe programu Komunistickej internacionály, prijatého na IV. kongrese r. 1928. KSČ jediná z politických strán v buržoáznej ČSR správne chápala národnostný problém a vo svojej činnosti ho podriaďovala otázkam triedneho boja. V čase, keď vládnúca veľkoburžoázia nebola ochotná ani schopná urobiť nič pre zrovnoprávnenie národov v buržoáznej ČSR a keď oficiálna fikcia jednotného československého národa na Slovensku znásobovala triedny útlak útlakom národným, keď zradcovská politika ľudákov paktovaním s vonkajšími nepriateľmi ČSR a podnecovaním protičeskej nenávisti vážne ohrozovala republiku a životné záujmy slovenského národa, v čase bezprostredného ohrozenia ČSR nemeckým fašizmom predložila KSČ Plán hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho povznesenia Slovenska, na ktorom sa uzniesla celoslovenská konferencia KSČ v Banskej Bystrici 16. a 17. mája 1937. Tento plán, ktorý vychádzal z daných pomerov a možností v buržoáznom štáte, predstavuje konkrétny návrh, ako odstrániť odvekú biedu Slovenska, a to spriemyselnením Slovenska, zveľadením slovenského poľnohospodárstva, výstavbou slovenského školstva a pozdvihnutím celkovej kultúrnej úrovne Slovenska, pričom sa mali uspokojiť i požiadavky ostatných národností žijúcich na Slovensku.

Vládnúce buržoázne kruhy však radšej obetovali jednotu republiky, než by boli splnili návrhy KSČ, ktoré znamenali demokratickú úpravu národnostných pomerov v buržoáznej republike.

Dejiny Československa sa však neskončili 15. marca 1939. Ani po dočasnom roztrhnutí ČSR sa fašistickým okupantom a ich prisluhovačom nepodarilo rozbiť bratské zväzky medzi českým a slovenským ľudom. Na čelo národnooslobodzovacieho boja nášho ľudu sa postavila Komunistická strana Československa. Cieľom tohto národnooslobodzovacieho boja bola nielen národná, ale i sociálna sloboda, vybudovanie Československej republiky na nových základoch a podľa zásad úplnej národnej rovnoprávnosti.

Požiadavku obnovy ČSR na základe národnej rovnoprávnosti zastávalo a presadzovalo moskovské vedenie KSČ v mnohých diskusiách s londýnskou emigráciou. Londýnska buržoázna emigrácia sa usilovala o obno-

venie starej predmníchovskej republiky a v národnostnej otázke naďalej zastávala stanovisko „československého národa", popierajúc národnú samobytnosť Slovákov.

O charaktere obnovenej republiky rozhodli však revolučné masy, ktoré pod vedením KSČ povstali v Slovenskom národnom povstaní a aktívne bojovali proti fašizmu a za obnovenie Československej republiky na nových základoch.

Národná a demokratická revolúcia r. 1945 vytvorila podmienky pre uchopenie moci robotníckou triedou v ČSR a tým zároveň aj pre definitívne vyriešenie pomeru Čechov a Slovákov v spoločnom štáte. V týchto nových podmienkach mohla už KSČ predložiť vláde „Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov". Jedným z najdôležitejších bodov Košického vládneho programu je jeho šiesta hlava, ktorú Klement Gottwald nazval „Magnou chartou slovenského národa". Rieši sa v nej jeden z najpálčivejších problémov vnútropolitického života ČSR — vzájomný pomer Čechov a Slovákov, a to v duchu marxisticko-leninských zásad o národnostnej otázke. Vyjadruje to táto formulácia: „Robiac koniec všetkým starým sporom a vychádzajúc z uznania Slovákov ako nacionálne samobytného národa, vláda sa od prvých svojich krokov dôsledne bude snažiť, aby sa v česko-slovenskom pomere uskutočnila zásada ‚rovný s rovným', aby sa tak uplatnilo ozajstné bratstvo medzi obidvoma národmi."

Hlavné zásady, z ktorých vychádza Košický vládny program pri riešení vzájomného pomeru dvoch bratských národov v spoločnom štáte, opierajú sa o vedeckú marxisticko-leninskú definíciu národa a sú totožné s tými princípmi, na ktorých je vybudovaný mnohonárodný Sovietsky zväz. Z bezvýhradného uznania samobytnosti slovenského národa vyplýva uznanie úplnej rovnoprávnosti Čechov a Slovákov. Politickým výrazom toho bolo utvorenie slovenských národných orgánov. Najvyššou politickou predstaviteľkou samobytného slovenského národa a nositeľkou štátnej moci na Slovensku sa stala Slovenská národná rada.

Novú historickú náplň vo vzťahoch Čechov a Slovákov naznačuje Košický vládny program zmienkou o uplatnení ozajstného bratstva medzi obidvoma národmi. V tomto morálnopolitickom pojme je vyjadrená socialistická zásada bratskej spolupráce a rozvíjania úprimnej vzájomnej pomoci našich národov pri budovaní spoločnej československej vlasti. Tým sa zároveň jasne povedalo, že v novom štáte sa neostane len pri vyhlásení formálnej, právnej rovnosti, ale že sa táto právna rovnosť podloží a doplní hospodárskou, sociálnou a kultúrnou rovnosťou v záujme pevnosti, jednoty, celistvosti a nedeliteľnosti slobodnej Československej republiky.

Uskutočňovanie zásad Košického vládneho programu záležalo v upev-

ňovaní ľudovodemokratického zriadenia. Po oslobodení ČSR bolo treba za tieto zásady bojovať proti buržoáznej reakcii, ktorá v snahe obnoviť kapitalizmus v Československu usilovala sa podlomiť vytvárajúce sa základy ľudovej demokracie, vyvolávala národnostné trenice, pričom slovenská buržoázia postupovala spoločne s českými šovinistami. Na Slovensku bolo treba zlikvidovať separatistické tendencie ľudáckych a buržoáznonacionalistických živlov.

Národnostná otázka je podriadená otázke upevňovania moci robotníckej triedy. Možno ju definitívne vyriešiť len odstránením buržoázie z hospodárskeho a politického života. U nás sa otázka moci definitívne rozhodla vo februári r. 1948.

Celý vývoj v ČSR a menovite nebývalý rozvoj priemyslu, poľnohospodárstva a kultúry na Slovensku po Víťaznom februári, smerujúci k tomu, že sa Slovensko postupne vyrovnáva českým krajinám, potvrdzuje správnosť politiky KSČ v národnostnej otázke a je neklamným svedectvom toho, že KSČ krok za krokom verne a dôsledne plní Košický vládny program. Na ustavujúcej schôdzi SNR r. 1960 prezident republiky A. Novotný právom konštatoval: „Komunistická strana Československa, dôsledne sa riadiac učením marxizmu-leninizmu, s úspechom vyriešila národnostnú otázku v našej republike. Medzi Čechmi a Slovákmi sú teraz bratské vzťahy úplnej rovnoprávnosti a v pevnej jednote ľud oboch našich národov nastupuje k riešeniu úloh spätých s rozvojom socialistickej spoločnosti."

Dospeli sme vo svojom vývoji k dovŕšeniu výstavby socializmu, k uskutočňovaniu kultúrnej revolúcie a jasne sa pred nami črtá najbližší cieľ: vyspelá socialistická spoločnosť a prechod ku komunizmu. Tejto hlavnej úlohe je dnes prirodzene podriadená aj národnostná otázka. V nových historických podmienkach existencie svetovej socialistickej sústavy stále viac vystupuje do popredia princíp proletárskeho internacionalizmu a spolupráce medzi národmi tábora mieru. Za týchto podmienok sa dovŕši proces premeny našich národov v národy socialistické. Súčasťou tejto premeny bude postupné zbližovanie a vzájomné obohacovanie kultúry oboch našich národov.

Všimnime si teraz v krátkosti, ako sa riešenie národnostnej otázky, resp. vzájomného pomeru Čechov a Slovákov v spoločnom štáte odrážalo vo vývoji slovenského národného jazyka.

Za Rakúsko-Uhorska, keď slovenský národ bol olúpený o najzákladnejšie národné práva a zápasil o holú existenciu, udržoval sa slovenský národný jazyk predovšetkým v podobe ľudových nárečí. Od sformovania novodobého slovenského národa jestvoval už síce slovenský spisovný jazyk, opierajúci sa o stredoslovenské nárečia, ale ten mal nepatrné možnosti rozvoja. Okruh jeho používateľov bol minimálny, jeho spoločenské

funkcie boli veľmi obmedzené. Negramotnosť a pologramotnosť bola na Slovensku hojným zjavom, keďže vyučovacím jazykom na všetkých školách bola maďarčina. Najčastejším čítaním širokých ľudových más boli kalendáre a modlitebné knižky. Diela slovenskej umeleckej literatúry čítalo niekoľko desiatok ľudí. Matica slovenská, pokiaľ jestvovala, a jednotliví slovenskí buditelia len s veľkými obeťami vydávali (obyčajne kratší čas) slovenské zábavné alebo poučné almanachy a časopisy, v ktorých vyšla väčšina diel slovenskej klasickej literatúry. Možnosť pestovať slovenskú vedu temer nejestvovala. Podobne živorili slovenské noviny.

Jednota spisovného jazyka sa udržiavala za takýchto pomerov najmä vydavateľskou praxou (ustálil sa tzv. matičný úzus) a tradíciou tlačiarní. V týchto ťažkých podmienkach bolo pre vývoj spisovnej slovenčiny veľkým šťastím, že sa mohla opierať o blízko príbuzný a vyspelý spisovný jazyk český.

Štátny prevrat a vznik Československej republiky r. 1918 priniesol pre kultúrny rozvoj slovenského národa a pre rozvoj spisovnej slovenčiny nebývalé možnosti. S výdatnou pomocou českej inteligencie, najmä učiteľov a profesorov dosiahlo Slovensko v krátkom čase veľký kultúrny pokrok a rozvoj. Slovenčina stala sa vyučovacím jazykom na národných i stredných školách a okrem toho úradným jazykom takmer vo všetkých úradoch. Začali vychodiť viaceré slovenské noviny a časopisy. Obnovila a rozšírila sa činnosť Matice slovenskej. Viacerí nakladatelia vydávali slovenskú beletriu a postupne sa začali rozvíjať i niektoré vedné odbory, keď sa prví slovenskí vedci vyškolili na československých univerzitách a vysokých školách.

Avšak všetky tieto priaznivé javy v kultúrnom rozvoji Slovenska boli brzdené oficiálnou tézou ústavy buržoáznej ČSR o jednotnom československom národe a o jednotnom československom jazyku „s dvoma spisovnými zneniami". Táto nevedecká téza, ktorú predstavitelia KSČ otvorene vyhlasovali za podvod, ktorú však mnohí buržoázni vedci, stojaci v službách českej a časti slovenskej buržoázie, obhajovali, otrávila na celé roky existencie buržoáznej ČSR bratský pomer Čechov a Slovákov. Väčšina slovenských jazykovedcov, ktorí začínali publikovať v tridsiatych rokoch, dala sa do služieb ľudáckych separatistických snáh a usilovala sa ich uplatniť vo vývine spisovnej slovenčiny tzv. jazykovým purizmom, t. j. úsilím „očistiť" spisovnú slovenčinu od skutočných alebo domnelých čechizmov.

Slovenský jazykový purizmus bol do istej miery historicky podmienený pomermi v buržoáznej ČSR, keď slovenčina nebola oficiálne uznaná za osobitný jazyk samobytného slovenského národa a keď prenikavý vplyv blízko príbuzného českého jazyka s dlhšou spisovnou tradíciou hrozil

úplne rozrušiť gramatickú stavbu, ba i hláskovú štruktúru spisovnej slovenčiny. V zásade však je jazykový purizmus založený na nevedeckých predstavách o zákonitostiach jazykového vývoja, pretože absolutizuje tzv. vnútorné jazykové zákony a ignoruje vplyv spoločenských faktorov na vývoj jazyka. Slovenskí puristi, orientujúc sa predovšetkým na slovnú zásobu spisovného jazyka, narobili spisovnej slovenčine citeľné škody tým, že násilne zasahovali do prirodzeného vývoja slovnej zásoby spisovnej slovenčiny bez ohľadu na jej potreby a tak otriasli jej stabilizáciu.

Puristické snahy, ktoré vyvrcholili vydaním Pravidiel slovenského pravopisu r. 1940, zapustili korene v jazykovej praxi a niektoré nesprávne puristické poučky sa udržujú dosiaľ najmä v korektorskej praxi a čiastočne i v škole, i keď uznaním a zabezpečením samobytnosti slovenského národa s osobitným národným jazykom stratil purizmus akékoľvek opodstatnenie.

V nových pomeroch ľudovodemokratického zriadenia slovenský národný jazyk, ktorý je jedným z hlavných atribútov samobytného slovenského národa, má nebývalé možnosti všestranného rozvoja, vďaka hospodárskemu a kultúrnemu napredovaniu Slovenska. Postupná demokratizácia celého nášho života, aktívna účasť pracujúcich na riadení štátu, sprístupnenie najvyššieho vzdelania širokým masám pracujúcich nesmierne rozšírili počet aktívnych používateľov spisovnej slovenčiny. K tomu pristupuje vplyv dennej tlače, rozhlasu a televízie na jazykové vedomie más vo všetkých končinách našej vlasti. Spisovný jazyk sa stal v pravom zmysle jazykom celonárodným a postupne rýchle vytláča nárečia.

V týchto nových spoločenských podmienkach spisovný jazyk vyžaduje podrobné normovanie na základe hlbokého vedeckého poznania jeho vývinových zákonitostí. Všestranné vedecké poznanie nášho národného jazyka zabezpečujú početné kádre jazykovedcov.

Dialektická metóda umožňuje našim jazykovedcom správne sa orientovať v zložitých problémoch jazykového vývoja a odhaľovať v ňom často protirečivé tendencie. Jedným z takýchto protirečení, ktoré ovládajú vývoj dnešnej spisovnej slovenčiny, je postupné zbližovanie spisovnej slovenčiny so spisovnou češtinou, najmä v slovnej zásobe, pri súčasnom zachovávaní a prehlbovaní špecifických zákonitostí oboch našich národných jazykov.

Správna jazyková politika v období vyspelej socialistickej spoločnosti bude teda záležať v tom, aby sa najširšie vrstvy používateľov spisovného jazyka čo najpodrobnejšie oboznámili so štruktúrnymi zákonitosťami nášho celonárodného jazyka, aby sa naučili jemne rozlišovať jeho bohaté výrazové prostriedky podľa cieľa jazykového prejavu, aby poznali účinnosť a krásu svojho materinského jazyka a vedeli ho za každých okolností po-

hotove používať. Hlbšie poznanie materinského jazyka u príslušníkov socialistického národa nebude mať za následok antipatiu alebo odpor k jazyku blízkeho socialistického národa, ale naopak vypestuje u všetkých členov vyspelej socialistickej spoločnosti úctu a lásku k jazykom všetkých národov. Stále prehlbovanie vzájomných hospodárskych a kultúrnych stykov medzi socialistickými národmi povedie u veľkého počtu ľudí najprv k pasívnemu poznávaniu viacerých jazykov, neskôr k rozširovaniu bilingvizmu a u príslušníkov menších národov i k ovládaniu viacerých jazykov.

Zvlášť intenzívne pracovné styky príslušníkov bratských socialistických národov žijúcich v spoločnom socialistickom štáte vytvoria podmienky pre stále silnejúce vzájomné ovplyvňovanie ich jazykov. V takýchto podmienkach budú sa naše dva bratské jazyky, čeština a slovenčina, navzájom obohacovať a postupne stále viac zbližovať. Vzhľadom na túto vývojovú perspektívu a v súhlase s potrebami dnešnej spoločnosti je potrebné už dnes podporovať v oboch našich spisovných jazykoch spoločné vývojové tendencie, najmä v slovnej zásobe. Jazyková politika musí citlivo reagovať na potreby súčasnej spoločnosti a nesmie rušivo zasahovať do prirodzeného vývoja nášho súčasného spisovného jazyka.

Táto požiadavka je v plnom súlade s tými ideami, za ktoré bojovala naša strana po štyridsať rokov svojej existencie, presadzujúc už v buržoáznych pomeroch správnu národnostnú politiku v ČSR a dôsledne uplatňujúc pri riešení národnostných problémov v ľudovodemokratickom Československu marxisticko-leninské princípy.

OSOBNÉ ZÁMENÁ V PODMETE

Ján Oravec

Osobné zámená *(ja, ty, my, vy, on, ona, ono, oni, ony)* sa v slovenčine málo používajú ako podmet. Zhruba možno povedať, že v bežnej nedôraznej reči sa zámenné podmety nekladú. Výrazné osobné prípony určitých slovesných tvarov v prísudku dostatočne označujú príslušnú osobu podmetu.

V s t á v a m (t. j. ja) o šiestej. — Otvor (t. j. ty) mi! — Čo tam toľko s t o j í? (t. j. on, ona, ono) — Chorého p r e n á š a m e (t. j. my) opatrne. — P o d a j t e (t. j. vy) to sem!

V 1. a 2. osobe minulého času a podmieňovacieho spôsobu osobu vyjadrujú tvary pomocného slovesa (na rozdiel napr. od ruštiny, kde sa

pomocné sloveso vynecháva, lebo osoba sa vyjadruje osobnými zámenami). Tretia osoba nemá ani v slovenčine pomocné sloveso, vyjadruje sa teda morfologickou nulou. Napr.: *išiel som, išli sme; išiel si, išli ste;* ale *išiel, išla, išlo, išli.*

Vo väčšine vetných typov s menným prísudkom vyjadruje osobu sponové sloveso.

Už s o m zdravý. (Tajovský) — S o m Čech a partizán. (Jilemnický)

Nadmerné používanie osobných zámen sa pokladá za štylistickú neobratnosť a pri prvej osobe i za prejav egoizmu. V beletrii a v esejistickej literatúre sa na to poukazuje.

J a som chcel... J a som navrhol... J a nedopustím... J a som videl... J a vám vravím... J a uvidím. (Kukučín) — A všade na každej strane preráža jeho drahá, jemu samotnému drahá osoba. J a, m ň a, m n e. (A. Matuška)

Zámenný podmet sa podľa doterajších našich gramatík kladie vtedy, keď ho treba pre dôraz.[1] Toto konštatovanie je správne, ale nie úplné. V najnovšej gramatike[2] sa uvádza, že zámenný podmet sa kladie i pre zrozumiteľnosť.

Tejto otázke venovalo sa viac pozornosti v teoretickej literatúre o problémoch vety.[3] Tam sa uvádza viac prípadov, kde sa používa zámenný podmet, napr. vo vetách s infinitívom v prísudku *(J a cigániť?)*, alebo keď sa má činiteľ určiť (zdôrazniť, vyzdvihnúť, obmedziť) časticou *(Aspoň t y povedz svojmu kráľovi.)*. Ešte však zostáva dosť iných prípadov, kde sa musí klásť zámenný podmet. V tomto príspevku ich chceme vypočítať, roztriediť, opísať a doložiť príkladmi.

Na prvom mieste uvedieme prípady, kde sa zámenný podmet uvádza pre zrozumiteľnosť a úplnosť vetnej konštrukcie. V týchto prípadoch sa zámenný podmet musí uviesť. Správnejšie by tu bolo hovoriť o prípadoch, kde sa kladie zámenný podmet z gramatických príčin. Až na druhom mieste uvádzame vety, v ktorých sa kladie zámenný podmet pre dôraz a pre citové zafarbenie vety, t. j. zo štylistických príčin. V nich zámenný podmet môže, ale nemusí byť.

I. Zámenný podmet použitý z gramatických príčin.

Osobné zámená označujú osoby najmä v priamej reči. Nenahrádzajú,

[1] Pozri v *Slovenskej gramatike* E. P a u l i n y h o — J. R u ž i č k u — J. Š t o l c a 2. vyd., Martin 1955, 193.

[2] E. P a u l i n y, *Krátka gramatika slovenská*, Bratislava 1960, 78.

[3] J. R u ž i č k a, *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*, Bratislava 1956, 42—43.

J. R u ž i č k a, *Osobitné typy dvojčlennej vety*, SR XXV, 1960, 74—75.

nezastupujú podstatné mená, lebo v podmienkach dialógu sú zámená (najmä zámená 1. a 2. osoby) prvoradým označením zúčastnených osôb. Vecné pomenovania osôb (podstatné mená) sa tu spravidla nepoužívajú. Výnimočne sa môžu použiť, avšak vždy len v sprievode osobných zámen. Bez osobných zámen by nebolo jasné, o ktorú gramatickú osobu ide. Pre túto príčinu sa musia vyjadriť zámenné podmety vtedy, keď k podmetu treba uviesť prístavok, prívlastok, doplnok alebo nejaké iné určenie. Ak sa uvádza určujúci člen, pre zrozumiteľnosť sa vyžaduje i určovaný člen, t. j. zámeno, na ktoré sa určujúci člen vzťahuje. Takýto zámenný podmet sa môže i prízvukovať, ale prízvuk nie je hlavnou príčinou jeho použitia.

1. Zámenný podmet sa záväzne kladie, keď má pri sebe prístavok, prívlastok, doplnok.

J a, Martin Pasier, vám to ukážem. (Mináč) — To som k vám prišiel j a, Maťo. (Jilemnický) — M y zemania musíme spolu držať, a nie proti sebe. (Stodola) — Vtedy o n a, Mišíčka, ako žiačka len tak na vyšívaní uchytila ktorejsi z dievčat nožničky. (Alexy) — V y ženské sa vždy do všetkého lepšie chcete rozumieť. (Jégé) — Madlušovci sa zodvihli, m y traja sadli sme si do kúta. (Chrobák) — M y starší museli sme vynaložiť všetku výrečnosť, aby sme ich presvedčili. (Jilemnický) — Ach, v y úbohý! Kam ste to prišli? (Jesenský) — Jedni plakali za Zápotočným, jedni nad Magdalénou a j a jediný sám nad sebou. (Figuli) — Žobrák aspoň môže ísť žobrať, ale o n, mladý, zdravý, žobrať sa hanbil a na zárobky ísť nemohol od chorej ženy. (Kukučín)

2. Osobné zámeno vo funkcii podmetu sa kladie v neúplných vetách, v ktorých niet prísudku.

J a, že je už celý rozmliaždený. (Tajovský) — A j a, že ušla. (Jašík) — Nemá sa s kým baviť, a j a, či je váš Paľko nie doma. (Rázus) — J a, čo na srdci, to na jazyku. (Kukučín) — „Nechoď, Peťko", kričím naň, ale o n nič. (Moric)

Zmysel týchto eliptických viet je: Ja som myslel, ja myslím, ja som sa domnieval, ja sa spytujem; on neodpovedá / neodpovedal ...

Zámenný podmet sa musí klásť i v iných eliptických vetách, kde nie sú vyjadrené predikačné kategórie, a to v podmienkových vetách, v opytovacích vetách i v oznamovacích vetách.

Keby nie j a — bol by si tulákom. (Kukučín) — Keby nie o n a, žili by si dosiaľ doma po kráľovsky a toľkú núdzu by netrpeli. (Dobšinský)
T y tu? (Mináčová) — A odkedy v y tu? (Kukučín) J a len sám, a dokola ako v rohu tma bola. (S. Chalupka)

Kategória osoby (a súčasne i čísla) sa vyjadruje zámenným podmetom i vo vetách, kde v prísudku chýba určitý slovesný tvar modálneho slovesa alebo pomocného slovesa *byť*.

Aj j a ísť? (Hečko) — J a rmútiť? — zadivil sa Širický. (Timrava) — Na krv j a ani pozrieť, ani keď sa baranec zareže. (Kukučín)

Dal ja urobiť toto vyššie koleso a dal ho na zadnú os. (Kukučín) — Ja plakal ako mladucha, keď ju obliekajú na sobáš. (Kukučín)

V obidvoch typoch príkladov hrá dôležitú úlohu i prízvuk, ale zaraďujeme ich medzi gramaticky motivované použitia, lebo uvedené vety by bez zámenného podmetu zostali nezrozumiteľné, prinajmenej by nebolo jasné, o ktorú osobu v nich ide. Prípady prvého typu sú bežné. Prípady druhého typu sme našli doložené iba u Kukučína, pokladáme ich za zriedkavé.

3. Ďalej sa musí klásť zámenný podmet v jednoduchých vetách s citoslovcom v prísudku.

J a hybaj do mlyna, ktorý bol hneď za vodou. (Kukučín) — Poď j a v nohy! (Spievanky) — A v y marš do záhrady! (J. Chalupka)

4. Osobné zámeno v prvom páde treba uviesť vo vetách so stotožňovacou predikáciou, a to aj vtedy, keď sa prísudok vyjadruje prirovnaním.[4]

J a som to, j a, — vraví mu Drak. (Chrobák) — O n je to, o n, ten môj vysnívaný... (Timrava) — To iste bola ona, a nie o n. (Tajovský) — Či je o n ty? (Rázus) — Oni sú celkom iné tvory než sedliaci. (Jégé)

5. Zámenný podmet sa nedá vynechať, keď tvorí súčasť viacnásobného podmetu.

J a i Chovan prelazili sme slak veľmi ľahko. (Kukučín) — Drevo rúbať nechceš, z čoho sme žili ja, ty i celá família, ba celá obec. (Plávka)

6. Zámenný podmet sa vyžaduje v súvetiach, kde od neho závisí vzťažná veta.

Čakala ho chvíľu, že sa zdakadiaľ vynorí o n, ktorý ju prenasleduje v myšlienkach dňom i nocou. (Kukučín) — Držali ju o n i, pre ktorých nejestvoval zmier so starým svetom. (Horák)

II. Zámenný podmet použitý zo štylistických dôvodov.

Za štylistické použitia zámenného podmetu pokladáme prípady, kde zámenný podmet netreba pre zrozumiteľnosť, lež a) pre dôraz, b) pre citové zafarbenie. Zo štylistických príčin sa zámenný podmet používa častejšie ako z gramatických príčin.

a) Zámenných podmetov v dôraze je niekoľko druhov. Tvoria celú škálu od prípadov, kde sa dôraz nevyjadruje ináč ako osobným zámenom, až po prípady, kde sa dôraz vyjadruje i gramaticky alebo lexikálne. Medzi

[4] Z toho istého dôvodu sa kladie osobné zámeno v 1. páde po vysvetľovacích spojkách *totiž, t. j., a to* a po odkazovacom zámene *to: Ba ja myslím, že Mišo môže byť len jediný na svete — totiž o n.* (Kukučín) — *Potom otec naložil, že budeme kúriť cez sviatky obe izby, aby Jožko — to už že j a — mohol si pokojne čítať.* (Tajovský)

zámennými podmetmi použitými pre dôraz vyčleňujú sa i formálne typy, keď sa dôraz naznačuje zámenným podmetom samým, keď sa dôraz naznačuje i obráteným (inverzným) slovosledom, opakovaním zámenného podmetu, časticami *aj, i, ani, že (-že), len, veru.*

J a si ho na svedomie neberiem. (Chrobák) — T y ho chyť, — doložil, — ak máš strigônske oči. (Ondrejov) — A tú máme my škodovať? (Stodola) — Nezabudni, že som ťa j a na to upozornil. (Plávka)

Zavezte si ho v y! (Plávka) — A za bezpečnosť zodpovední sme m y! (Kukučín)

T y ich budeš mať na svedomí, t y! (Kukučín) — M y sme ho zorali, m y sme ho zasiali, čo by sme m y teraz pokryjomky žali. (J. Kráľ) — Vás, neverníka, čo mňa oklamal. — „Ja — ale ja?" Pri slove „ja" položí si hrdo dlaň na hruď. (Timrava) — Ja že by som kradol, ja? (Stodola)

To by som i ja rád vedieť. (Tajovský) — Nuž nechže je i on medzi nami chlapmi! (Gabaj) — Aj ja som taký. (Jilemnický) — O národoch mnohých niet už ani chýru, len ty nepodliehaš živlu ani víru. (J. Kráľ) — Nie ste anjelmi ani vy. (Jégé) — Gazda sa okúňa, ukazuje prázdne dlane, že ani on nemá v nich viac ako ostatní. (Chrobák) — A tyže čo nejdeš? (Dobšinský) — A vy že sa pekne držte! (J. Chalupka) — Že veru on, smelo povedal šuhaj. (Dobšinský)

Zámenný podmet sa dáva pre dôraz v druhej vete súvetia, v ktorej chýba spojka:

príčinná *lebo, veď:*

Nebojte sa, j a to už zariadim. (Kukučín) — Naše dvere nevŕzgajú, j a ich zalievam. (Spievanky) — Eva patrí tebe, t y si ju mal prvý. (Chrobák) — O n a môže, — povedala pani majstrová, — o n a je panské dievča. (Ondrejov)

dôsledková *(a) preto:*

Ja som chlap, j a sa toho nebojím. (Sládkovič)

predmetová *že:*

Vidno, o n a bola celá pri diele. (Vajanský) — No, do paroma, pochopte, j a som tú kravatu neviazal, j a som sa medzi tým všetkým len motal. (Jilemnický)

Osobitnú rozsiahlu skupinu tvoria zámenné podmety použité pre dôraz z protikladu v súvetiach, v ktorých sa deje viet stavajú v nejakom zmysle proti sebe alebo sa porovnávajú.

Takýto dôraz býva najčastejšie v priraďovacom súvetí, a to v odporovacom a zlučovacom.

M y o voze — v y o koze. (príslovie) — Spravil som sa, že nepočujem, ale o n brblal ďalej. (Chrobák) — O n a je zas, čo bola prvej: pani, gazdiná, a o n nízky sluha. (Kukučín) — Len si poslúchajte, j a nebudem. (Hečko)

J a nechcem jeho, o n mňa. (Timrava) — O n ju držal takto oblapenú, o n a jeho takto. (Jesenský) — Zadychčali sa, sčerveneli v tvárach, o n do tmava a o n a do ružova. (Hečko) — O n sa volal Jáchymko a o n a Otolienka. (Dobšinský) — V y ste náš, m y sme vaši dobrí známi, susedia. (Vajanský)

V podraďovacom súvetí sa dôraz z protikladu vyskytuje najmä v spôsobovom, podmienkovom a časovom súvetí, menej v iných.

Ako sa o n scvrkol pred ňou, tak o n a narástla. (Kukučín)
Ak si t y hotový, tu som i j a. (Kukučín) — Vieš, medveď ti je také zviera, keď mu t y nič, o n tebe tiež nič. (Rázus)
A kým som j a po celý čas hľadel naň, o n díval sa neprestajne von oknom a tak mi odpovedal. (Tajovský)
Čo v á s rozpáli, o n tým ochladne, čo v y šliapete, to o n ukradne, z vašich šedín o n omladne. (Sládkovič)

b) Bohatú skupinu prípadov tvoria zámenné podmety, ktoré podfarbujú vetu citovo. Citové zafarbenie dodávajú vete obyčajne v súhre s inými prostriedkami, a to gramatickými i lexikálnymi. Podľa toho i tu sa vyčleňuje niekoľko typov. Výrazom citovosti vety okrem zámenného podmetu je

1. obrátený slovosled t. j. umiestenie zámenného podmetu za prísudkovým slovom; prísudok tu strha na seba prízvuk a osobné zámeno v nominatíve sa stáva enklitikou:

v oznamovacích vetách (s určitým slovesom na začiatku vety alebo aspoň pred podmetom):

Nevrátim sa j a už sem. (Chrobák) — Začnem j a ruchadlom orať — brázdy po pás ... (Kukučín) — Pošlem j a tú ešte s večerou! (Hečko) — Idem j a spať. (M. Krno) — Neverím j a takým ľuďom. (Vajanský) — Mám to j a trápenia! (J. Chalupka) — Viem j a o tvojich chodníčkoch. (Tajovský) — Videl som j a aj také dievčatá, čo by si neboli ku Malke ani stali. (Švantner) — Vidíte, neboli sme m y hocaká žobrač. (Jilemnický) — Máte v y to syna — zbojníka! (Ondrejov)

v opytovacích vetách:

Zavadziam j a Vraniačke? (Tatarka) — Mohla som j a to vedieť? (Tajovský) — Človeče, kdeže si sa t y tu vzal? (Dobšinský) — Ale načo t y biješ sokoly? — Robia o n y škodu v poli? (Sládkovič) — A či by si t y vedel kosiť? (Ondrejov) — Môžeš t y vedieť, ktorú si Nemci zvolia? (Jilemnický) — Čo si v y vlastne myslíte? (Plávka)

v rozkazovacích vetách:

Nebojte sa v y nič! (Figuli) — Dajte v y ju i takú. (Kukučín) — Dajme m y tomu pokoj! (Kukučín) — Mor t y len a voľ nebyť, ako byť otrokom! (S. Chalupka)

vo zvolacích vetách s citovými opytovacími zámenami a príslovkami s ukazovacou funkciou:

Aký detský som j a bol. Aký detský! (Jesenský) — Aký je o n smelý, ako sa o n nebojí ničoho! (Kukučín)

2. opakovanie prísudku, sprevádzané prípadne aj obráteným slovosledom:

Poviete mu, v y mu poviete. (Chrobák) — Išla o n a, išla a mnoho ľudí stretávala. (Dobšinský) — Zbíjal som j a, zbíjal, boj za pravdu bíjal. (Botto) — Som j a hlupák, hlupák, hlupák! (Jesenský) — Vedela som j a, vedela... (Králik) — Smutný som j a, smutný, aj smutnejší budem... (Spievanky)

3. citový genitív (partitívny, záporový) vedno s obráteným slovosledom:

Počkajte, dám vám j a podpory! (Timrava) — Dám j a tebe hlavátky! (Rázus) — Mám j a s tebou trápenia! (Ondrejov)

4. citový datív, prípadne i spolu s obráteným slovosledom:

Pekná si mi t y rodina! (Ondrejov) — Nuž pekne si v y to vediete. (Tajovský) — Ide si o n už teraz naspäť a príde k tomu moru. (Dobšinský) — Si m y raz môžeme tiež hostinu spraviť! (Rázus) — Otec môj, otec môj, bolže som vám j a ďaleko! (Dobšinský)

5. dlhšie (dôrazové) tvary datívu a akuzatívu osobných zámen spolu s obráteným slovosledom:

Hm, frajerôčka úprimná, mňa t y neoklameš. (Švantner) — Len sa mne t y rozvi, háju môj zelený. (S. Chalupka)

6. citoslovce:

Jaj, akože j a už teraz pôjdem, neznáma persóna. (Tajovský) — Oj, idem si j a po šuhaja, idem! (Gabaj) — Anciáša vášho, oj, sme m y to len podarení čeľadníci. (Plávka)

7. úmyselné odmlčanie (apoziopéza) v nadávkach a hrešeniach:

Nuž j a tvojho — Tomáš, a pre kohože robíš? (Plávka) — Ale j a som ho videl, videl, otca j a jeho... (Plávka)

8. častice *veď, však, keď* (= veď), *už, čerta* a i. v oznamovacích vetách vyjadrujúcich vyhrážanie, dôrazné tvrdenie, prekvapenie, rezignáciu, váhanie a častica *len* (zmierňujúca rozkaz) v rozkazovacích vetách:

Však ti j a priložím, ty mamľas s pekárskou papuľou, sto striel sa ti v materi! (Kalinčiak) — Však som j a nikdy nemal peňazí, nikdy majetku od pradeda. (Plávka) — Však j a ju rozveselím. (Tajovský) — Veď j a hádam viem! (Ondrejov) — Veď ti j a poviem. (Chrobák) — Keď j a nijakej pomoci nemám od tohto dievčaťa! (Tajovský) — Keď si vám j a pravej ruky nebadám! (Timrava) — Nuž j a už len toľko poviem, že som nie za novoty. (Plávka) — Ej, čerta o n y doja! (Rázus) — Mama, moja mama, keby ste v y vedeli... (Tajovský)

Len v y zabúchajte. (Figuli) — Nerobí nič, len si ho t y ešte raz poriadne obzri, nezaškodí ti. (Plávka) — Len si t y kožuch vezmi. (Podjavorinská)

III. Zámenný podmet použitý z rytmických príčin.

V poézii (umelej i ľudovej) sa pri daktorých zámenných podmetoch dá predpokladať, že okrem citových dôvodov rozhodli o ich použití aj rytmické dôvody a potreba získať slabiku alebo dve.

Nestískaj mi, šuhaj, rúčku, čo chceš, j a neviem, tvojím vzdychom, tvojmu smútku, j a nerozumiem. (ľud. pieseň) — Ako t y smieš to spievati, či si mu t y stará mati?! (S. Chalupka) — Nič si t y, nevesta, nič si ty nemysli, len si t y mužíčka ku srdcu pritisni... (Hviezdoslav) — Ozýva sa Ploštín, až hen Poludnica, tam si o n a spieva, moja pekná žnica. (O. Bella) — Nezvädne, nezvädne, ani neopadne: zasadím si ho j a v tom Dunaji na dne. (J. Botto)

IV. Substantivizované osobné zámená v podmete.

Osobné zámená — podobne ako iné slovné druhy — stoja v úlohe podmetu, keď sú sémanticky substantivizované, takže sa môžu rozvíjať ako každé iné substantívum.

Lebo vnútorné „ja" sa vždy ohlási... (Hrušovský) — Rozkazuje všade sväté J a, kde sú triedy a kasty. (Mráz) — Ich ľudské j a sa dalo zlákať teplými miestami a štátnymi bytmi. (A. Matuška) — Teraz sa dostalo k vláde naše „m y". (Hečko)

V takejto podobe sa osobné zámená používajú aj v iných vetných členoch (v predmete, v príslovkovom určení a i.).

Začali cítiť svoju osobitosť, svoje j a a prestávali sa spoliehať na nadprirodzené sily. (Urban)

Uvedené doklady ukazujú, že zámenný podmet nie je v slovenčine taký zriedkavý, ako sa uvádza v doterajších gramatikách. Okrem prípadov, kde sa používa pre dôraz, t. j. okrem tzv. štylistických použití máme dosť iných použití, v ktorých zámenný podmet dodáva vete citové zafarbenie. Naproti týmto prípadom, kde zámenný podmet môže a nemusí byť, stoja gramaticky motivované použitia, kde je zámenný podmet nevyhnutný pre zreteľnosť a pre formálnu úplnosť gramatických konštrukcií, potrebnú na dorozumenie. V poézii sa používa zámenný podmet aj z rytmických príčin. Napokon zámená stoja v podmete aj vtedy, keď sú sémantickými substantívami.

K OTÁZKE NORMATÍVNOSTI SLOVNÍKA SLOVENSKÉHO JAZYKA

Eugen J ó n a

V súčasnej dobe sa vydávajú jednojazyčné slovníky spisovných jazykov v mnohých krajinách, najmä socialistických (v Sovietskom sväze, v Poľsku, v Bulharsku, v Maďarsku, v Rumunsku i u nás).[1] Svedčí to o nalie-

[1] O nových slovníkoch, ktoré vyšli alebo vychádzajú v slovanských alebo iných socialistických štátoch, naostatok sa referovalo v časopise Naše řeč 44, 1961, 1—2, a to o trojzväzkovom *Slovníku spisovného jazyka českého I*, A-M, 1958—1960 (ref. Milan J e l í n e k), o päťzväzkovom *Slovníku slovenského jazyka I*, A-K, 1959 (ref. Jaromír B ě l i č),

Nestískaj mi, šuhaj, rúčku, čo chceš, j a neviem, tvojím vzdychom, tvojmu smútku, j a nerozumiem. (ľud. pieseň) — Ako t y smieš to spievati, či si mu t y stará mati?! (S. Chalupka) — Nič si t y, nevesta, nič si ty nemysli, len si t y mužička ku srdcu pritisni... (Hviezdoslav) — Ozýva sa Ploštín, až hen Poludnica, tam si o n a spieva, moja pekná žnica. (O. Bella) — Nezvädne, nezvädne, ani neopadne: zasadím si ho j a v tom Dunaji na dne. (J. Botto)

IV. Substantivizované osobné zámená v podmete.

Osobné zámená — podobne ako iné slovné druhy — stoja v úlohe podmetu, keď sú sémanticky substantivizované, takže sa môžu rozvíjať ako každé iné substantívum.

Lebo vnútorné „ja" sa vždy ohlási... (Hrušovský) — Rozkazuje všade sväté J a, kde sú triedy a kasty. (Mráz) — Ich ľudské j a sa dalo zlákať teplými miestami a štátnymi bytmi. (A. Matuška) — Teraz sa dostalo k vláde naše „m y". (Hečko)

V takejto podobe sa osobné zámená používajú aj v iných vetných členoch (v predmete, v príslovkovom určení a i.).

Začali cítiť svoju osobitosť, svoje j a a prestávali sa spoliehať na nadprirodzené sily. (Urban)

Uvedené doklady ukazujú, že zámenný podmet nie je v slovenčine taký zriedkavý, ako sa uvádza v doterajších gramatikách. Okrem prípadov, kde sa používa pre dôraz, t. j. okrem tzv. štylistických použití máme dosť iných použití, v ktorých zámenný podmet dodáva vete citové zafarbenie. Naproti týmto prípadom, kde zámenný podmet môže a nemusí byť, stoja gramaticky motivované použitia, kde je zámenný podmet nevyhnutný pre zreteľnosť a pre formálnu úplnosť gramatických konštrukcií, potrebnú na dorozumenie. V poézii sa používa zámenný podmet aj z rytmických príčin. Napokon zámená stoja v podmete aj vtedy, keď sú sémantickými substantívami.

K OTÁZKE NORMATÍVNOSTI SLOVNÍKA SLOVENSKÉHO JAZYKA

Eugen J ó n a

V súčasnej dobe sa vydávajú jednojazyčné slovníky spisovných jazykov v mnohých krajinách, najmä socialistických (v Sovietskom sväze, v Poľsku, v Bulharsku, v Maďarsku, v Rumunsku i u nás).[1] Svedčí to o nalie-

[1] O nových slovníkoch, ktoré vyšli alebo vychádzajú v slovanských alebo iných socialistických štátoch, naostatok sa referovalo v časopise Naše řeč 44, 1961, 1—2, a to o trojzväzkovom *Slovníku spisovného jazyka českého I*, A-M, 1958—1960 (ref. Milan J e l í n e k), o päťzväzkovom *Slovníku slovenského jazyka I*, A-K, 1959 (ref. Jaromír B ě l i č),

havej potrebe takýchto slovníkov v socialistickej epoche, keď sa spisovné jazyky stávajú skutočne celonárodnými, lebo široké vrstvy ľudu sú ich aktívnymi používateľmi.

Vypracovať slovník na úrovni modernej lexikografie nie je ľahká úloha. Zachytiť a vedecky spracovať slovnú zásobu súčasného spisovného jazyka si vyžaduje vypracovanie pevných teoretických zásad, ich dokonalé zvládnutie a dôslednú aplikáciu pri vypracúvaní slovníka a predpokladá dostačujúce množstvo jazykového materiálu, excerpovaného z vybraných textov literatúry umeleckej, odbornej a publicistickej. Takúto náročnú prácu môže dnes zodpovedne vykonať iba vyspelý kolektív vedeckých pracovníkov za pevného vedenia a v priaznivých pracovných podmienkach.

Slovenský slovník vyhovujúci požiadavkám modernej jazykovedy môže vychádzať až v dnešnej dobe, keď sú splnené najdôležitejšie podmienky pre takéto dielo. Pri dnešnej organizácii vedeckej práce v ČSSR najpriaznivejšie podmienky pre spracovanie väčšieho slovníka spisovného jazyka sú v ÚSJ SAV. Po viacročných prípravách bol r. 1959 vydaný prvý diel a r. 1960 druhý diel SSJ.[2] Tento slovník si zaslúži našu pozornosť z každej stránky. Tu si chceme všimnúť predovšetkým otázku jeho normatívnosti a čo s ňou súvisí.

Celkovú koncepciu slovníka i teoretické zásady pre výber slov, stavbu hesiel, výklad významu slov a ich štylistickú i gramatickú charakteristiku atď. vypracoval kolektív autorov pod vedením Štefana P e c i a r a, ktorý ich stručne sformuloval v úvode nazvanom *Informácie pre používateľov*

---

o ruských slovníkoch pätnásťzväzkovom a štrnásťzväzkovom (*Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka I-X*, A-P, 1948—1960, *Slovar' russkogo jazyka I—III*, A-R, 1957—1959), o poľskom slovníku desaťzväzkovom (*Słownik języka polskiego I—II*, A-G, 1958, 1960), o bulharskom trojzväzkovom (*Rečnik na savremennija balgarski knižoven ezik I—III*, 1955—1959) a jednozväzkovom slovníku (*Balgarski talkoven rečnik*, 1955), o srbochorvátskom jedenadvadsaťzväzkovom výkladovom slovníku historickom, ktorý po dlhoročnej práci bol nedávno dokončený v Jugoslavenskej akademiji znamosti i umjetnosti v Záhrebe (*Rječnik hrvatskogo ili srpskoga jezika I—XXI*, 1880—1959), a o novom veľkom slovníku, ktorý začala vydávať Srbská akadémia vied v Belehrade (*Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika I*, A-B, 1959), i o chystanom príručnom srbochorvátskom slovníku, ktorý sa chystá za spolupráce Matice srbskej a Matice chorvátskej; o slovníku hornej lužickej srbčiny (J a k u b a š, *Hornjoserbsko-němski słownik*, Budyšín 1959, ref. Jan S e d l á č e k), o chystanom nemeckom slovníku v Nemeckej akadémii vied v Berlíne (*Wörterbuch der deutschen Sprache der Gegenwart* — Probedruck, Berlin 1956, 24 str., ref. J. P o v e j š i l), o maďarskom šesťzväzkovom slovníku (*A Magyar Nyelv Értelmező Szótára I*, 1959, *II—III*, 1960) i o pripravovanom veľkom maďarskom slovníku s historickou perspektívou (od 18. stor., ref. A. W e l t e r), o rumunskom slovníku štvorzväzkovom a jednozväzkovom (*Dictionarul limbii romine literare contemporane*, 1955—1957; *Dictionarul limbii romine moderne*, 1958, ref. Zd. W i t t o c h) a konečne o poľskom synonymickom slovníku (*Słownik wyrazów bliskoznacznych*, 1957, 3. vyd. 1959 — red. St. S k o r u p k a a I. P i o t r o w s k i, ref. K. H a u s e n b l a s).

[2] *Slovník slovenského jazyka I*, 1959, *II*, 1960, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v Bratislave, viaz. po Kčs 45,—.

slovníka (str. V—XII). Jednotlivé otázky rozpracovali autori a redaktori slovníka v článkoch a štúdiách s ukážkami hesiel v časopise Slovenská reč, kde je i stručná história prípravných prác.[3]

. Slovník slovenského jazyka ako dielo založené na bohatom materiáli má jednak cieľ vedecký, jednak cieľ praktický. Keďže doteraz nemáme úplný slovník, v ktorom by slovenské slová boli vysvetlené a doložené z klasikov slovenskej literatúry, pre vedecké poznanie slovnej zásoby slovenčiny bol by potrebný veľký dokladový slovník. Vypracovanie takého slovníka by však vyžadovalo omnoho bohatší slovníkový materiál i väčší rozsah samého diela, takže jeho dokončenie by sa neželateľne oddialilo. Preto v súčasných podmienkach, keď sa očakáva rýchla pomoc pre jazykovú prax, je rozumné obmedziť doklady na nevyhnutnú mieru, t. j. ilustrovať významy slov zásadne len typickými voľnými spojeniami slov, citáty s menom autora uvádzať len pri slovách gramatických, zriedkavých, štylisticky príznakových ap. a nateraz vypracovať čo do rozsahu slovník stredného typu.[4]

V súlade s uvedenými okolnosťami je odôvodnený aj výber slov. Slovník uvádza nárečové slová iba v tom prípade, keď sú doložené u významných spisovateľov, neuvádza celkom zastarané slová a špeciálne odborné termíny, ani argotické a vulgárne výrazy, ak sa nevyužívajú v krásnej literatúre, ani niektoré odvodené slová, ako sú pravidelne tvorené privlastňovacie prídavné mená typu *otcov, matkin*, niektoré zdrobnené a zveličené slová ap.[5] Ostatné odvodené slová sa spracúvajú zväčša ako samostatné heslá v osobitných odsekoch, len niektoré typy odvodených slov (ženské podstatné mená utvorené z mužských čiže prechýlené substantíva, zdrobnené a zveličené slová, abstraktá na *-stvo* a *-osť*, príslovky od adjektív atď.) začleňujú sa spravidla do heslových odsekov základných slov (do hniezd); na príslušných miestach sa na ne len odkazuje. Takýmto spôsobom usporí sa miesto, získa sa prehľadnosť a ukazujú sa vzájomné vzťahy slov v lexikálnej sústave jazyka. Z vedeckého hľadiska by bolo oprávnené takto uvádzať v slovníku celú slovnú čeľaď, t. j. všetky slová, ktoré v súčasnom jazykovom vedomí formálne i významove navzájom

[3] Slovenská reč XIX, 1954, č. 3—4; XX, 1955, č. 1; XXI, 1956, č. 1—2; XXV, 1960, č. 4—5 a i. Porov. i Lexikografický sborník, Bratislava 1953.

[4] Porov. S. I. Ožegov, *O trioch tipach tolkovych slovarej sovremennogo russkogo jazyka*, Voprosy jazykoznanija 1952, č. 2; v čes. prekl. Sov. věda — Jazykověda II, 1952, 397—414. Maďarský lexikograf L. Országh hovorí o „maďarskej slovníkovej trilógii", t. j. o výkladových slovníkoch troch typov: o malom, jednozväzkovom slovníku, o strednom, dvojzväzkovom až šesťzväzkovom slovníku a o veľkom, akademickom slovníku. Porov. jeho *Problems and Principles of the New Dictionary of the Hungarian Language*, Acta linguistica Academiae scientiarum Hungaricae, X, 1960, fasc. 3—4, 211—273.

[5] Porov. *Slovník slovenského jazyka I*, 1959, str. VI.

súvisia, ale z praktických príčin v lexikografii sa od tejto metódy ustupuje. Mierne hniezdovanie v slovníku je teda odôvodnené teoreticky i prakticky.

S typom a druhom slovníka, akým je slovník slovenského jazyka, tesne súvisí dôležitá vlastnosť — normatívnosť. V úvodných poznámkach sa hovorí: „Slovník má charakter normatívnej jazykovej príručky. Tomuto cieľu slúži spôsob spracovania hesiel. Nielen heslové slová, ale i slová použité vo výkladoch a exemplifikáciách zaznamenávajú sa v dnešnej spisovnej podobe (z hľadiska pravopisného i gramatického). Nespisovné slová, významy, zvraty, väzby a pod. označujú sa príslušnými hodnotiacimi poznámkami (skratkami) alebo inými obvyklými lexikografickými prostriedkami (typografickou úpravou a pod.)."[6] Otázka spisovnosti, správnosti v lexikálnom pláne jazyka je doteraz málo rozpracovaná v jazykovednej literatúre. V starších prácach sa tento problém zjednodušoval, akoby všetky slová slovnej zásoby stáli v jednej rovine oddelené nepreniknuteľným múrom správnosti a nesprávnosti. Dnes jasnejšie vidíme vzťahy slovnej zásoby spisovného jazyka k slovnej zásobe ostatných foriem národného jazyka na jednej strane a vnútorné rozvrstvenie v rámci slovnej zásoby spisovného jazyka na druhej strane.

Slovo ako základná jednotka slovnej zásoby nie je izolované, ale naopak, je mnohonásobne späté s ostatnými slovami tej istej slovnej zásoby. Doteraz sa lexikografom nepodarilo usporiadať slovnú zásobu jazyka spôsobom všeobecne prijateľným podľa významových kritérií. Ale aj v abecednom poriadku, ktorého sa z praktických príčin nemožno vzdať, každé slovo môže mať pri sebe rozličné ukazovatele, ktoré pomerne presne určujú jeho miesto v lexikálnom systéme jazyka a charakterizujú ho i z hľadiska normy pravopisnej, ortoepickej, gramatickej, lexikálnej i štylistickej.

V slovníku ide predovšetkým o kodifikáciu lexikálnej a štylistickej normy, ale podľa bohatosti materiálu môže slovník vystihnúť i tendencie a zákonitosti gramatické. Normou spisovného jazyka tu rozumieme súbor v jazykovej praxi spoločnosti ustálených gramatických a lexikálnych prostriedkov a ustálených spôsobov (zákonitostí) ich používania, ktoré sa v kolektívnom úze nositeľov spisovného jazyka pociťujú a prijímajú ako záväzné.[7] Priamo normatívnych poznámok v Slovníku slovenského jazyka je pomerne málo. Sú to predovšetkým skratky *správ.*, *nespráv.*, naznačujúce, že slovo nepatrí do súboru lexikálnych prostriedkov spisovnej slo-

[6] Tamže str. XI—XIII.

[7] Porov. Bohuslav Havránek — Alois Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha 1960, 7; Slovenská reč XX, 1955, 4, najmä str. 200.

venčiny (napr.: *barva*, správ. farba, *dovednosť*, správ. zručnosť, šikovnosť, schopnosť, zbehlosť; *ješitný, ješitnosť*, správ. márnomyseľný, márnomyseľnosť, márnivý, márnivosť; *jatrá*, správ. pečeň; *jednať*, nespráv. 1. konať, 2. rokovať, 3. zaobchádzať; *kapesník*, správ. vreckovka, *kartáč, kartáčik*, správ. kefa, kefka; *meritko*, správ. 1. mierka, 2. meradlo, 3. rozsah, rámec, 4. miera atď.). Ide zväčša o prípady, kde súčasná spisovná norma je pevná.[8] — V niektorých prípadoch staršie puristické poučky,[9] ktoré sa rozchádzajú so súčasnou praxou alebo pôsobia dorozumievacie ťažkosti, v slovníku sa neuplatňujú. Mnohé slová v minulosti označované ako nesprávne uvádzajú sa v novom slovníku bez poznámky (napr.: *hluk, pravítko* v hesle *lineár, otava* atď.) alebo s rozličnými poznámkami, napr.: *lehátko* (čes.) hovor. lepšie ležadlo; *omluva* (čes.) kniž. zastar. ospravedlnenie; *ovšem* (čes.) zastar. pravda, pravdaže; *ľza, ľzä*, bás. zastar. dá sa, možné atď. Toto hodnotenie slov a výrazov u jazykovedcov zakladá sa na jazykovej praxi (úze) predovšetkým tých príslušníkov spisovného jazyka, ktorí svojimi prejavmi ústnymi a písomnými prispievajú k utváraniu a ustaľovaniu súčasnej jazykovej normy a ktorých reč celá spoločnosť prijíma ako vzornú (spisovatelia, umelci, vedci a publicisti atď.). Pre jemnejšie hodnotenie jazykovedci triedia prvky slovnej zásoby — ako aj iné jazykové prostriedky — predovšetkým zo štylistického hľadiska, t. j. podľa toho, ako sa ony obvykle používajú v istých oblastiach ľudskej činnosti, či majú okrem intelektuálneho obsahu citové alebo vôľové zafarbenie, či sú celonárodné alebo obmedzené miestne, či sú zaradené časove ako nové, zastarávajúce alebo celkom zastarané, či sa pociťujú ako prevzaté, cudzie atď. Slovník slovenského jazyka má na štylistické a vrstvové charakterizovanie slov premyslenú sústavu skratiek, za ktorou je istá jazyková, resp. štylistická teória. Pokusov o systematické a štylistické triedenie slovnej zásoby vo svetovej literatúre aj u nás je už niekoľko,[10] ale skúmanie v tejto oblasti sa ešte len rozvíja, preto ani riešenie tohto problému v Slovníku slovenského jazyka nemožno pokladať za definitívne.[11]

Do slovníka slovenského jazyka sa dostalo mnoho nespisovných slov preto, aby slovník splnil nielen normatívnu, ale aj informatívnu úlohu,[12]

---

[8] Výrazy „jedná se" zavrhovali aj v češtine všetky „brusy" a jazykové príručky až po *Slovník jazyka českého* Pavla Vášu a Františka Trávníčka (3. vyd. 1946, 577). *Slovník spisovného jazyka českého* z r. 1960 je miernejší („méně správně m. jde, běží").

[9] Puristické poučky boli u nás oficiálne kodifikované v *Pravidlách slovenského pravopisu* r. 1940.

[10] Porov. u nás napr. M. Šalingová, *K štylistickej charakteristike slov v normatívnom slovníku*, SR XX, 1955, 40—49; J. Horecký, *Členenie slovnej zásoby*, SR XXI, 1956, 64—71; tam sa uvádza i literatúra česká, sovietska a iná.

[11] Porov. v úvode na str. XI—XIII.

[12] Rozlíšenie informatívnej a normatívnej úlohy slovníkov je u L. V. Ščerbu *(Opyt obščej teoriji leksikografii*, IAN SSSR, Otd. literatury i jazyka, 1940, 3, 96).

a to v tých prípadoch, keď ich spisovatelia používajú na charakterizovanie hrdinov al. prostredia. Tieto slová sa označujú ako nárečové, krajové, ľudové, nižšie hovorové a vulgárne. Sem by bolo treba preradiť spomedzi spisovných štýlových vrstiev i slová slangové. Nový termín v našej jazykovednej literatúre je výraz *krajové* slovo s vymedzením „slovo nárečového charakteru vyskytujúce sa v skupine nárečí na väčšej oblasti". Bohužiaľ pre nedostatok presných jazykovozemepisných údajov takéto charakteristiky slov sú len približné. Jeden z príkladov uvedených v úvode slovníka na krajové slovo — *duchna* — podľa dokladov z literatúry i podľa našich jazykových skúseností (doložené je od Štúrových SNN až po Kultúrny život — u spisovateľov starších i novších — Vaj., Hv., Kuk., Taj., Tim., Jes., Zgur., Laz., Felix atď.) — je skôr spisovné synonymum slova *perina* podobne ako *okno* a *oblok*, z ktorých každé sa vyskytuje v inej oblasti, ale obe prešli do literatúry. Inak túto skratku možno využiť, tak ako sa v českom slovníku využíva skratka *obl.* vo význame „oblastný" (v Čechách, na Morave), pretože v slovenčine existujú typické krajové slová západoslovenské, ako je napr. *velice, včul, včil, hrubý* (= veľký), alebo východoslovenské: *hutoriť (hutoric), rečovať (rečovac), trímať (trimac)* atď. Nie celkom jasne diferencované sú tzv. ľudové slová vyskytujúce sa v krásnej literatúre i v bežnom vyjadrovaní na pomenovanie predmetov a javov zo života dedinského ľudu. Je zrejmé, že takéto slová, pokiaľ sú jedinými pomenovaniami príslušných predmetov, treba uvádzať v normatívnom slovníku bez poznámky, napr. nielen súčiastky staršieho odevu a obuvi *(kabanica, kamizol, krpce, kosička)*, ale i súčiastky voza *(klanica)*, názvy jedál *(lokša)* ap. Na označenie celonárodných slov vyskytujúcich sa na celom jazykovom území alebo aspoň na jeho väčšej časti, ale nepatriacich do normy spisovného jazyka bol by potrebný jednotný názov. Z návrhov, ktoré sa vyskytli medzi jazykovedcami, najvhodnejší by bol *pospolité slovo, pospolitá slovenčina* (ako je v češtine názov obecná čeština). Skratka *ľud.*, respektíve *ľud. zastar.* nehodí sa dobre najmä na charakteristiku takých slov, ktoré sú cudzieho pôvodu a v spisovnom jazyku sa pokladajú za barbarizmy, napr. *dach* (ľud. zastar. strecha), *koch*[1] (ľud. zastar. komín), *koch*[2] (ľud. zastar. nákyp — malo by byť *kóch* s dlhým ó), *frišný* (nem. ľud. zastar. svieži, čerstvý), *fertucha* (ľud. zastar. zástera), *frištik* alebo *fruštik, frištuk* ap. Bolo by ich možno označovať ako nespisovné (skratkou nespis.) alebo nižšie hovorové. Medzi nespisovné vrstvy slovnej zásoby v slovníku sú náležite zaradené i vulgárne slová ako veľmi hrubé výrazy (skratka *vulg.*, napr. *bozať v . . ., grcať, hovno, kurva, obsrať* ap.), nižšie hovorové slová, ktoré sú blízke vulgárnym, ale sú menej hrubé (skratka *niž. hovor.*, napríklad *nakašlať na niekoho, chľastať, fuky* ap.). Na rozhraní spisovných a nespisovných slov stoja vlastne i slová hovorové,

i keď sa hovorový štýl zaraďuje obvykle spolu s odbornými a umeleckými štýlmi medzi funkčné štýly spisovného jazyka. V slovníku sa ako hovorové slová označujú mnohé slová; niektoré z nich by si zaslúžili označenie ako nižšie hovorové (skratka *niž. hovor.* sa málo využíva).

K nespisovným vrstvám slov treba pripojiť aj slová slangové, ktoré sa v úvodných poznámkach dostali medzi spisovné slová, ale v slovníku samom sa dosť zreteľne oddeľujú od spisovných slov, podobne ako v iných jazykoch.

Niektoré nejasnosti v slovníkovej teórii a praxi súvisia aj s tým, že je slabo vypracovaný hovorový štýl v spisovnej slovenčine. V tejto funkcii doteraz sa často používajú alebo nárečia, alebo nadnárečové útvary (interdialekty), alebo nediferencovaný spisovný jazyk, a to podľa vzdelania, zamestnania a sociálnej príslušnosti hovoriacich.

Bude treba ešte teoreticky ujasniť a spresniť rozlišovanie a hodnotenie slov na osi hovorený: písaný jazyk. Zaradenie tzv. knižných slov v úvode slovníka medzi slová funkčných štýlov je prinajmenšom diskutabilné.

Z hľadiska časového zaradenia v Slovníku slovenského jazyka sa rozlišujú iba dve skupiny slov, a to slová, ktoré sa prestali používať *(zastar.)*, a slová, ktoré dodávajú reči archaický ráz *(arch.)*. Niekedy sa tieto skratky kombinujú s inými skratkami *(ľud. zastar., kniž. zastar.)*, alebo sa zmierňujú výrazom *trochu*, napr. *ačpráve* zastar., *ačkoľvek* trochu zastar., *akonáhle* trochu arch. Skratka *trochu arch.* je nenáležitá; náležitá by bola vtedy, keby archaické sa chápalo ako synonymum zastaraného, čo sa v jazykovednej literatúre často vyskytuje. Okrem spomenutých dvoch skupín slov — zastaraných a archaických — máme v slovnej zásobe spisovného jazyka aj historizmy. V slovníku sa označujú ako historické termíny *(hist.)* slová pomenúvajúce predmety alebo javy, ktoré zanikli alebo zanikajú. Pri opisoch alebo výkladoch starších období v odborných prácach historických, ale i v historických románoch a poviedkach atď., používajú sa tieto staré názvy, lebo iných v jazyku niet. Mnohé z týchto slov nie sú odborné termíny v pravom zmysle slova, patria zväčša do pasívnej slovnej zásoby, aktívne sa používajú v základnom význame len výnimočne, ale bežne sa používajú v rozličných frazeologických spojeniach. V slovníku sa ani nemusia označovať osobitnou skratkou, lebo ich časové zaradenie vyplýva z výkladu (definície), ale v úvode ich bolo treba spomenúť pri zastaraných slovách, ako je to aj v iných súčasných slovníkoch.[13]

Na osi časovej treba teda rozlišovať zastarané slová, zastarávajúce slová, historické termíny, bežné slová a nové slová, z ktorých bežné a nové slová

[13] Napr. v *Slovníku spisovného jazyka českého I*, 1960, str. XI., alebo v *Slovari russkogo jazyka I*, 1957, str. X.

sa v slovníkoch obyčajne nijako neoznačujú. Niektoré zastarané slová môžu dodávať slohu archaický, slávnostný ráz, ale netvoria ustálenú vrstvu slov. Napríklad slovo *jask* vo význame „tunel" je zastarané, v slovníku sa uvádza, pretože sa vyskytuje u klasikov slovenskej literatúry. Zastarané je vlastne aj slovo *meru* vo význame „štyridsať", ale môže sa aj dnes využiť ako archaizmus štylisticky podobne ako iné zastarané slová.[14]

Ako zastarané alebo knižné zastarané slová sa v slovníku označujú slová vypadávajúce z normy spisovného jazyka pod vplyvom normatívnych poučiek, pravda, často iba zásahmi redaktorov, apretorov a korektorov. Tu bude treba sústavne prehodnocovať niektoré poučky puristického pôvodu podľa skutočného spisovného úzu neskresleného jazykovými úpravami.

Veľmi často sa v slovníku využíva skratka *expr.*, hoci slová expresívne, s citovým zafarbením samy netvoria nejakú pevnú vrstvu v jazyku: ako spisovné, tak i nespisovné slová môžu byť emocionálne (expresívne) proti nocionálnym, takže znak expresívnosti sa obyčajne pripája k vrstvovej príslušnosti slova. Expresívne slovo bez ďalšieho znaku je spisovné slovo, ktoré nepatrí k vyhranenej štýlovej vrstve.

Ak sú pri štylistickom rozvrstvení a hodnotení slov niektoré problémy nedoriešené teoreticky, tým viac otázok vzniká pri konkrétnej aplikácii teoretických zásad v lexikografickej praxi, pri vypracúvaní jednotlivých hesiel. Jednotliví autori konceptu slovníka rozličným spôsobom hodnotia slová základné a odvodené, jednotlivé varianty ap. Napríklad slovo *cnosť* a variant *čnosť* sa hodnotia raz ako rovnocenné (pod heslom *cnosť*), raz sa *čnosť* hodnotí ako krajové slovo (v hesle *čnosť*), ale podoba *čnosť* by sa mala hodnotiť v spisovnej slovenčine ako zastaraná (u Bernoláka a i.); slovo *ľza, neľza* sa na jednom mieste označuje ako bás. zastar., na druhom mieste ako (rus.) zastar., ale pravdepodobne ide o slovo kniž. zastar. (čes.) atď.

V porovnaní s doterajšími slovenskými slovníkmi triedenie a hodnotenie slov zo štylistického hľadiska je najväčší prínos nášho nového slovníka: v tom je u nás priekopnícky.

Pravda, normatívnosť slovníka nespočíva len v štylistickej charakteristike slov ani v samom pláne lexikálnosémantickom. Výkladový slovník pomocou definícií ustaľuje významy slov, ich pojmový obsah. Pomocou synoným, antoným a rozlíšením homoným, významov a významových odtienkov slovník pomáha používateľom uvedomovať si vzťahy, ktoré existujú medzi slovami v slovnej zásobe, a tým ukazuje používateľom spisov-

[14] Z hľadiska jazykovednej terminológie je nevýhodné rozlišovať rôzne pojmy dvoma rovnakými alebo veľmi podobnými názvami, ak je z nich jeden domáci a druhý cudzí výraz.

ného jazyka rozličné vyjadrovacie možnosti. Pri slovách ideologicky citlivých nový slovník prispieva marxistickým výkladom k ideologickému uvedomovaniu ľudí v socialistickej spoločnosti. O týchto otázkach však bude treba ešte uvažovať osobitne.*

POZNÁMKY K VÝBERU SLOV VO VÝKLADOVOM SLOVNÍKU
(Pripomienky k dvom dielom Slovníka slovenského jazyka)

Štefan Michalus

Slovník slovenského jazyka (ďalej skratka SSJ), ktorého prvý diel vyšiel r. 1959 a druhý diel r. 1960, má za cieľ zachytiť z hľadiska dnešného spisovného úzu a spisovnej normy slovnú zásobu spisovnej slovenčiny ako sa postupne vyvinula, ustálila a štylisticky rozvrstvila od klasického obdobia slovenskej literatúry až do dnešného obdobia socialistickej výstavby.[1] Slovník zachytí dovedna vyše 100 000 slov.

Cieľ a rozsah slovníka je rozhodujúcim kritériom pre výber slov. I keď SSJ, ako ukazujú prvé dva diely, je relatívne bohatý čo do počtu slov, nezachycuje vo vyčerpávajúcej úplnosti celú slovnú zásobu slovenského jazyka. To bude úlohou veľkého slovníka. Normatívny slovník stredného typu kladie dôraz predovšetkým na zachytenie aktívnej slovnej zásoby súčasných generácií a na zachytenie výrazov zo súčasnej i klasickej krásnej literatúry. Takýto slovník nemôže v úplnosti zachytiť a spracovať všetky vrstvy slovnej zásoby národného jazyka. Tak napr. Slovník slovenského jazyka neuvádza také zastarané slová, ktoré nie sú dôležité z kultúrnohistorického hľadiska. Avšak i tak tento slovník obsahuje pomerne značné množstvo zastaraných slov. Ide tu najmä o slová dostatočne doložené u klasikov i u niektorých súčasných spisovateľov. Za zastarané sa v tomto slovníku pokladajú také slová, ktoré sa už dnes nepoužívajú, a to buď preto, že zanikli veci alebo javy, ktoré tieto slová označovali, buď preto, že sa na označenie príslušnej veci alebo javu používa dnes iné slovo (napr. *listovňa* = archív, *blúznier* = blúznivec, *darovlivý* = štedrý a i.).

Skutočnosť, že naši spisovatelia, klasici i súčasní autori, používali i používajú v hojnej miere nárečové slová, vyžaduje, aby normatívny slovník slovenského jazyka zachytil pomerne veľké množstvo nárečových slov. V SSJ nájdeme napr. tieto nárečové výrazy: *hútor* = rozprávanie, *klocok* =

* Redakcia sa rozhodla uverejňovať namiesto súbornej recenzie Slovníka slovenského jazyka osobitné príspevky, ktoré si všímajú jednotlivé otázky spracovania slovnej zásoby slovenčiny.

[1] SSJ, str. V.

palica, *hakličky* = strúhadlo (napr. na tekvicu), *čučky* = potichu, mlčky. Úzko nárečové slová však slovník nezaznamenáva.

V SSJ je i obmedzený počet slangových slov, napr. zo študentského slangu slovo *guľa*, zo športového slangu slovo *driblér* a pod.

Normatívny charakter slovníka si vyžiadal, aby sa v ňom zaznamenali i nesprávne slová s odkazom na príslušné správne slovo, napr. *játra*, správ. *pečeň*, *octnúť sa*, správ. *ocitnúť sa*, *mlže*, správ. *lastúrniky*, *dielčí*, správ. *čiastkový* a i.

Slovník zachytáva i niektoré slová cudzieho pôvodu, ktoré dodnes žijú v ľudovej reči; označuje ich ako ľudové zastarané, napr. *cúg*, *cúgovky*, *fertucha*, *gang* ap.

V SSJ sa zaznamenávajú vo veľmi obmedzenom počte vulgárne a argotické slová a výrazy, zvláštnosti jednotlivých autorov, málo frekventované zdrobneniny (napr. *chorôbka*, *debatička*) a pravidelne tvorené privlastňovacie prídavné mená. Frekvencia rozhoduje o zachytení istých typov slov, ako prechýlených podstatných mien, prídavných mien na *-teľný* a prídavných mien s predponou *ne-* a so stupňovacími predponami *pre-* a *pri-*.

Veľká pozornosť sa venuje v slovníku predponovým slovesám. Slovník zachytáva pomerne veľký počet pravidelne tvorených slovies s produktívnymi predponami. Všetky predponové slovesá však nie je možné v slovníku uviesť. Kritériom pre zachytenie týchto slovies je ich frekvencia a významová členitosť. Aby sa však ukázala produktívnosť predpôn, spracúva slovník ako osobitné heslá všetky slovesné predpony so všetkými významami a ilustruje ich typickými príkladmi.

SSJ uvádza v hojnej miere odborné názvy. O uvádzaní odborných názvov rozhodovala ich aktuálnosť a spoločenský dosah príslušného odboru. Slovník kladie veľký dôraz na zachytenie nových dôležitých termínov z oblasti výroby, z oblasti prírodných a technických vied, politickej ekonómie a marxistickej filozofie. V SSJ sa uvádzajú i niektoré špeciálne termíny z nových vedných odborov, napr. z oblasti jadrovej fyziky, kybernetiky a pod. Tu o zaradení príslušného slova do slovníka rozhodovalo bežné používanie termínu v popularizačnej literatúre a v dennej tlači. Nezaznamenávajú sa však špeciálne odborné termíny, ktoré používa iba malý okruh odborníkov. To je úlohou odborných terminologických slovníkov.

Pristavíme sa teraz pri niektorých otázkach, ktoré sa nám nezdajú v SSJ úplne domyslené alebo doriešené. V úvode k SSJ sa hovorí, že slovník zaznamenáva v podstate iba také slová, ktoré sú doložené v slovníkovej kartotéke.[2] S touto zásadou nemožno však celkom súhlasiť. Lexikogra-

[2] SSJ I, str. VI.

fická prax ukázala, že slovníková kartotéka neobsahuje všetky slová, ktoré by mal slovník zachytiť. To je celkom pochopiteľné. Rýchly rozvoj vedy a techniky v socialistickom zriadení, najmä v oblasti prírodných a technických vied spôsobuje, že priam denne vznikajú nové slová, alebo že slová, ktoré boli dosiaľ iba úzko špeciálnymi termínmi, prechádzajú do základného slovného fondu, že ich používa stále väčší okruh ľudí. Aby sa takéto nové slovo dostalo do slovníkovej kartotéky, treba ho najprv vyexcerpovať a zaradiť. Pretože však excerpcia je pomerne zdĺhavý proces, stáva sa, že lexikograf pri svojej práci nenájde v slovníkovej kartotéke slovo, ktoré by mal v slovníku zachytiť.

Z týchto príčin sa do SSJ nedostali niektoré slová, ktoré by tam podľa nášho názoru mali byť. Napríklad dnes už všeobecne známe slová *kozmonautika, kozmonaut, astronaut* a iné I. diel SSJ nezachytáva. Tento nedostatok možno, pravda, ľahko odstrániť v dodatku k slovníku alebo v druhom vydaní. V SSJ však chýbajú aj niektoré slová, ktoré nie sú nijako nové. Príčinu vidíme zasa v nedostatočnej excerpcii. Ide napríklad o slová *jen* (jednotka japonskej meny), *bicyklebal* (loptová hra, pri ktorej hráči chodia na bicykloch), *bowle* (1. nápoj pripravený z vína, ovocia, ovocných štiav a cukru chladený ľadom; 2. veľká sklenená nádoba na chladené nápoje), *fa* (solmizačná slabika pre tón f) a i. V SSJ nenájdeme napr. slovo *klincovky,* ktoré je slovenským synonymom medzinárodného termínu *tretry* (športová obuv pre atlétov s vyčnievajúcimi klincami na podošve, niekedy i na podpätkoch). Slovník nezachytáva slovenský názov rastliny *ľubovník,* ktorú obyčajne nazývajú *trezalka.* Chýbajú nám v ňom napríklad i slová *abonentka* (hojne používané hovorové synonymum dvojslovného pomenovania *abonentná vstupenka, abonentný lístok), abstencia* (neúčasť na niečom, zdržanie sa niečoho, napr. hlasovania), *kvíz* (druh spoločenskej hry s otázkami a odpoveďami), *moped* (ľahké dvojkolesové motorové vozidlo) a i. Nejakým nedopatrením vypadlo heslo *ohlas.*

Slovník uvádza neurčité zámeno *bárkto* i *bárskto* s označením krajové (= hocikto, hockto), nezaznamenáva však neurčité zámeno *bárkoľko* i *bárskoľko.*

Lexikografická prax ukazuje, že lexikograf sa nemôže v každom prípade opierať výlučne len o materiál slovníkovej kartotéky. To vedie niekedy k nejednotnosti v zaznamenávaní slov rovnakého druhu. Ukážeme to na jednom príklade. Slovník uvádza heslá *Hornonemci* (j. č. *Hornonemec*) a *Hornolužičania* (j. č. *Hornolužičan*), nezaznamenáva však heslá *Dolnonemci* a *Dolnolužičania.* Túto nedôslednosť si vysvetľujeme opäť tým, že heslá *Hornonemec* a *Hornolužičan* boli v slovníkovej kartotéke doložené, kým heslá *Dolnonemec* a *Dolnolužičan* doložené neboli.

Pri niektorých heslách by sa bolo žiadalo doplniť isté významy, aby

heslo bolo úplné. Napríklad pri hesle *divízia* nám chýba význam „vyššia majstrovská súťaž v niektorých druhoch športu, nižšia než liga"; potom by i pri odvodenom prídavnom mene malo byť uvedené nejaké spojenie súvisiace so spomínaným významom, napríklad *divízny zápas*. Pri hesle *hrebeňovka* mohol byť zachytený tretí význam „druh doplňovačky", pri hesle *bažant* nám chýba význam „nováčik" z vojenského slangu, pri hesle *bandita* malo byť prihniezdované prídavné meno *banditský* s dajakým spojením, pri hesle *diskár* nie je prihniezdované prídavné meno *diskársky*. Slovník uvádza slová *bystrica*[2], *lipa*[2], *memfiska* s výkladom „druh cigariet"; chýba však heslo *detva*[2] s rovnakým významom.

Všimnime si teraz otázku vlastných mien. Podľa údajov v úvode zaznamenáva SSJ niektoré geografické názvy, a to názvy svetadielov, historické názvy krajov v ČSSR, názvy známych európskych i niektorých mimoeurópskych krajov, krajín, štátov a ich obyvateľov.[3] Táto formulácia sa nám zdá do istej miery nepresná, pretože je dosť ťažké nájsť zodpovedajúce kritérium, podľa ktorého by sa o istom kraji, štáte a pod. mohlo povedať, že je známy, a o inom zasa, že je menej známy či dokonca neznámy. Uvedieme niekoľko príkladov. SSJ uvádza heslo *Guinea* (neuvádza pri ňom obyvateľské meno *Guinejčan*), ale nezaznamenáva heslo *Kongo*, hoci obe krajiny sú podľa nášho názoru asi rovnako známe. Heslo *Kongo* malo byť v slovníku rozhodne uvedené, pretože pri tomto zemepisnom názve sú ťažkosti s tvorením odvodeného prídavného mena *(konžský)* a s tvorením obyvateľského mena *(Konžan)*. *Pravidlá slovenského pravopisu* zaznamenávajú heslo *Kongo* i s príslušným odvodeným prídavným menom, avšak neuvádzajú obyvateľské meno. V SSJ nám chýba napríklad i heslo *Cyprus*, pretože i tu jestvujú ťažkosti s tvorením odvodeného prídavného mena i s tvorením obyvateľského mena. Podľa nášho názoru mal SSJ v čo najväčšej miere zachytiť mená krajov, krajín a najmä štátov s príslušnými odvodenými prídavnými a obyvateľskými menami, pretože pri nich sa v jazykovej praxi vyskytujú rozličné ťažkosti. Na druhej strane je však celkom pochopiteľné, že slovník nemohol zachytiť mená štátov, ktoré vznikli v celkom nedávnej dobe, ako napríklad *Dahomé*, *Mali* a iné. Tieto názvy sa však zaznačia v dodatku k SSJ.

V úvode slovníka sa hovorí, že slovník zaznamenáva názvy známych historických kmeňov, národností, starovekých národov a skupín národov i príslušníkov dnešných známych národov.[4] I v tomto prípade chceme upozorniť na isté nedôslednosti. Pri hesle *Anglosasi* je takýto výklad: spoločné meno starých Anglov, Sasov a Jutov, ktorí osídlili v V. stor. n. l. Veľkú Britániu. Slovník však nezaznamenáva ani Anglov ani Jutov ako samo-

[3] SSJ I, str. VII.
[4] SSJ I, str. VII.

statné heslá. Podobnú nedôslednosť pri hesle *Anglosas* sme zistili i v *Slovníku spisovného jazyka českého I.*[5] Výklad je zhodný s výkladom SSJ, ďalej sa uvádza heslo *Anglové*, ale heslo *Jutové* sa neuvádza.

V tejto súvislosti chceme pripomenúť známu lexikografickú zásadu, že každé slovo použité vo výklade istého hesla má byť vo výkladovom slovníku nejakým spôsobom zachytené, či už ako samostatné heslo alebo ako hniezdované slovo. Uvedieme niekoľko príkladov, kde sa autori SSJ nepridŕžali úplne tejto zásady. Pri hesle *belko* je prihniezdované vlastné meno *Belko*, ktoré sa vykladá ako meno belosrstého psa. V slovníku však heslo *belosrstý* nenachádzame. Vo výklade hesla *ablaut* je použité slovo *apofónia*, ale toto slovo slovník ako samostatné heslo neuvádza. Vo výklade hesla *dráždec* použil autor synonymum *klitoris*, avšak pod písmenom *K* toto slovo v slovníku nenájdeme. Vo výklade obyvateľského mena *Habešan* je použité meno *Etiópčan*, ktoré však inde nenachodíme. Malo byť v hesle *Etiópia*. Nechceme vyhlasovať tieto jednotlivé nedopatrenia a nedôslednosti za nejaké veľké nedostatky slovníka. Avšak dôsledné uplatnenie spomenutej zásady zvyšuje filologickú presnosť každého slovníka.

SSJ zachytáva i zvieracie vlastné mená, napríklad *Belko, Beluša, Gaštan.* Uvádzajú sa pri príslušných všeobecných podstatných menách. Ani v tomto prípade však nepostupovali autori celkom dôsledne a jednotne. Všimnime si heslo *izabela.* Skladá sa z troch významov: 1. mal. bledožltá farba; 2. druh hrozna; 3. *Izabela* meno koňa žltkastej, plavej farby. Tretí význam je spracovaný neúplne. Tu ide predovšetkým o druh koňa, preto pomenovanie *izabela* treba písať s malým začiatočným písmenom. Správny je výklad v českom slovníku, kde sa hovorí: kůň se žlutavou srstí, s žíněmi a nohami světlými až bílými.[6] O meno koňa by tu mohlo ísť až v druhom rade, a preto mal byť tento význam hesla *izabela* spracovaný podobne ako pri heslách *Belko, Beluša, Gaštan* a pod., kde sa vlastné mená uvádzajú až po výklade, že ide o istý druh zvieraťa.

Podľa údajov v Informáciách pre používateľov slovníka uvádzajú sa v SSJ prídavné mená odvodené od vlastných miestnych mien používané ako súčasť terminologických spojení a vysvetľujú sa príslušným vlastným menom, ale tieto vlastné mená ako heslá slovník neuvádza.[7] Možno povedať, že SSJ zachytáva takéto prídavné mená v dosť obmedzenej miere. Táto skutočnosť je do istej miery odôvodnená tým, že ťažko určiť, ktoré z týchto prídavných mien treba v slovníku zachytiť a ktoré nie. Niet tu pevného kritéria. Predsa však podľa našej mienky niektoré prídavné mená odvodené od vlastných mien a používané ako súčasť terminologických spojení

[5] *Slovník spisovného jazyka českého I*, Praha 1960, 36.
[6] *Slovník spisovného jazyka českého I*, 753.
[7] SSJ I, str. VII.

mali byť v SSJ uvedené, napríklad *bruselský* ako súčasť spojenia *bruselské čipky, handlovský* ako súčasť spojenia *handlovské uhlie* a i. Autori slovníka však nepostupovali vždy v súlade so zásadou, že prídavné mená odvodené od vlastných mien vysvetľujú sa použitím príslušného vlastného mena. Je pochopiteľné, že túto zásadu nebolo možné vždy a všade dôsledne uplatniť. Napríklad terminologické spojenie *berlínska modrá* sotva by už dnes bolo možné vyložiť použitím vlastného mena *Berlín,* i keď istá súvislosť tu zaiste je. Alebo vo výklade spojenia *kolínska voda* sotva treba spomínať súvislosť s Kolínom nad Rýnom.[8] Na druhej strane sú však v SSJ i také spojenia, kde autori mali vo výklade použiť príslušné vlastné meno. Uvedieme niekoľko príkladov. Pri hesle *kastalský* je spojenie *kastalský prameň.* Z výkladu tohto spojenia sa však nedozvieme, čo slovo *kastalský* znamená, že tu ide o odvodené prídavné meno od vlastného mena *Kastália.*[9] Pri hesle *kostromský* sa uvádza spojenie *kostromský hovädzí dobytok,* výklad nám však nehovorí, že dobytok je pomenovaný podľa mesta *Kostroma* v SSSR. Pri hesle *košický* sme zistili iné nedopatrenie. Autori ho do slovníka pojali zaiste preto, aby sa zachytilo spojenie *Košický vládny program.* To je celkom správne. Nepokladáme však za odôvodnené uvádzať pri tomto hesle spojenie *košický rýchlik,* pretože to nie je terminologické spojenie. Potom by sa mohli uviesť i spojenia *bratislavský rýchlik, pražský rýchlik* a pod. Dobre sú vyložené a ilustrované napríklad tieto prídavné mená: *benátsky, čabiansky, čílsky, karlovarský, kararský, modranský* a i.

Slovník slovenského jazyka je dielo veľkej hodnoty. Autori sa pri jeho koncipovaní pridržali zásad modernej lexikografie, prihliadali na doterajšiu lexikografickú tradíciu a pomocníkmi im boli i výkladové slovníky iných slovanských jazykov, najmä české a ruské. Avšak pri malej slovenskej lexikografickej tradícii je pochopiteľné, že sa autori pri výbere slov dopustili istých nedôsledností a nedopatrení. Naše kritické poznámky a pripomienky nemajú za cieľ znižovať hodnotu tohto prvého úplného slovníka súčasnej spisovnej slovenčiny. Chceli sme iba upozorniť, v čom by bolo možné toto hodnotné lexikografické dielo ešte zlepšiť a zdokonaliť.

[8] *Slovník spisovného jazyka českého I,* 911.
[9] *Slovník spisovného jazyka českého I,* 848.

CUDZIE SLOVÁ V SLOVNÍKU SLOVENSKÉHO JAZYKA

Štefan Vragaš

S rozvojom techniky, poľnohospodárstva, kultúry a politického života obohacuje sa slovná zásoba jazyka, ktorá pohotove reaguje na všetky zmeny v živote spoločnosti. Slovná zásoba sa obohacuje predovšetkým pribúdaním nových významov mnohých jestvujúcich slov, ďalej tvorením nových slov a výrazov a napokon preberaním slov z iných jazykov. Podkladom pre preberanie slov tak v minulosti ako i súčasnosti je hospodársky a kultúrny styk, do ktorého sa dostávajú rozličné národy a krajiny. Slovenčina v styku s rozličnými európskymi jazykmi v minulých storočiach obohatila sa o mnohé prevzaté slová.[1]

Prevzaté slová rozdeľujeme na dve skupiny: zdomácnené a nezdomácnené čiže cudzie. Zdomácnené slová cudzieho pôvodu sa prispôsobili alebo prispôsobujú hláskoslovne i tvaroslovne nášmu jazyku, takže sa ohýbajú takmer pravidelne a sú základom pre tvorenie ďalších slov podľa slovotvorných modelov nášho jazyka. Stupeň zdomácnenia prevzatých slov je rozličný. Niektoré slová zdomácneli veľmi dávno, takže dnes ich už ani nepociťujeme ako cudzie, iné zdomácneli neskoršie. K zdomácneným prevzatým slovám patria v slovenčine napr. slová *batoh, cukor, čaj, farba, kmotor, kríž, kuchyňa, ocot, olej, ruža, klobúk; diplom, kandidát, charakter, majster, meter, litera, opera* a pod. Nezdomácnené cudzie slová pociťujú sa ako cudzie preto, lebo sa neprispôsobili domácim slovám. Majú charakteristické odchýlky hláskoslovné i tvaroslovné. Zachovávajú si pravopis pôvodného jazyka, v ohýbaní sa odchyľujú od domácich vzorov, alebo sa vôbec neohýbajú.[2] Hranicu medzi zdomácnenými a nezdomácnenými prevzatými slovami nemožno presne určiť, lebo existuje tu stály prechod. Nezdomácnené slová pomaly prechádzajú k vrstve zdomácnených slov.

Cudzie slová sa lexikograficky zachycujú predovšetkým v slovníkoch cudzích slov.[3] U nás vyšlo niekoľko takýchto slovníkov. Okrem toho sa cudzie slová zachycujú aj vo výkladových slovníkoch spisovného jazyka. V tomto príspevku si všímame problematiku lexikografického spracovania cudzích slov v Slovníku slovenského jazyka.

Prvá otázka, ktorej sa chceme dotknúť, je výber cudzích slov v SSJ. Ide o to, aký slovný materiál cudzieho pôvodu sa v slovníku zaznamenáva.

---

[1] Rozličné skupiny cudzích slov prevzaté z európskych jazykov uvádza J. Ružička v článku *Prevzaté slová v slovenčine*, SR XVI, 1950/1951, 70—72.

[2] Fonematické a morfologické vlastnosti cudzích slov pozri u J. Ružičku, c. m., 73—75.

[3] M. Šalingová, *Z problematiky slovníka cudzích slov*, SR XIX, 1954, 90—98.

Z nezdomácnených cudzích slov slovník spracúva také slová a zvraty, s ktorými sa bežný používateľ stretne v dennej tlači, v beletrii a v populárnovedeckej literatúre. Aby sa mohli zachytiť tieto slová a zvraty, musia byť, pravda, doložené v slovníkovej kartotéke. Držiac sa týchto zásad, autori slovníka zachytili všetky potrebné cudzie slová. Keď však porovnávame výber prevzatých slov v SSJ a v nedávno vydanom českom slovníku,[4] zisťujeme, že v českom slovníku sa vo väčšej miere zachytávajú citátové slová (tzv. lexikálne citáty). Na rozdiel od SSJ český slovník uvádza napr. takéto výrazy: *ad infinitum, ad libitum, curriculum vitae, comme il faut, contradictio in adiecto, brevi manu, manu propria* (skratka *m. p.*), *ex cathedra, laisser faire, laisser passer, en détail* (opozitum *en gros* je aj v SSJ), *expressis verbis, ex privata industria, in medias res, in memoriam, in spe, in continuo, honoris causa.* Domnievame sa, že niektoré z uvedených výrazov vyskytnú sa v dennej tlači alebo v popularizačnej literatúre a čitateľ ich bude hľadať v slovníku.

Ďalej si chceme všimnúť, ako sa v SSJ zaznačuje p ô v o d cudzích slov. V úvode slovníka sa hovorí toto o pôvode slov: „Pri niektorých slovách cudzieho pôvodu, najmä tam, kde na cudzí pôvod ukazuje už spôsob písania, uvádza sa za gramatickými údajmi v zátvorke skratka jazyka, z ktorého príslušné slovo pochádza." Z toho vidno, že SSJ neuvádza pôvod pri všetkých prevzatých slovách. Treba poznamenať, že určovanie pôvodu slov býva často ťažké, keďže sa mnohé slová nepreberajú priamo z jazyka, z ktorého pochádza ich základ, ale sa preberajú prostredníctvom rozličných jazykov. Osobitnú skupinu prevzatých slov tvoria tzv. medzinárodné slová,[5] prevzaté obyčajne z gréčtiny alebo latinčiny, alebo novo a umele utvorené z cudzích základov, najmä gréckych a latinských. (Z latinčiny sme prevzali také slová, ako napr. *akcia, reakcia, definícia, delegát,* z gréčtiny *cyklón, fyzika,* k novoutvoreným patria *televízia, telefón, celofán, silonky, nylonky, perlonky, diferenciál, diapozitív* a pod.) V SSJ sa pri tejto skupine pôvod slova neuvádza. Naproti tomu u slov prevzatých zo živých jazykov, ktoré sa stali súčasťou slovnej zásoby a prispôsobili sa tvaroslovne, pôvod sa zaznamenáva, napr. *kolchoz* (rus.), *bárin* (rus.), *beťár* (maď.), *bielogvardejec* (rus.), *biľag* (maď.), *boss* (amer.), *bumážka* (rus.), *cudzák* (čes.), *čauš* (tur.) a pod. Pri tzv. citátových slovách sa v slovníku označuje pôvod príslušnou skratkou. Napr. *avenue* (franc.), *backhand* (angl.), *bordeaux* (franc.), *foyer* (franc.), *intermezzo* (tal.), *interview* (angl.), *concertino* (tal.), *conquistador* (špan.), *miss* (angl.) atď. Sem patria aj výrazy ako *ex abrupto* (lat.), *en bloc* (franc.), *corpus delicti* (lat.), *garden-party* (angl.).

[4] *Slovník spisovného jazyka českého I,* Praha 1960.

[5] J. Horecký, *Kultúra slovenského slova,* Martin 1958, 56—57.

Pre zaujímavosť porovnajme ešte, ako zachycuje pôvod cudzích slov spomenutý český slovník. Už z poznámok o uvádzaní pôvodu cudzích slov v úvode slovníka vidno, že autori venovali tejto otázke veľkú starostlivosť. Tu sa pripomína, že rozličný stupeň a spôsob prevzatia cudzích slov a spojení sa naznačuje rozličnou úpravou príslušného údaja. Zhodne so SSJ sa uvádza pôvod pri slovách a výrazoch citovaných z cudzieho jazyka (tzv. citátové slová), keď sa v zátvorke uvádza skratka príslušného jazyka. Na rozdiel od SSJ český slovník pri medzinárodných slovách dôsledne uvádza pôvod. A na rozlíšenie novoutvorených slov z latinského alebo gréckeho základu sa uvádza v zátvorke skratka *z lat. zákl.* alebo *z řec. zákl.*, prípadne i kombinácia *z lat + řec. zákl.* Ako sme už poznamenali, SSJ pri týchto tzv. medzinárodných slovách neuvádza pôvod. Autori asi považovali túto skupinu prevzatých slov za dosť pevnú súčasť slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. Určitý rozpor sa tu javí v tom, že pri slovách prevzatých zo živých jazykov, ktoré majú rovnaké vlastnosti (najmä v tvarosloví) ako medzinárodné slová, SSJ zaznamenáva pôvod. Ide tu však o malý počet slov, kým vrstva medzinárodných slov je rozsiahlejšia, lebo obsahuje aj mnohé odborné termíny. To bol druhý dôvod, prečo sa v SSJ upustilo od uvádzania ich pôvodu. Český slovník je dôkladnejší aj v tom, že pri slovách prevzatých nejakým prostredníctvom uvádza okrem pôvodného jazyka aj posledný bezpečne známy sprostredkujúci jazyk (napr. pri slove *čutora* je v zátvorke takto zachytený pôvod: *ze sloven.* < *rum.*; to znamená, že slovo *čutora* je v češtine prevzaté zo slovenčiny, ale pôvodom je to slovo rumunské).

Teraz niektoré drobné poznámky o uvádzaní pôvodu v SSJ. Vo väčšine prípadov SSJ pri odvodených prevzatých slovách neuvádza pôvod, ale ho uvádza len pri základnom slove. Napr. heslo *cowboy* má skratku angl., ale heslo *cowboyka* je bez skratky, podobne *crawl* sa uvádza so skratkou angl., ale *crawliar* a *crawlovať* je bez označenia pôvodu. Naproti tomu je uvedený pôvod nielen pri *interview*, ale aj pri *interviewovať*, podobne pri *coach* i *coachovať* a i. Spomenieme ešte niekoľko náhodne nájdených prípadov, kde by sa podľa našej mienky mohol uviesť pôvod: *gém, frotáž, frotér, garsoniéra, garnizóna, ležérny, lynč, mineja, menáž, mogul.*

Z morfologických zvláštností cudzích slov si povšimneme zachytávanie gramatických tvarov v SSJ. Ohybné slová tvoria základ cudzích slov, lebo ich je najviac z celej vrstvy cudzích slov. Preto sa ohýbaniu cudzích slov venovala značná pozornosť aj v jazykovednej literatúre.[6] Mnohé prevzaté podstatné mená sa celkom prispôsobili domácej

[6] Š. Peciar, *O štylistickej diferenciácii jazyka*, SR XI, 1941/1942, 225—244; J. Štolc, *Ako skloňujeme cudzie pomenovania*, SAT IV, 1950, 93—95; Š. Peciar, *Poznámky k tvoreniu gen. pl. cudzích podstatných mien*, SR XIII, 1947/1948, 12—26; L. Dvonč, *O nie-*

flexii a ohýbajú sa podľa domácich vzorov, napr. *štát, šport, autobus, rébus, telefón, neón, milión, magnet, maturita, gramatika, elektrotechnika, memento, tempo.* Toto sa vzťahuje aj na všetky prevzaté slovesá.

Veľkú skupinu tvoria také prevzaté slová, ktoré sa odchyľujú od domácich vzorov. Spomenieme len niektoré prípady. Napr. odsúvanie nominatívnej prípony pri slovách latinského pôvodu na *-us* a *-um*[7] *(egoizmus, naturalizmus, memorandum, gymnázium, lýceum* atď.), pri slovách gréckeho pôvodu na *-os* a *-on (kozmos, oxymoron).* Alebo napríklad prevzaté slová na *-ia,* ako *expedícia, revolúcia* a pod. majú svojrázne prípony v niektorých pádoch.

Osobitnú skupinu tvoria nesklonné prevzaté slová. Ich počet je v slovenčine dosť obmedzený, napr. *garde, finále, faksimile, matiné, negližé.*

Slovník slovenského jazyka, prihliadajúc na stav v súčasnom spisovnom jazyku, zachytáva pri prevzatých slovách všetky potrebné tvary, najmä tie, v ktorých sa v praxi vyskytujú ťažkosti. Zhodne s pravopisným slovníkom Pravidiel sa dôsledne zaznačuje v slovníku 6. pád jednotného čísla a 1. a 4. pád množného čísla pri podstatných menách mužského rodu zakončených na *-el, -er, -or, -ár, -iar, -ier, -al, -ár, -ír, -ur, -úr, -or, -ol, -ól, -yl, -ýl, -ul.* Na rozdiel od pravopisného slovníka Pravidiel pri prevzatých slovách na *-ium, -io* uvádza SSJ plurálové koncovky 1., 2., 3. a 6. pádu (napr. *kritérium, -ia,* mn. č. *-iá, -ií, -iám, -iách, fólio, -ia,* mn. č. *-iá, -ií, -iám, -iách);* pri podstatných menách ženského rodu zakončených na *-ia* sa uvádzajú plurálové koncovky 2., 3. a 6. pádu (napr. *fotografia, -ie, -ií, -iám, -iách);* podobne pri type ženských pomnožných, ako sú *financie, nacionálie, genitálie, minerálie,* sa uvádzajú okrem genitívu aj 3. a 6. pád; pri podstatných menách stredného rodu zakončených na *-eum* (napr. *linoleum, oleum)* sa uvádza aj 6. pád v podobe *-eu.* Z týchto niekoľkých prípadov vidno, že SSJ zachytáva širokú škálu tvarov odchylných od domácich vzorov, aby takto čím viac poslúžil používateľom spisovnej slovenčiny.

Pri takom množstve materiálu došlo celkom pochopiteľne aj k menším nejednotnostiam, ktoré však nijako neznižujú správnu tendenciu čo najširšieho inventarizovania gramatických tvarov. Napr. pri type *akcia,* kde sa v zásade zachytávajú spomínané plurálové koncovky, sa v niektorých prípadoch koncovky vynechali, ako napr. *elégia, lotéria, festivácia, lokalizácia, milícia, elektroinštalácia* a iné. Inú nejednotnosť sme zistili pri žen-

ktorých nesklonných podstatných menách, SR XV, 1949/1950, 138—141; t e n ž e, *Skloňovanie niektorých cudzích slov,* SR XIV, 1948/1949, 89—112; t e n ž e, *Substantíva typu kuli a Sardou v spisovnej slovenčine,* SAT III, 1949, 129—137; V. B l a n á r, *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine* SAT I, 1947, 70—80; A. J á n o š í k, *Románske predikáty „san" a „don" v slovenčine,* SR XXII, 1957, 248—251.

[7] Pozri Š. P e c i a r, *O štylistickej diferenciácii jazyka,* 228—244.

ských pomnožných menách typu *nacionálie*. Napr. výrazy *fyzikálie, materiálie* nie sú označené ako pomnožné, slovo *naturálie* miesto skratky *pomn.* je označené skratkou *mn. č.* Pri substantívach na *-ium (gymnázium, konzervatórium, hélium, magnézium, moratórium, médium* atď.) sa spravidla neuvádza 6. pád j. č., hoci by sa žiadal. Zato však pri slove *grémium* sa 6. p. uvádza. Pri slove *kuli* sú tvary: 2. pád j. č. *-iho* a 1. pád mn. č. *-iovia,* no pri slove *efendi* je zachytený aj 6., 7. pád j. č. *-im.*

Ďalšou dôležitou otázkou, ktorú SSJ zaznamenáva, je v ý s l o v n o s ť prevzatých slov. Aj tu treba rozlišovať viacero skupín. Na jednej strane je tu tendencia prispôsobovať prevzaté slová domácim. Na druhej strane sú aj také prevzaté slová, ktoré si zachovávajú pôvodnú výslovnosť; ide najmä o tzv. citátové slová. A napokon výslovnosť mnohých cudzích slov nie je jednotná. V úvode k I. dielu SSJ (paragraf 47) je o výslovnosti takáto poznámka: „V prípadoch, kde je to potrebné, uvádza sa hneď za heslovým slovom v hranatej zátvorke prepis správnej výslovnosti so skratkou vysl." Teda tam, kde sa slovo vyslovuje rovnako, ako sa píše, údaj o výslovnosti je zbytočný a slovník ho ani nezaznamenáva. Dôsledne sa uvádza výslovnosť v citátových slovách (lexikálnych citátoch), napr. *en bloc* (vysl. anblok), *manchester* (vysl. menčester), *match* (vysl. meč), *bouclé* (vysl. buklé), *brandy* (vysl. brendy), *bulletin* (vysl. bülten), *coach* (vysl. kouč), *cowboy* (vysl. kouboj i kovboj), *corpus delicti* (vysl. k- deliktý), *nonpareille* (vysl. nonparej).

Výslovnosť by sa mala v zásade uvádzať pri tých slovách, kde je rozdiel medzi písanou podobou slova a jeho výslovnosťou. Ale v cudzích slovách (týka sa to najmä vrstvy tzv. medzinárodných slov), ktoré majú hláskové skupiny *de, te, ne, le, di, ti, ni, li,* sa v SSJ údaje o výslovnosti nezaznamenávajú. Táto vec sa nám vidí problematická. Predovšetkým mala byť o tom v úvode vysvetľujúca poznámka. Týmto by sa, pravda, otázka nevyriešila, lebo v praxi sa často vyskytne nesprávna výslovnosť práve v mnohých slovách, ktoré majú skupiny *de, te, ne, le, di, ti, ni, li.* Pretože sa v SSJ často striedajú slová, v ktorých písané *de, te, ne, le, di, ti, ni, li* sa vyslovuje raz mäkko, inokedy tvrdo, môže prísť používateľ v jednotlivých prípadoch pri výslovnosti do rozpakov. Preto by bolo potrebné zamyslieť sa nad tým, či by nebolo správne zachytávať v ďalších dieloch slovníka dôsledne výslovnosť slov obsahujúcich skupiny *de, te, ne, le, di, ti, ni, li.* Takto to robí aj Slovník spisovného jazyka českého. Sporadicky nájdeme však aj v SSJ zaznačenú výslovnosť. Napríklad pri slovách začínajúcich sa hláskovou skupinou *dia-: diagnóza* (vysl. dya-), *dialekt* (vysl. dya-) atď., potom aj v niektorých iných prípadoch, ako *neorealizmus* (vysl. n-), *miniovať* (vysl. -ny-o-), *nadir* (vysl. tvrdo), *manier* (vysl. -ň-).

Zriedkavo je údaj o výslovnosti nepresný. Napr. pri slove *causerie* je zaznačená krátka výslovnosť *kozri*, správne je však *kózri*.

S otázkou výslovnosti cudzích slov úzko súvisia pravopisné problémy. Tu len stručne pripomenieme, že z pravopisnej stránky je SSJ dobre spracovaný. Dodržiavajú sa v ňom pravopisné zásady Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953. Pri väčšine prevzatých slov (zdomácnených) sa pravopis priblížil pravopisu domácich slov. Uplatnil sa základný pravopisný princíp spisovnej slovenčiny: písať tak, ako sa bežne vyslovuje. Pri citátových slovách (nezdomácnených) sa zachováva pôvodný pravopis.

V tomto príspevku sme si povšimli niektoré charakteristické črty cudzích slov na materiáli prvých dvoch dielov Slovníka slovenského jazyka. Nevyčerpali sme, pravda, všestranne problematiku cudzích slov. Bolo by ešte možné dotknúť sa otázky štylistickej hodnoty cudzích slov. Táto otázka však presahuje rámec nášho príspevku.

DVOJVIDOVÉ SLOVESÁ CUDZIEHO PÔVODU V SLOVENČINE

Elena Smiešková

V slovenčine jestvuje veľmi početná a ustavične sa zväčšujúca skupina slovies cudzieho pôvodu, prevažne latinského alebo gréckeho, ďalej slovies utvorených od mien vynálezcov, ktoré sú známe skoro vo všetkých európskych jazykoch a ktoré sa obyčajne nazývajú internacionalizmami alebo europeizmami. Sú to slovesá zakončené na *-ovať*, *-izovať*, napr. *kalkulovať*, *kalcifikovať*, *defraudovať*, *diskutovať*, *dezinfikovať*, *emigrovať*, *besemerovať*, *centralizovať*, *kanalizovať*, *aktualizovať*, *boľševizovať*, *pekarizovať*, *kalmetizovať* a iné. Väčšina z nich sa už stala súčasťou našej slovnej zásoby; asimilovali sa, prispôsobili sa po grafickej i gramatickej stránke systému slovenského jazyka. V tomto príspevku si chceme všimnúť, ako zapadajú europeizmy do vidového systému slovenčiny.[1] Slovesá tohto druhu sú väčšinou dvojvidové, t. j. podľa kontextu vyjadrujú dokonavý alebo nedokonavý vid, pričom sa dvojvidovosť neodráža na ich forme. Keďže na domácich slovesách slovanského pôvodu je vid vyjadrený i formálne, prefixom alebo sufixom, pričom dvojvidových domácich slovies slovanského pôvodu je málo, prispôsobujú sa im europeizmy i v tom, že

[1] Otázke vidu europeizmov v ruštine a slovenčine venuje pozornosť A. V. Isačenko v knihe *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavleniji s slovackim II, Morfologija*, Bratislava 1960, str. 144—145.

postupne strácajú dvojvidovosť. Deje sa to najčastejšie prefixáciou, t. j. priberaním predpôn. Predponou sa spravidla mení bezpredponové nedokonavé sloveso na dokonavé.

Na dokladoch zo slovníkového materiálu Ústavu slovenského jazyka SAV ukážeme, že udomácnené europeizmy v slovenčine priberajú všetky nezložené slovenské predpony, a to v ich rôznych významoch, pravda, nie všetky rovnako často, ani nie v rovnakej štylistickej funkcii. Je to proces, ktorý ustavične prebieha súčasne s prijímaním internacionálnych slovies a s ich začleňovaním do slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, s ich postupným prispôsobovaním.

Niekoľko príkladov:

do-	dorevidovať, docitovať, dodiskutovať	pri-	primontovať
		roz-	rozanalyzovať, rozparcelovať
na-	nadekretovať, naštylizovať, nainfikovať	s-	skalcifikovať, skonštatovať, skompromitovať
nad-	naddimenzovať	u-	usystemizovať
o-	otestovať, ofrézovať, ofrankovať	v-	vmontovať
		vy-	vyexcerpovať, vykalkulovať, vykonštruovať
ob-	obsuplikovať		
od-	odexpedovať, odalkoholizovať, oddisponovať, odatomizovať	z-	zrevidovať, zrekonštruovať, zlikvidovať
po-	pokritizovať, porekvirovať, porevidovať	za-	zaregistrovať, zafixírovať, zaimponovať
pod-	poddimenzovať	zo-	zoštylizovať, zoschematizovať
pre-	prerevidovať, prepikírovať, preštylizovať		

So zloženými predponami sa tieto slovesá nespájajú. Ojedinele doložené prípady (napr. *navsugerovať*) nie sú spisovné. V hovorovom štýle by však neboli nemožné napr. slová *povyexcerpúvať, porozparcelovávať* a pod. V slovníkovom materiáli ÚSJ zatiaľ doložené nie sú.

Výber lexikálnych predpôn, s ktorými sa cudzie slovesá v slovenčine spájajú, je pravdepodobne vo väčšine prípadov motivovaný sémantikou slovies.[2] Často sú predpony motivované slovenským ekvivalentom, prekladom príslušného cudzieho slovesa. Napr. *cizelovať* sa rovná v jednom význame slovenskému *cibriť*. K slovesu *cibriť* znie forma dokonavého vidu *vycibriť* (s predponou *vy-*). Analógiou vzniklo *vycizelovať (vycizelovaný jazyk* — Felix). Alebo *examenovať* sa rovná slovenskému *skúšať*. K dokonavému *vyskúšať* sa utvorilo analogicky *vyexamenovať* (Urbánek).

V tomto príspevku sa nebudeme zaoberať skúmaním a triedením významu predpôn. Tejto otázke sa v jazykovednej literatúre venovala už

[2] Porov. štúdiu I. Poldaufa, *Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině*, Slovo a slovesnost XV, 2.

často pozornosť. Prijímame názor, že predpony majú okrem perfektivujúcej funkcie aj určitý lexikálny význam. Jestvuje však malá skupina slovenských slovies, pri ktorých sa tvorí k nedokonavému slovesu čisto vidový pár pomocou predpony: *písať — napísať, robiť — urobiť, kaziť — skaziť*. V týchto slovesách rezultatívny význam skoro úplne splýva s gramatickým významom dokonavého vidu.

Ukazuje sa, že mnohé slovesá cudzieho pôvodu, ktoré si tu všímame, patria do tejto skupiny. Dvojvidovosť týchto slovies, ktorá sa pociťuje v slovenčine ako anomália, sa odstraňuje tak, že bezpredponové, pôvodne dvojvidové sloveso sa začína používať len ako nedokonavé a k nemu sa tvorí čisto dokonavý člen páru pomocou predpony: *konfiškovať — skonfiškovať, konštatovať — skonštatovať, organizovať — zorganizovať*. Tendencia vytvoriť vidový pár, aby sa tak odstránila dvojvidovosť, vedie k výberu predpôn s veľmi všeobecným alebo minimálnym lexikálnym významom. Excerpčný materiál presvedčivo ukazuje, že sa tu najčastejšie uplatňujú predpony *s-, z-, zo-*, ako najmenej konkrétne.[3] Z ostatných predpôn možno v niektorých prípadoch a s väčšou rezervou pripustiť v tejto funkcii napr. predponu *vy-: vydezinfikovať, vyasfaltovať, vykompenzovať; za-: zagratulovať, zaimponovať, zaregistrovať; o-: otestovať*.

V tomto procese odstraňovania dvojvidovosti v dnešnej spisovnej slovenčine možno pozorovať tieto štádiá a skupiny:

1. Slovesá veľmi odborné, nie všeobecne používané, u ktorých sa cudzosť veľmi pociťuje, zatiaľ nepriberajú čisto vidové, ani lexikálne predpony a vyjadrujú jednou formou dokonavý i nedokonavý vid: *abscedovať, bonifikovať, deifikovať, certifikovať, elokovať, emitovať, fistulovať, frapovať, konfinovať, kontrasignovať, nuansovať, oscilovať, ozonizovať* a iné.

2. Slovesá, ktoré aktívne používajú alebo ktorých význam chápu priemerne vzdelaní používatelia spisovného jazyka a u ktorých sa preto už objavuje proces odstraňovania dvojvidovosti, teda „poslovenčovania". Bezpredponová forma týchto slovies sa i naďalej používa ako dokonavá i nedokonavá, buď ako zastaraná alebo v odbornej reči — často i so zmenou významu — ale súčasne sa vytvára k týmto slovesám dokonavá forma spojením s čisto vidovou predponou. Napr. k slovesu *aktivizovať* sa používa predponová dokonavá forma len v spojeniach typu *zaktivizovať masy*. V odbornej reči funguje naďalej dvojvidové *aktivizovať (aktivizovať roztok)*. Príklady uvádzame z I. dielu *Slovníka slovenského jazyka* (Bratislava 1959), v ktorom sa táto skutočnosť zachycuje tak, že heslové bezpredponové sloveso sa označuje ako „nedok. i dok." a na konci hniezda sa uvádza príslušné predponové sloveso s označením „dok. i": *aktivi-*

[3] A. V. Isačenko v cit. knihe pripúšťa, že v niektorých prípadoch posledné stopy lexikálneho významu predpony zmizli, vyprchli (str. 175).

zovať (dok. i *zaktivizovať*), *barbarizovať* (dok. i *zbarbarizovať*), *decimovať* (dok. i *zdecimovať*), *degradovať* (dok. i *zdegradovať*), *demolovať* (dok. i *zdemolovať*), *cenzurovať* (dok. i *scenzurovať*), *kompromitovať* (dok. i *skompromitovať*). Pre získanie materiálu sme prezreli všetky slovesá tohto druhu v I. diele Slovníka slovenského jazyka. Pritom sme zistili niektoré nedôslednosti, vyplývajúce jednak z nedostatku materiálu, jednak z toho, že autori neprezreli všetok príslušný lístkový materiál, a príslušné hniezdované dokonavé predponové slovesá vyberali prevažne z vlastného úzu.

I keď sa v Slovníku slovenského jazyka prijala zásada, že sa k bezpredponovým nedokonavým slovesám (nielen cudzieho pôvodu) budú hniezdovať len príslušné čisto dokonavé slovesá, stretávame sa tu pomerne často i s takými hniezdovanými predponovými slovesami, ktoré majú iný lexikálny význam ako základné sloveso, napr. *dekretovať — nadekretovať, centrovať — vycentrovať, zacentrovať, citovať*[2] *— docitovať, gratulovať — pogratulovať* (malá miera). Treba v tom vidieť ústupok potrebám používateľov slovníka.

Na druhej strane zase chýbajú často také čisto vidové predponové slovesá, ktoré ako všeobecne používané a hojne doložené by mali byť hniezdované k základnému bezpredponovému slovesu. Napr. *zbombardovať, zadaptovať, zdegenerovať, zdeformovať, zdegradovať, zdemoralizovať, skompletovať, skompletizovať, skonsolidovať* a mnohé iné.

Iná nedôslednosť je v tom, že sa nerovnako hodnotia niektoré slovesá, ktoré podľa významu a funkcie majú rovnaký vid: *centrifugovať* len ako „nedok.", *centrovať* ako „nedok. i dok."; *cizelovať* len „nedok.", *cyanizovať* „nedok. i dok."; *formovať* ako „nedok.", ale *formulovať* ako „nedok. i dok.", *mysticizovať, mytologizovať* len „nedok.", *mystifikovať* „nedok. i dok.".

Štylistické hodnotenie bezpredponového slovesa vo funkcii dokonavého vidu nachádzame v I. diele slovníka len v prípade slovesa *bankrotovať*, ktoré sa uvádza takto: *bankrotovať* nedok., zastar. i dok. K nemu je hniezdované dokonavé predponové sloveso s poznámkou: dok. obyč. *zbankrotovať*. Podľa nás je tento spôsob presnejší a bol by vhodný i pri iných udomácnených slovesách tohto druhu (uvedených pod bodom 2).

3. Slovesá, pri ktorých sa proces „poslovenčovania" takmer alebo úplne ukončil a pri ktorých pôvodná dvojvidová bezpredponová forma sa používa už len vo funkcii nedokonavého vidu, kým vo funkcii dokonavého vidu sa používa príslušná predponová podoba.

Z I. dielu Slovníka slovenského jazyka sme vyexcerpovali tieto príklady: *bagatelizovať* nedok. — dok. *zbagatelizovať; balzamovať* nedok. — dok. *zabalzamovať* i *nabalzamovať; boľševizovať* nedok. — dok. *zboľševizovať;*

fanatizovať nedok. — dok. *sfanatizovať; fašizovať* nedok. — dok. *sfašizovať; filmovať* nedok. — dok. *sfilmovať; formovať* nedok. — dok. *sformovať; fotografovať* nedok. — dok. *sfotografovať*. (Hniezdované je i *odfotografovať*. V slovníkovom materiáli Ústavu slovenského jazyka sú doklady i na *vyfotografovať*, KŽ XI, č. 50 i *ofotografovať*, KŽ XI, č. 36, Tatarka; pravda, tieto slovesá majú rôznu štylistickú i sémantickú hodnotu.)

I keď väčšina slovies cudzieho pôvodu na *-ovať, -izovať* je dvojvidová, jestvujú i jednovidové slovesá takéhoto druhu. Jednovidovosť týchto slovies súvisí s ich sémantikou, výklad ich významu pripúšťa len jeden vid. Len nedokonavé sú napr. slovesá *debatovať, afektovať, existovať, agonizovať, balansovať*, len dokonavé sú *abtestovať, abdikovať, demarkovať* a iné.

Niektoré dvojvidové i jednovidové slovesá cudzieho pôvodu v slovenčine vôbec nepriberajú predpony, a to jednak preto, že to vylučuje ich význam v slovenčine, jednak preto, lebo sa ešte „neudomácnili". Perspektívne však perfektivácia tejto druhej skupiny slovies pomocou predpony je možná.

Pri viacvýznamových slovesách sa tvoria predponové dokonavé slovesá len k niektorým významom alebo k rozličným významom sa tvoria predponové slovesá s rozličnými predponami. Táto skutočnosť je zachytená i v Slovníku slovenského jazyka, i keď, ako sme už poznamenali, sa niekedy hniezdujú i také dokonavé predponové slovesá, ktoré majú samostatný lexikálny význam, teda nielen tie, ktoré po pripojení predpony tvoria čisto vidový člen vidového páru. (Napr. k slovesu *centrovať*, ktoré je označené ako dokonavé i nedokonavé a má dva významy, sa k prvému významu hniezduje ako dokonavá forma sloveso *vycentrovať* a k druhému významu sa hniezduje *zacentrovať*. K slovesu *citovať*[1], ktoré je označené ako nedokonavé i dokonavé, sa hniezduje ako dokonavá forma sloveso *zacitovať* a k homonymnému slovesu *citovať*[2] sa hniezduje ako dokonavé *docitovať*.)

Pri niektorých často používaných slovesách cudzieho pôvodu v slovenčine prebieha i proces imperfektivácie pomocou sufixov *-úvať* a *-ovávať*. Slovesá s týmito sufixami sú v materiáli: *vyexponúvať, vykontrastúvať, zrolúvať, zorganizúvať, vykonštruovávať*. Takisto sa od takýchto slovies tvoria pomocou sufixov aj opakovacie slovesá: *debatovať — debatovávať* i *debatúvať, citovať — citúvať* i *citovávať*.

Predponové dokonavé slovesá, ktoré vznikli z dvojvidových slovies cudzieho pôvodu, najmä mnohé novovznikajúce, nemajú vždy rovnakú štylistickú hodnotu. Najčastejšie sú v hovorovom štýle. Mnohé z nich, najmä tie, ktoré vznikajú v pracovnom slangu a do spisovného jazyka nepatria, spájajú sa so slovenskými predponami skoro neobmedzene. Napr. *naakumulovať* (Gavora: Kurič), *odargumentovať* (J. Bžoch, KŽ X,

č. 42), *naadministrovať* (V. Protušová, KŽ XII, č. 7), *vyinštruovať* (Slovenské pôdohospodárstvo V), *vyinštalovať* (Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, roč. 31).

Používanie bezpredponového slovesa dokonavého vidu na *-ovať, -izovať* pri niektorých zdomácnených slovesách, ku ktorým sa už utvoril čisto vidový predponový člen vidovej dvojice, má ráz jednak veľmi odborný, jednak sa môže hodnotiť ako zastarávajúce.

Jestvujú aj prípady, že k bezpredponovému dvojvidovému slovesu sa utvorili viaceré synonymné predponové dokonavé slovesá, ale s rôznou štylistickou hodnotou. Napr. *sfotografovať* (neutrálne slovo) i *vyfotografovať* (hovorové slovo); *odfotografovať* (odborný výraz) i *ofotografovať* (hovorové slovo); *odkopírovať* (odborné slovo) i *okopírovať* (hovorové slovo).

Záverom môžeme zhrnúť. Dvojvidové slovesá cudzieho pôvodu na *-ovať, -izovať* v slovenčine tvoria veľmi početnú a stále sa zväčšujúcu skupinu. Ak sú zdomácnené, priberajú skoro neobmedzene slovenské predpony. Snaha po odstránení dvojvidovosti v slovenčine sa prejavuje najčastejšie priberaním predpôn s minimálnym lexikálnym významom, takže s istou rezervou tu možno hovoriť o čisto vidových pároch. Pôvodné dvojvidové slovesá, ku ktorým sa utvorili predponové čisto vidové dokonavé formy, začínajú sa používať len v nedokonavom vide. Tento proces závisí od stupňa zdomácnenia príslušných cudzích slovies ako i od ich sémantiky. Význam niektorých dvojvidových i jednovidových slovies vylučuje tvorenie predponových foriem. Zo štylistickej stránky nie sú všetky predponové slovesá odvodené od dvojvidových slovies cudzieho pôvodu rovnocenné.

ZARADENIE NOVÉHO POMENOVANIA DO SLOVNEJ ZÁSOBY

Viera Budovičová

V poslednom čase sa sovietskym vedcom podarilo po umelých družiciach Zeme a kozmických raketách vypustiť do vesmíru veľké teleso so živou posádkou. Sovietski vedci ho nazvali *kosmičeskij korabľ*. Pre jazykovedca sa ponúka príležitosť porovnať, ako sa s novým pomenovaním vyrovnali rôzne príbuzné i nepríbuzné jazyky, do ktorých bolo treba nové pomenovanie pretlmočiť.[1] Toto porovnanie nám umožní poukázať na niektoré oso-

[1] O nových pomenovaniach a termínoch vznikajúcich v slovenčine v súvislosti s prenikaním človeka do vesmíru píše Ján Horecký v článku *Kozmické lety a rozvoj našej slovnej zásoby*, SR 25, 1960, 132—137.

bitné črty lexiky rôznych jazykov, podmieňujúce podobu nového pomenovania.

Ruské *kosmičeskij korabľ* je utvorené analogicky podľa *vojennyj korabľ, vozdušnyj korabľ* (vojnová loď, vzducholoď) a znamená doslovne „kozmická loď". Právom by sme očakávali toto celkom náležité a adekvátne pretlmočenie výrazu i do slovenčiny. Pomenovanie *vesmírna loď* by sa zákonite zaraďovalo do radu pomenovaní *vojnová loď, vzducholoď, paroloď* ap. Prekladateľ v rýchlosti, s akou sa v novinách preklady musia robiť, nepretlmočil správne slovo *korabľ* slovom *loď*, ako by sme očakávali, ale použil slovo *koráb*. Neuvedomil si, že rovnaké znenie slov v príbuzných jazykoch neznamená aj ich významovú totožnosť. Máme teda dnes v slovenčine i v češtine výraz *vesmírny koráb*, ktorý sa napriek sémantickej chybe ujal. Postupne sa však v odbornej literatúre nahrádza výrazom *kozmická loď*, ktorý je pre odborné potreby prijateľnejší. Termín *kozmická loď* sa zaraďuje do sústavy termínov *kozmická raketa, kozmický priestor, kozmický prieskum;* používa sa i *vesmírna loď* podobne ako *vesmírna stanica*. Pre odborný štýl sú názvy *kozmická loď, vesmírna loď* primeranejšie aj z iných dôvodov.

Slovo *koráb* sa dnes v slovenčine nepoužíva bežne. Je to zastarané slovo, s ktorým sa môžeme stretnúť iba v rozprávkach, prípadne v básnickej reči. Pri počutí slova *koráb* sa nám vybaví starobylá drevená loď poháňaná veslami alebo plachtami a k tejto predstave sa zvyčajne pridružuje istá príchuť rozprávkovosti a dobrodružnosti. Pripomenieme si koráby prevážajúce po mori poklady a pod. Slovo *koráb* sa používa aj v prenesenom význame, napr. v spojení *koráb púšte* (o ťave). Vidíme, že slovo *koráb* patrí k tej štylistickej vrstve slov, z ktorej sa spravidla nevyberajú slová pre terminologické, odborné výrazy, vyznačujúce sa citovou neutrálnosťou. Keď sa výraz *vesmírny koráb* používa v bežnej reči, štylistická neprimeranosť slova *koráb* sa nepociťuje ako chyba. Výboje súčasnej vedy vo vesmíre majú totiž ešte stále pre nás príchuť istej fantastičnosti a dobrodružnosti, veď donedávna iba v utopistických románoch a verneovkách sa mohli konať prípravy na cestu človeka do kozmického priestoru. Pomenovanie *vesmírny koráb* máme teda v slovenčine i v češtine vlastne nedopatrením, ale zhodou okolností je jazyková situácia taká, že prifarbenie odborného výrazu trošku fantázie je v zhode s naším vzťahom k novej, ešte stále prekvapujúcej skutočnosti prenikania človeka do vesmíru.

Vidíme, že ani v príbuzných jazykoch temer rovnako znejúci výraz nemá presne rovnaký význam a rovnakú štylistickú hodnotu. V ruštine je združené pomenovanie *kosmičeskij korabľ* celkom neutrálne, kým v slovenčine *vesmírny koráb* má výraznú štylistickú i citovú príchuť.

Povšimnime si teraz, ako sa pojem vesmírnej lodę vyjadruje v niekto-

rých neslovanských jazykoch. Vo francúzštine sa *kosmičeskij korabľ* prekladá pomenovaním *vaisseau spatial*,[2] čo znamená v doslovnom preklade „priestorová loď". Aj tu sa využíva slovo *loď* pre pomenovanie prostriedkov určených na lietanie vo vzduchu alebo vo vzduchoprázdnom priestore. Metaforické použitie slova *loď* na pomenovanie vzdušných dopravných prostriedkov sa stáva bežným, obraznosť výrazu *vzducholoď* sa prestáva pociťovať. Odkedy sa človek odvážil vzlietnuť nad zem, prirovnáva túto činnosť k plavbe po vode. Hovoríme o *vzduchoplavbe;* astronautika vlastne znamená „hviezdnu plavbu" a pod. Tento obraz je základom pomenovania i vo francúzštine a iných jazykoch (angl. *aeronaut* = vzduchoplavec, *spaceship* = vesmírna loď, fr. *naviguer* = udávať smer lode i lietadla, *navigateur* = navigátor, kto udáva smer lietadla). Z viacerých francúzskych pomenovaní pre plavidlo, ako *bateau, bâtiment, navire, barque, chaloupe, canot, remorqueur, paquebot,* a mnohých iných špeciálnych názvov, ako to zodpovedá charakteru jazyka prímorskej krajiny, má slovo *vaisseau* najmenej špecializovaný čiže najvšeobecnejší význam. Ostatné majú vymedzený okruh používania (*bateau* je menšia loď, používa sa v spojeniach *bateau à vapeur* = parník, *bateau à voiles* = plachetnica; *navire* je obchodná loď, *barque, chaloupe* sú menšie rybárske člny, *paquebot* je poštový parník atď.). Pri pomenovaní vzducholode *aeronef dirigeable* popri *zeppelin* je využité zastarané slovo *nef,* ktoré sa používa v inom význame (=chrámová loď). Vo význame plavidla patrí do básnického štýlu, podobne ako náš *koráb.* (Slovo *nef* je z latinčiny — *navis,* súvisí s *navigare* — plaviť sa, odtiaľ naše slová *navigácia, navigátor, astronautika* ap.)

Všimnime si teraz druhú časť francúzskeho združeného pomenovania. Ruskému slovu *kosmičeskij* a slovenskému *vesmírny* zodpovedá vo francúzskom výraze slovo *spatial,* ktoré nie je presnou paralelou slova *vesmírny,* ale je odvodené od slova *espace,* ktoré znamená „priestor". Prečo nie je vo francúzštine výraz odvodený od slova *vesmír*? Vo francúzštine slovu *vesmír* zodpovedá slovo *univers.* Malo by teda byť „vaisseau universel". Tu narážame na rozdiel sémantických štruktúr rozličných jazykov. Francúzština v tomto prípade nemôže použiť slovo *universel,* utvorené od *univers,* lebo medzi touto dvojicou slov vo francúzštine nie je taký istý pomer ako medzi ruským *kosmos — kosmičeskij* alebo naším *vesmír — vesmírny.* V slovenčine slovo *vesmírny* vyjadruje vzťah k vesmíru; jeho význam by sme mohli vystihnúť: „vzťahujúci sa k vesmíru, týkajúci sa vesmíru" (*vesmír* znamená celý svet, nekonečný svetový priestor, kozmos, synonymom adjektíva *vesmírny* je *kozmický*). Tento význam je zrejmý

[2] Les Lettres françaises 15.—20. sept. 1960, č. 841, v článku *Vers la planète rouge* od Alberta Ducrocqa.

zo spojenia *vesmírne zákony.* Bežne sa používajú aj spojenia neadjektívne, ktoré nemajú terminologickú povahu: *zákony vesmíru, tajomstvo vesmíru, prenikanie do vesmíru.* O hviezdach sa napr. nehovorí ako o *vesmírnych telesách,* hoci by to bolo primeranejšie terajšiemu nášmu chápaniu sveta, ale používa sa výraz *nebeské telesá,* zachovaný z čias, keď sa pre oblohu používal názov *nebo,* v ktorom sa odrážalo náboženské chápanie sveta. Tu je rozpor medzi jazykovým vyjadrením a naším vedeckým poznaním prírody. Tento jav je však v jazyku častý; zachovávajú sa zvyšky často prastarého svetonázoru, ktorý si, pravda, pri používaní slov dnes už neuvedomujeme. Keď používame výrazy *slnko vychádza, zapadá,* ani na um nám nepríde pochybovať o tom, že nie Slnko sa krúti okolo Zeme, ale naopak, Zem sa otáča okolo Slnka.

Ako je to však s francúzskym slovom *universel*? Pôvodne bolo toto slovo vzťahovým adjektívom k *univers* (= vesmír). Postupne sa však slovo *universel* osamostatnilo a nadobudlo význam akostného adjektíva, ktoré môžeme vystihnúť našimi adjektívami *všeobecný, univerzálny* (jeho synonymom je adj. *général*), napr. *remède universel* = liek na všetko, *esprit universel* — všestranný duch (o človeku), *exposition universelle* = svetová výstava. Pre pretlmočenie slova *vesmírny* sa teda *universel* nehodí, lebo by celé spojenie dávalo iný zmysel, znamenalo by „všeobecná alebo svetová loď". Francúzština má však popri slove *univers* slovo *espace,* ktoré okrem významu „priestor" má aj význam „svetový priestor, vesmír, nekonečná rozloha" *(espace à trois dimensions* = trojrozmerný priestor). Jestvuje od tohto slova odvodené vzťahové adj. *spatial,* ktoré vystihuje význam nášho slova *vesmírny.* Vidíme, že i keď jednotlivé jazyky majú približne rovnakú zásobu výrazov na vyjadrenie spoločných pojmov — výsledkov vedeckého poznania sveta, spoločného celému ľudstvu — nie sú tieto výrazy celkom paralelné, nemôžeme prekladať doslova. Významy slov v každom jazyku sú osobitne usporiadané, tvoria svojskú sústavu, ktorej nezodpovedá sústava slov druhého jazyka v úplnosti. Ďalšie pomenovanie z tejto oblasti je napr. franc. *conquête spatiale,* ktoré nemôžeme prekladať doslovne, ale výrazom *dobývanie vesmíru.*

Ani dnes, keď sa staráme o jazykovú kultúru a usmerňujeme odbornú terminológiu, nové pomenovania nevznikajú priamočiaro a systematicky. Z oblasti prenikania človeka do vesmíru máme dnes v slovenčine niekoľko rôznorodých pomenovaní, založených na nerovnakých princípoch. Prvé telesá vypustené do vesmíru sme pomenovali *umelými družicami Zeme,* ale popri tomto pomenovaní sa drží aj slovo *sputnik* prevzaté z ruštiny (v západných jazykoch tiež prevzaté ako *satellit* alebo *sputnik*). Na pomenovanie rakety vypustenej na Mesiac sa používa aj prevzaté slovo *luník,* zatiaľ nepevné v našej slovnej zásobe pre svoj nezvyklý tvar (prípona *-ík*

v tomto význame v slovenčine nie je obvyklá). Pomenovanie „mesačná raketa" sa nemohlo dobre udržať preto, lebo slovo *mesačný* už nie je vzťahovým adjektívom všeobecného významu, ktoré by bolo možné v tomto novom názve použiť, keďže vyjadruje špecifikované vzťahy k Mesiacu (nachádzajúci sa na Mesiaci: *mesačná krajina;* pochádzajúci z Mesiaca: *mesačné svetlo*).

Pre raketu vypustenú do vesmíru vzniklo pomenovanie *kozmická raketa.* Bolo tu už teda niečo, čo mohlo byť oporou a základom pre analogické preloženie názvu *kosmičeskij korabľ* výrazom *kozmická loď.* Vidíme, že nové pomenovania vznikajú do istej miery živelne, uplatňuje sa pri nich aj istá dávka citového postoja k novým objavom (*sputnik, lunik* majú pre nás príchuť ruského prostredia, *koráb* vzbudzuje dobrodružné predstavy) a len v neskoršom vývine v spolupráci odborníkov s jazykovedcami sa nové názvy ustália v definitívnej podobe.

Z tohoto rozboru malej časti slovnej zásoby vidno, že vznik nového pomenovania v jazyku je zložitý proces. Názov nového predmetu nemožno vždy jednoducho preložiť kalkovaním z jedného jazyka do druhého. Nové pomenovanie sa musí organicky zaradiť do slovnej zásoby, a to v takej podobe, ako to umožňuje celá sústava v jazyku jestvujúcich slovotvorných prostriedkov a ich vzťahov k iným prostriedkom slovnej zásoby. Pomenovania rovnakých skutočností v rôznych jazykoch nie sú tvorené úplne paralelne. Ich vnútorná forma (máme na mysli jednotlivé komponenty či už odvodeného alebo zloženého slova, združeného pomenovania) je daná zákonitosťami slovnej zásoby, ktorá je v každom jazyku osobitne usporiadaná, tvorí svojrázny systém. Odlišná vnútorná forma však nebráni tomu, aby zodpovedajúce si názvy nemali rovnaký význam, nevyjadrovali ten istý pojem, i keď odlišným spôsobom.

DISKUSIE

K SPRACOVANIU HESIEL *ČOSI* A *DAČO* V SLOVNÍKU SLOVENSKÉHO JAZYKA

Július R y b á k

Slovník slovenského jazyka[1] uvádza na str. 221 homonymné slová *čosi* s týmito významami:

čosi[1] (bás. i **čos'**), čohosi, *zám. neurč.* niečo, voľačo: *Mať čosi dudre.* (Heč.) — *Čos' inšie byť to muselo.* (Sládk.)
čosi[2] *prísl.* málo, trochu, trošku: *Pred večerom sa kraj čosi premenil.* (Kuk.)

K spracovaniu týchto slov máme tieto pripomienky.

1. Predovšetkým slovo *čosi* sa v literatúre vyskytuje ešte v jednom význame okrem tých, ktoré uvádza slovník: „približne, asi, okolo". V takomto význame ho nachádzame napr. v týchto Hečkových vetách:

Iba prababička! Tá ho denne striehli, i č o s i na ôsmy deň podarilo sa im ho dochytiť a vtiahnuť cez pitvor do kuchyne. — Sprievodca vysvetľuje, že elektrické lampy sú 100 až 300 wattov silné a že elektrického vedenia je v jaskyni č o s i 10 kilometrov! — Starý vyznavač nôtia už č o s i dvanástu: „Ej, pršalo, tma bolo..." — „Predsedov mali už č o s i troch", pokračovali Kolšovanci nemilosrdne. — Demänovské jaskyne vyslobodil z prírodného zakliatia moravský učiteľ Alois Kráľ č o s i pred troma desaťročiami.

Myslíme, že i keď prvé dva významy produktívnosťou a frekvenciou silne prevažujú, tu uvádzaný význam slova *čosi* treba pojať ako nárečový do slovníka slovenského jazyka.

2. Ďalej máme pripomienku k spracovaniu výkladu významu zámena *čosi* v porovnaní so spracovaním výkladu významu zámena *dačo*. Význam neurčitého zámena *čosi* sa v Slovníku slovenského jazyka vysvetľuje len neurčitými zámenami „niečo, voľačo", pričom význam slova „dačo" (str. 228) sa okrem synonymných výrazov „niečo, voľačo" podáva aj opisným výkladom „označuje neurčitú, neznámu vec".

Príklady z literatúry ukazujú, že význam neurčitých zámen a prísloviek s časticou *da-* v spisovnej slovenčine je úplne totožný s významom neurčitých zámen a prísloviek, tvorených pomocou častice *ne- (nie-)* a *-si*.[2]

---

[1] *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959.

[2] Popri príkladoch z literatúry svojráznym dokladom rovnocennosti významov neurčitých zámen a prísloviek s týmito časticami môže byť i Krčméryho poznámka o zá-

Jedny i druhé sa vyskytujú na tých istých miestach, vo vetách toho istého druhu. Pravdaže, miera použitia neurčitých zámen a prísloviek s časticou *da-* je menšia ako s časticou *ne- (nie-)* a u jednotlivých autorov kolíše. Naproti tomu, hoci v spisovnej slovenčine spravidla nepociťujeme použitie neurčitého zámena s časticou *ne- (nie-)* namiesto zámena s časticou *-si* a opačne za chybné, nesprávne (či takým skutočne je, je druhá otázka), predsa len výskyt jedných i druhých ukazuje, že prevažná väčšina týchto zámen (i prísloviek) — podľa nášho odhadu 70—80 % — sa vyskytuje vo významove samostatných, aj keď navzájom súvisiacich, ale predsa v určitom zmysle protichodných oblastiach, o ktorých na tomto mieste podrobnejšie hovoriť nemusíme.

Dôslednosť by teda v našom prípade vyžadovala, aby sa v Slovníku slovenského jazyka vysvetľoval význam neurčitých zámen a prísloviek s časticou *ne- (nie-)* a *-si* opisom (ako to robí napr. *Slovník spisovného jazyka českého* pri zámene *čosi*) a pri neurčitých zámenách s časticou *da-* sa môžeme obmedziť na odkaz na synonymné neurčité zámeno s časticou *ne- (nie-)*.

3. Na význam príslovky *čosi* — „málo, trochu, trošku" — sa uvádza príklad z Kukučína: *Pred večerom sa kraj č o s i premenil.* V tejto vete príslovka *čosi* nepochybne má uvádzaný význam, ale veta už na prvý pohľad pôsobí dojmom neobyčajnosti, zvláštnosti. Príslovka *čosi* sa totiž v súčasnej spisovnej slovenčine nepoužíva bežne na obmedzenie slovesného deja samého, ako je to v tomto prípade. V našich excerptoch (pravda, nie úplných) z novšej slovenskej literatúry sme podobný príklad nenašli. Naproti tomu sa príslovka *čosi* v tomto význame veľmi produktívne využíva na obmedzenie, ohraničenie (bližšie určenie) významu substantíva a adverbia, alebo sa používa ako samostatný substantivizovaný pojem s uvádzaným významom. Podobná situácia je aj pri slove „niečo" s významom „málo, trochu", kde k určovaným slovám v našich excerptoch pristupujú ešte adjektíva.

Príklady na použitie príslovky *čosi* vo význame „málo, trochu":

Dvaja sa ešte môžu zniesť, piati už č o s i ťažšie, päťdesiati nijakovsky! (Kukučín) — I starý Mate sa vrátil k hrude, keď si č o s i groša zhonobil. (Kukučín) — Kúpil dom i č o s i zemí a nechal čosi v hotovosti. (Kukučín) — Sto päťdesiat pušiek a č o s i nábojov, — znela suchá odpoveď. (Urban) — V sporiteľni vraj č o s i dlhu, priznal sa jej po zasnúbení, ale ju že neberie pre peniaze, o to si je istá. (Tajovský) — Ale ešte vždy čosi zo zarobených pe-

---

sahoch Jozefa Škultétyho do rukopisov, keď hovorí: „Miesto nesprávne slovakizovaných a ujatých slov... uviedol správne...; miesto *voľáky, daktorý, dačo — nejaký, niektorý, niečo*". (Štefan K r č m é r y, *Výber z diela IV*, Bratislava 1955, 279.)

ňazí ostáva. (Hečko) — V druhom záčine — lebo humno bolo na dva záčiny — bolo čosi ďateliny a sena, i to iba močiar. (Kukučín)

Príklady na použitie slova *niečo* vo význame „trochu, málo“:

No tetke bolo o to ľahšie, že mala pomoc v synovi Milanovi, o niečo staršom od nás. (Figuli) Dopravný ruch v Aténach je v noci o niečo neživší než u nás vo dne. (Bednár) — Vyzeral tak, ako väčšina nováčkov, a ešte o niečo smiešnejšie, lebo bol neobratný. (Minář) — No v palote žilo len niečo vyše pol tucta rehoľných mníchov — profesorov... (Hečko) — Naučený som presne líhať. Tak niečo pred polnocou. (Moric) — Ukazoval miesto niečo povyše kolena z vnútornej strany stehna. (Švantner)

Z týchto dôvodov považujeme za správnejšie uviesť k príslovke *čosi* príklad na bežnejšie, produktívnejšie použitie.

4. Nevieme, prečo sa pri slove *čosi* uvádza význam „málo, trochu, trošku“ ako samostatné slovo v osobitnom hesle (homonymum) s gramatickou charakteristikou príslovky, a na druhej strane ten istý význam slova *dačo* (lebo „málo, trochu, trošku“ a „nie všetko, časť niečoho, trochu“ je v tomto prípade jedno a to isté) sa hodnotí ako druhý význam slova *dačo* s gramatickou charakteristikou neurčitého zámena. Myslíme, že i v druhom prípade ide o príslovku *dačo*, homonymnú k zámenu *dačo* s významom „neurčitá, neznáma vec, niečo, voľačo“. Rozlišujeme podľa toho zámeno *dačo* a príslovku *dačo* ako homonymá (rovnako ako zámeno *čosi* a príslovku *čosi*).

BLESKOZVOD

Jozef Ružička

Slovník slovenského jazyka I, Bratislava 1959, zaznamenáva po prvý raz slovo *bleskozvod*. Aj tu sa ukazuje, že autori tohto slovníka zaznamenávajú nové slová, nakoľko ich zachytila excerpcia. Takéto nové slová treba vždy starostlivo posúdiť nielen z hľadiska istého odboru, ale aj z hľadiska systému celej slovnej zásoby. Len po takejto previerke možno nové slovo primerane zaradiť do súvislostí s inými slovami a vôbec do celej slovnej zásoby jazyka.

V našom slovníku sa slovo *bleskozvod* dáva celkom správne do významovej súvislosti so slovom *hromozvod*. Na str. 103 vidíme, že slovo *bleskozvod* je bez štylistického označenia a že sa popri výklade nevysvetľuje nijakým synonymom. No slovo *hromozvod* na str. 530 má štylistické

označenie *hovor.* a okrem výkladu vysvetľuje sa aj synonymom *bleskozvod.* Z toho vychodí, že autori slovníka pokladajú za základné pomenovanie istej skutočnosti slovo *bleskozvod,* dávajú mu prednosť na celej oblasti spisovnej slovenčiny, pričom slovo *hromozvod* vysúvajú v istom zmysle na periférju spisovného jazyka. Takéto hodnotenie je u nás celkom nové a iste vyvolá rozličné námietky. Uvedieme z nich aspoň tie, ktoré možno formulovať na základe excerpčných dokladov z kartotéky Ústavu slovenského jazyka SAV.

Slovo *hromozvod* je z našej synonymnej dvojice nepochybne staršie. Ukazujú to doklady z druhej polovice 19. storočia. Oddávna sa toto slovo používalo na celej oblasti spisovného jazyka. To je nesporné. No treba osobitne uviesť, že tak sa používa slovo *hromozvod* aj dnes. Z najnovších čias máme doklady aj z odborného štýlu (napr. z knihy prof. inž. Tureckého Stavebná mechanika). Slovo *hromozvod* sa takto používa v svojom základnom význame: technické zariadenie na zneškodnenie výboja atmosferickej elektriny. Máme aj prenesený význam: človek, na ktorom si niekto vyleje svoj hnev. (Napr.: *Chyžné, ktoré sú h r o m o z v o d o m nahnevaných pacientov, samy nevedia, prečo nemajú izbové vodovody vodu.)* Celková frekvencia slova *hromozvod* je pomerne veľká. Ukazuje to aj počet excerpovaných dokladov.

Slovo *bleskozvod* je novšie. Podľa dokladov v archíve Ústavu slovenského jazyka používa sa len od konca druhej svetovej vojny. Všetky doklady sú z odbornej literatúry. Nie je to všeobecne rozšírené pomenovanie tohto zariadenia na zachytenie a zneškodnenie výboja atmosferickej elektriny. Slovo *bleskozvod* sa používa — podľa našich dokladov — len v základnom význame, ako odborný termín, a aj to dosť skromne.

Uvedené fakty aspoň v istej miere ukazujú, že hodnotenie slov *bleskozvod* a *hromozvod* v našom novom slovníku nie je dosť výstižné. Slovo *hromozvod* sa malo uviesť bez akejkoľvek štylistickej skratky a slovo *bleskozvod* malo mať niektorú z týchto zaraďujúcich skratiek: *odb., fyz., el. tech., tech.* (= odborný alebo fyzikálny alebo elektrotechnický alebo technický termín).

Istá nepresnosť je aj v samom výklade slova *bleskozvod.* Na str. 103 sa slovo *bleskozvod* vykladá takto: „zariadenie na odvádzanie, zneškodnenie blesku". Do tohto výkladu však nemožno dosadiť výklad slova *blesk,* ktorý čítame na str. 102: „svetelný úkaz za búrky pri výboji elektrického napätia v mračnách". Iste je jasné, že svetelný úkaz ani nemusíme, ani nechceme odvádzať alebo zneškodniť. Ak sa slovo *bleskozvod* utvorilo preto, že sa ním lepšie mala vystihnúť pomenovaná skutočnosť, blesk sa dozaista nechápal ako „svetelný úkaz". Preto sa zo stanoviska autorov nášho slovníka mal upraviť aj výklad slova *blesk,* povedzme takto: výboj

atmosferickej elektriny, alebo takto: komplexné pomenovanie samého výboja atmosferickej elektriny i jeho svetelného efektu. Možno, že by rozlíšenie týchto dvoch obsahov malo za dôsledok rozlíšenie odborného a neodborného významu slova *blesk*.

Je vecou odborníkov — fyzikov a technikov — aby odôvodnili výmenu starého termínu *hromozvod* novým termínom *bleskozvod*. Nám sa zdá, že sa ani slovom *bleskozvod* pomenúvaný úsek skutočnosti nevyjadruje výstižnejšie ako slovom *hromozvod*. Táto výmena bola azda vo väčšej miere motivovaná paralelou názvov v iných európskych jazykoch (porov. len napr. nemecký termín *Blitzableiter* = hromozvod, *Blitz* = blesk; maďarský termín *villámhárító* = hromozvod, *villám* = blesk).

Jazykovedec sa usiluje opísať súčasný stav jazyka verne; chce vystihnúť normu jazyka. Robí to na základe istých faktov. Opiera sa aj o svoje jazykové vedomie. Preto nie div, že sa pre obmedzený počet faktov alebo pre malú pozornosť dá ovplyvniť jednostranným postojom istej vrstvy používateľov spisovného jazyka. Ukazuje sa, že sa to stalo aj autorom Slovníka slovenského jazyka I pri výklade slov *blesk, bleskozvod, hromozvod*.

Naša poznámka — okrem poukazu na slabšie body vo výklade uvedených hesiel — chce byť dôkazom zavše zaznávanej tézy, že napísanie slovníka je náročná jazykovedná práca.

ZLOŽENÉ SÚVETIE

Gita Počtová

L. Dvonč v diskusnom príspevku prednesenom r. 1958 na jazykovednej konferencii v Bratislave a uverejnenom v Jazykovedných štúdiách[1] zaoberá sa kriticky piatimi typmi zloženého súvetia, ako ich vymedzil F. Trávníček a po ňom u nás J. Ružička, a navrhuje nové delenie. Podľa Dvonča je nejednotnosť medzi druhým typom zloženého súvetia, v ktorom sa uplatňuje len podraďovací vzťah, a ostatnými typmi, v ktorých sú prítomné oba vzťahy, priraďovací a podraďovací. Tento Dvončov poznatok je správny. Dvonč delí súvetie na rovnorodé s jedným vzťahom a na rôzno-

[1] L. Dvonč, *Niekoľko poznámok o zloženom súvetí*, Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, 169—173.

rodé s oboma vzťahmi. Dvončovo rôznorodé súvetie má štyri typy zloženého súvetia Trávníčkovho a Ružičkovho, rovnorodé súvetie je ich druhý typ.

Dvonč delí súvetie na rovnorodé a rôznorodé len podľa kvality medzivetných vzťahov a neberie do úvahy počet týchto vzťahov. Nemyslím, že v skladbe možno zabúdať na kvantitatívnu stránku. Napr. samotný počet viet tvorí rozdiel medzi jednoduchou vetou a súvetím. Takýmto spôsobom Dvončovi vypadúva priraďovacie a podraďovacie súvetie a Dvončovo zložené súvetie, typ súvetia s viacnásobným podraďovacím súvetím, je javom nesystémovým. Skladba súvetia je otázkou kvantity a kvality medzivetných vzťahov. Je veľký rozdiel v stavbe súvetia podľa toho, či súvetie má len jeden medzivetný vzťah alebo má týchto vzťahov viac; práve len pri dvoch a viacerých vzťahoch možno hovoriť o heterogénnosti a homogénnosti.

Delenie na pôvodných päť typov zloženého súvetia a Dvončovo delenie na rovnorodé a rôznorodé súvetie považujem takto za nedôsledné a navrhujem nové delenie zloženého súvetia. Kritériom tohto delenia bude kvantita a kvalita medzivetných vzťahov.

Z hľadiska kvantity medzivetných vzťahov delí sa súvetie na jednoduché a zložené. Jednoduché súvetie skladá sa len z dvoch viet, medzi nimi je iba jeden medzivetný vzťah. Zložené súvetie skladá sa z troch a viacerých viet. Z hľadiska kvality medzivetných vzťahov delí sa ďalej jednoduché i zložené súvetie. Jednoduché súvetie delí sa na priraďovacie a podraďovacie. Zložené súvetie delí sa na rovnorodé a rôznorodé. Aj v takto vymedzenom rovnorodom a rôznorodom súvetí možno vyčleniť jednotlivé typy, tieto typy vychádzajú z pôvodných piatich typov súvetia, ale nestotožňujú sa s nimi. Prakticky chcú zahrnúť akékoľvek konštrukcie súvetia.

V rovnorodom súvetí sa vyčleňujú tri typy: prvý typ skladá sa z niekoľkých viet spojených len parataxou, druhý typ skladá sa z niekoľkých viet spojených len hypotaxou, tretí typ skladá sa z hlavnej vety a z vedľajších viet a tieto vedľajšie vety navzájom nie sú v priamom vzťahu.

Prvý typ sa zaraďoval medzi priraďovacie súvetie. Ak počet medzivetných vzťahov tvorí hlavné delidlo v súvetí, nemožno niekoľko hlavných viet považovať za priraďovacie súvetie. Tým viac, že sa niekoľkonásobná parataxa odlišuje od priraďovacieho súvetia rozličnými druhmi vzťahov. Jeden medzivetný vzťah môže vyjadrovať napr. len odporovanie, v prvom type rovnorodého súvetia prvý vzťah môže byť zlučovací, druhý prípustkový atď. Ešte jeden dôvod pre zaradenie niekoľkonásobnej parataxy ako osobitného typu rovnorodého zloženého súvetia. Keď Ružička a pred ním Trávníček za druhý typ zloženého súvetia považoval niekoľkonásobnú

hypotaxu, prečo niekoľkonásobná parataxa by mala zostať priraďovacím súvetím?

Príklady na prvý typ rovnorodého súvetia:

Dnes ich fabriky ubili, oni však zostať doma nemôžu, a preto odchádzajú za žobraním, za nešikovnými podvodmi a často stávajú sa ťarchou sami sebe. (Jilemnický) — Malý Bogovič debatuje so starým Masnárom, ale prejdú roky a bude takto debatovať i s mladšími námorníkmi, s nakladačmi, s nosičmi, s povozníkmi i s ostatným robotníctvom prístavného mesta. (Fr. Kráľ) — Riaditeľ si hlbokým vdýchnutím napĺňa prsia sychravým vzduchom, zabára prenikavý zrak do hustnúceho šera medzi rumy, na niekoľkých miestach zadržuje a predlžuje pátravý pohľad a zamietavým posunkom ruky vyjadruje nechuť a nevôľu. (Fr. Kráľ) — Praha bola vtedy najlákavejším pomyslom slávy a parády pre vojaka, bola síce obkľúčená, volala o pomoc, ale všetci, i najrozvážnejší chlapi sa už tam videli, všetci chceli do Prahy a všetci sa hlásili do armády. (Tatarka)

Druhý typ rovnorodého súvetia je niekoľkonásobná hypotaxa:

Ale keď pozoruje, že na otázku robotníka Alexandra Kaliského očakávajú všetci prítomní odpoveď, dáva sa po chvíľke váhania do stručného a vecného rozprávania. (Jilemnický) — Zahodí staré ostré oči do kúta chotára, kde sa stretávajú stodoliščské jarky s lehorskými, preťaté jarkom, ktorý je chotárnou poľnou cestou i korytom potôčika. (Hečko) — U Jesenského máme po prvý raz dojem, že sa hovorí o láske, žene, nenávisti s ozajstným citom, ako ho prežíva skutočný človek. (Chorvát)

Tretí typ rovnorodého súvetia skladá sa z jednej hlavnej vety a z dvoch alebo viacerých vedľajších viet, pričom vedľajšie vety, ktoré určujú hlavnú vetu, nie sú medzi sebou v žiadnom vzťahu. Tieto vedľajšie vety hypotakticky môžu byť pripojené k ďalším vedľajším vetám, len nie k sebe navzájom. Tretí typ sa obyčajne vyskytuje tak, že má jednu hlavnú vetu a dve vety vedľajšie, ktoré medzi sebou nie sú v žiadnom vzťahu:

Fraňo Kráľ ukazuje na niektorých postavách z radov maloroľníkov, domkárov, robotníkov, ktorí neboli v úplne námezdnom pomere, že sa ich myslenie nekryje vždy s pokrokovými úsiliami robotníckej triedy. (Tomčík)

Jedna vedľajšia veta môže byť ďalej určená:

Keď bude ešte žiť, neodváži sa sem na vysoké a neprístupné zeme, o ktorých ide chýr, že sú krem rovni najúrodnejšie v chotári. (Hečko)

Tretí typ nebol typom zloženého súvetia, počítal sa za podraďovacie súvetie. Sú tu však tri alebo viaceré vety, preto patrí k zloženému súvetiu. Spolu s prvým a druhým typom rovnorodého súvetia uvádza všetky možnosti konštrukcie súvetí pri viacnásobnej parataxe alebo viacnásobnej hypotaxe.

Rôznorodé súvetie je zložitejšie ako rovnorodé súvetie, ale kým u rovnorodého súvetia rozdiely medzi jednotlivými typmi sú úplne jasné

a vzdialenosť medzi jednotlivými typmi je pomerne veľká, u rôznorodého súvetia rozdiely a vzdialenosť medzi jednotlivými typmi sú menšie, stavba celého súvetia je veľmi podobná. Zásadný rozdiel medzi konštrukciami rôznorodého súvetia je len jeden: je parataktický vzťah medzi hlavnými vetami alebo je len jedna hlavná veta. Vzhľadom na samostatnosť hlavnej vety alebo priradenie dvoch a viacerých hlavných viet vyčleňujú sa len dva typy. Okrem týchto dvoch typov je veľké množstvo „podtypov".

Prvý typ rôznorodého súvetia má len jednu hlavnú vetu a k nej sa pripájajú najmenej dve vety vedľajšie spojené parataxou. Pre zaradenie do tohto typu parataxa aspoň dvoch vedľajších viet je nevyhnutná, aby súvetie bolo rôznorodé. Počet a spôsob spájania vedľajších viet okrem spomínanej parataxy môže byť rozmanitý:

Keď muž je s chuťou a štrngá pritom lyžicou, už ho pani Rafiková láska. (Jesenský) — Magát bol jediný z celej rodiny, ktorý počas svetovej vojny zostal uchránený pred všetkými pliagami hrozného besnenia sveta a vedel sa vynájsť v radoch tých, ktorí zo šialenstva a bezcitnosti jedných a z bezmocnosti a slabosti druhých vedeli spraviť výnosný obchod. (Jilemnický) — Veľa miesta venuje vo svojej knihe aj školským deťom a mládeži, ktorá sa stáva vedúcou silou pokrokových skupín v dedine, ktorá vypovedá boj zaostalosti, vzdeláva sa, aby tak mohla lepšie čeliť náporu buržoázie. (Tomčík) — Keď už slnce dávno zapadlo za Choč a obloha sa zatiahla šedivým povlakom tenkých skoro priesvitných mračien, ako by sa len chcela na noc zakryť jemnou plachticou, siedmi bojovníci začali sa spúšťať z Jastrabova akurát tým smerom, kadiaľ odchádzala dnes ráno Petrova žena. (Plávka)

Druhý typ rôznorodého súvetia má dve alebo niekoľko hlavných viet a aspoň jedna hlavná veta musí mať vedľajšiu vetu. Bez tejto hypotaxy bolo by to zasa rovnorodé súvetie, jeho prvý typ. Nezáleží na počte a spájaní viet okrem spomínanej hypotaxy podobne ako v prvom type rôznorodého súvetia:

Stojí trocha bokom a má možnosť dobre si poprezerať osadenstvo, ktoré zaplnilo prednú časť piliarskej haly, kde už vychodia z gátrov hotové dosky a fošny. (Hečko) — Hory ma privítali čisté, vypraté dažďom a ja som hľadel na ne očami spomienok, kde, pod ktorým korunovým húštím je chodník, ktorým som chodil, veľký buk, pod ktorým sme piekli barana, dolinka, kde sme sa bili s fašistami. (Mináč) — Ale nechce sa im ešte rozlučovať sa s dňom, ešte sa ligoce vrchol Javorovho kopca, a hoci husi aj kačice sa zhŕkli do kôpok, pritúlené jedna o druhú, ešte vždy vyčkávajú ženy, aby sa zatienil aj ten najvyšší vrch. (Lazarová) — Jilemnický sa tu vrátil k svojim starým témam, zbavil ich však všetkých zbytočností a zaťažení, v plnej moci svojho talentu, vládnuc sebe a ovládajúc svoju vec, povedal tu obzieravo a z nadhľadu slovo čisté a základné, slovo, ktoré iste on sám a ktoré my s ním môžeme v plnom zmysle pokladať za jeho socialistické posolstvo. (Matuška) — Ak je však na jednej strane Cesta zarúbaná dnes príležitosťou na spomienky, na druhej strane je súčasne ukazovateľom rozdielov medzi dneškom a včerajškom, a preto je významnou výchovnou knihou najmä

pre mládež, ktorá už nepocítila na sebe jarmo kapitalizmu. (Tomčík) — Ak vieme, ako sa povodilo dedinám, ktoré Nemci vyhlásili za partizánske, ak vieme, ako s nimi naložili, keď tam na nich niekto čo len raz vystrelil, pýtam sa vás: chcete pustiť ustupujúcich Švábov do dediny a vydať ju napospas ich ľubovôli? (Plávka)

Prvý a druhý typ rôznorodého súvetia sa často vyskytuje v súčasnej próze a v jazyku súčasnej vedy.

Delenie rôznorodého súvetia na dva typy podľa toho, či je hlavná veta samostatná alebo paratakticky pripojená k ďalšej hlavnej vete, odlišuje sa od pôvodných štyroch typov rôznorodého súvetia. Typ s parataktickým spojením hlavných viet zahrňuje tretí, štvrtý a piaty typ pôvodného zloženého súvetia. Uvediem príklady zo *Slovenskej gramatiky*[2] ako dôkaz, že v týchto typoch ide o parataxu hlavných viet, nech je počet vedľajších viet a ich závislosť na hlavných vetách akákoľvek:

Nenachádza však opory a spoza chrbta útočí naň desivá predstava, že visí nad bezradnou samotou. (Chrobák) — Nevedel, čo sa doma robí, a privyknutý bol celý deň, často i celé noci po horách sliediť. (Jégé) — Vie, že sama nie je dnes taká, ako bývala pred rokmi, a hádam ani on nie je už ten, čo býval vtedy. (Chrobák)

Delením súvetia podľa kvality a kvantity medzivetných vzťahov na súvetie jednoduché a zložené, delením jednoduchého súvetia na súvetie priraďovacie a podraďovacie, delením zloženého súvetia na rovnorodé (s troma typmi) a rôznorodé (s dvoma typmi) vzniká systém súvetia, ktorý zahrňuje všetky konštrukcie súvetia. Takýto systém súvetia má svoj význam v pedagogickej práci.

[2] E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 3. vyd., Martin 1955, 380 n.

ZPRÁVY A POSUDKY

RUSKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK. Autori: M. Filkusová, dr. A. V. Isačenko, D. Kollár, E. Kučerová, V. Lapárová, O. Malíková, E. Sekaninová. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1960, 832 strán, viaz. Kčs 32,—.

Koncom roku 1960 dostal sa na knižný trh dlho očakávaný *Rusko-slovenský slovník.* Posledný slovník tohto druhu vyšiel u nás r. 1952. Bol to *Príručný rusko-slovenský slovník,* ktorý vydala Slovenská akadémia vied a umení za redakcie univ. prof. A. V. Isačenka. Ukázalo sa však, že jeho náklad (30 000) neuspokojil potreby našej širokej verejnosti, ktorá prichádza do styku s ruským slovom. Príručný rusko-slovenský slovník je vypredaný a tak nový Rusko-slovenský slovník vypĺňa citeľnú medzeru v našej lexikografickej literatúre. Spracovali ho autori, ktorí vychádzali zo skúseností získaných pri práci na *Veľkom rusko-slovenskom slovníku.*

Rusko-slovenský slovník je slovníkom stredného typu. Vďačne siahnu po ňom praktici a všetci záujemci o ruský jazyk. Pretože nemáme špeciálny školský rusko-slovenský slovník (ako je napr. *Školní rusko-český slovník,* ktorý vyšiel pod vedením prof. L. V. Kopeckého), plní u nás tento slovník i funkciu školského slovníka. Odstráni sa tak nedostatok, ktorý sa pociťoval v posledných rokoch na školách. Skutočnosť, že slovník budú používať žiaci na školách, uvedomili si autori slovníka pri jeho spracovaní. V slovníku je dôkladne rozpracovaný gramatický aparát a uvádzajú sa v ňom i slová základného slovného fondu, rovnako znejúce v ruštine i v slovenčine. V príručnom rusko-slovenskom slovníku slová zhodné so slovenskými sa zásadne neuvádzali. Z hľadiska pedagogického tieto slová treba uvádzať v slovníku pre praktické a školské potreby, pretože žiaci si totožnosť slov často neuvedomujú, nevedia ich správny prízvuk a nevedia ich zaradiť k správnemu typu skloňovania alebo časovania.

Typom slovníka je podmienený výber slov. V našom prípade ide o slovník stredného typu, v ktorom treba výberu slov venovať náležitú pozornosť. Slovník obsahuje okrem bežných, frekventovaných slov spisovnej ruštiny aj odborné termíny, a to asi v takom rozsahu, ako sa vyskytujú v bežnej tlači a ako by ich mali poznať absolventi odborných škôl. V slovníku nájdeme napr. takéto termíny: *двузначный* mat. dvojmiestny, *двояковогнутый* fyz. dvojdutý, bikonkávny, *двуокись* dvojkysličník, *оксидировать* chem. oxydovať, okysličovať.

Úzko odborné termíny, pre ktoré sa vypracúvajú špeciálne terminologické slovníky z rôznych odborov, slovník neuvádza. Niekedy je však dosť ťažko určiť, či daný odborný výraz patrí do slovníka stredného typu alebo nie. Našli sme tam napr. takéto termíny: *аэратор* tech. vetrák; *аэрошина* lietadlová pneumatika; *барс* let. kolísanie, kývanie; *элерон* let. krídelko; *эккер* zem. uhlová hlavica; *эклиметр* zem. sklonomer, svahomer. Podľa nášho názoru tieto termíny nepatria do slovníka, akým je tento Rusko-slovenský slovník.

Pokiaľ ide o štylistické rozvrstvenie, slovník uvádza slová štylisticky neutrálne a slová hovorové. Nárečové slová neuvádza vôbec a zo zastaraných len tie, s ktorými sa stretávame pri čítaní ruskej umeleckej literatúry.

Prednosťou Rusko-slovenského slovníka je bohato rozpracovaná frazeológia. V slovníku je veľa frazeologických spojení, idiomatických výrazov a príslovní, ktoré sa často vyskytujú najmä v beletrii. Nájdeme tu spojenia: *перемывать кому — л. косточки* omieľať niekoho (v reči); *в тихом омуте черти водятся* tichá voda brehy myje; *ехать зайцем* cestovať na čierno; *чужими руками жар загребать* páliť si prsty.

V takých prípadoch, keď v slovenčine niet spojenia alebo príslovia úplne zhodného s ruským a uvádza sa najbližší preklad, je označený znakom približnosti: *сказка про*

белого бычка ≅ rozprávka o zelenej svini; *стоял при горой* ≅ jedli, pili, hodovali; *ни пуху ни пера* ≅ zlom krk! veľa šťastia.

Slovník neobsahuje niektoré odvodené slová, ktoré sa tvoria pravidelne a ich význam sa dá ľahko odvodiť zo základného slova. Je tu slovo *подобный*, ale niet *подобно, безнадежный*, ale uvádza sa *безнадежность*. To znamená, že sa neuvádzajú abstraktné podstatné mená ani príslovky, odvodené od adjektív, ak nemajú významy odlišné od významov základných adjektív a tvoria sa pravidelne. Ak má však odvodené slovo iný význam ako slovo základné, je v slovníku uvedené.

Za heslovým slovom, vytlačeným polotučne, je uvedený gramatický aparát. Podstatné mená majú koncovky genitívu, príp. nominatívu plurálu a vždy gen. plur., ak je koncovka s vkladnou samohláskou. Za gramatickými tvarmi nasleduje skratka na označenie gramatického rodu; malý index nad označením rodu určuje prízvukový typ: *низ -а* mn. *низы, -ов* m^3. Pri prídavných menách sa uvádza nominatív mužského rodu, pri mäkkých prídavných menách aj tvary ženského rodu. Ak má prídavné meno aj krátke formy, sú v slovníku uvedené. Pri slovesách sa uvádza 1. a 3. osoba singuláru, slovesná trieda a vid. Pri slovesách, v ktorých nastáva zmena kmeňovej spoluhlásky alebo zmena prízvuku, je uvedená aj 3. os. plur. a príčastie prít. trpné: *беречь, берегу, -жёт, -гут* (5); *берёг, берегла*; *бережённый, -жен, -жена* nedok.

Uvedenie gramatických ukazovateľov v slovníku tohto druhu považujeme za správne. Ako sme už spomenuli, slovník bude slúžiť i pre školské účely a tak si žiaci pri hľadaní slovíčok upevnia i preberané učivo z gramatiky. Za gramatickým určením slova je vlastný ekvivalent, t. j. slovenský význam daného ruského slova. Ak má slovo viac významov, sú označené polotučnými arabskými číslicami. Heslo je členené na významy podľa prekladu. Konkrétne použitie daného významu sa ilustruje charakteristickým voľným slovným spojením, exemplifikáciou, napr. *непрочный, -чен, -чна* netrvanlivý, nepevný: *непрочная постройка* nepevná stavba. V niektorých prípadoch sa v slovníku používa sémantizácia, t. j. vymedzuje sa okruh použitia slova v danom význame uvedením sémantického poľa v zátvorkách, napr. *линять, -яю, -яет* nedok. 1. (o farbe) vybledať; púšťať 2. (o zvierati) pĺznuť, lieniť sa; *опускать* 1. spúšťať (oponu), sťahovať (záclonu) 2. klopiť (oči) 3. zvesovať (ruky), vešať (hlavu) 4. vypúšťať, vynechávať (podrobnosti).

Ustálené slovné spojenia, rôzne odborné termíny, frazeologické spojenia a príslovia sú umiestené na konci hesla.

Slovník len vo veľmi malej miere využíva pre úsporu miesta hniezdovanie, a to len v tých prípadoch, kde je — ako hovoria autori v úvode — „jasný slovotvorný vzťah". Sú to podst. mená a príd. mená: *враждеб/ность~ный*, prechýlené podstatné mená ženského rodu: *волшебн/ик~ица* a zvratné slovesá typu *отмахнуть~ся, отлучать~ся*. V tom prípade, keď je pri vidových dvojiciach rôzny význam, sú rozpracované ako samostatné heslá.

Hononymá uvádza slovník s malým indexom nad heslovým slovom, napr. *походить* (1) — podobať sa, ponášať sa na niekoho; *походить* (2) — pochodiť, prejsť sa, poprechádzať sa; *предание* (1) — povesť, legenda; *предание* (2) — odovzdanie, vydanie; *содержание* (1) — udržovanie, údržba; *содержание* (2) — obsah, náplň.

Rusko-slovenský slovník je odborne spracovaný a plne zodpovedá požiadavkám dnešnej lexikografie. Je to slovník, ktorý dávno chýbal našej verejnosti. Pomôže každému pri čítaní dennej ruskej tlače i beletrie aj jednoduchších odborných textov. Rusko-slovenský slovník bude cennou pomôckou predovšetkým našim žiakom a účastníkom ĽKR a vôbec všetkým, ktorí študujú ruštinu a zaujímajú sa o ruské slovo.

H. Španková

NOVÝ SRBOCHORVÁTSKY PRAVOPIS

Koncom minulého roku vyšiel v Juhoslávii nový jednotný pravopis srbochorvátskeho jazyka, za ktorý srbskí a chorvátski jazykovedci, spisovatelia a kultúrni pracovníci bojovali už stodesať rokov. Od dôb tvorcu novodobého spisovného jazyka Vuka Stefanoviča Karadžiča cez Brozov, Boranićov a Belićov pravopis iba dnešnej generácii sa podarilo nájsť jednotné riešenie pre všetky rozdiely, ktoré doteraz jestvovali v srbskom a chorvátskom pravopise, a tak vytvoriť jednotný pravopis pre celú oblasť srbochorvátskeho jazyka. To znamená, že pre srbochorvátsky spisovný jazyk s ekavskou i ijekavskou výslovnosťou a s dvojakým písmom, cyrilikou a latinkou, platia úplne rovnaké pravopisné pravidlá a úplne rovnaký pravopisný slovník.

Karadžićova reforma a ilýrske hnutie v pol. 19. stor. vytvorili spoločnú základňu pre jednotný vývoj, ale úplná jednota sa nedosiahla. Celých stodesať rokov prebiehal proces vzájomného zbližovania, raz väčšieho, inokedy zase menšieho, ale stále bez výsledku. Viedenský literárny dohovor medzi srbskými a chorvátskymi predákmi z r. 1850, ktorého úlohou bolo zjednotiť srbskú a chorvátsku literatúru v jednotnom spisovnom jazyku, priniesol určité kladné výsledky, ale úplné víťazstvo sa dosiahlo iba r. 1954 v Novom Sade v známych uzneseniach o jednotnom jazyku a pravopise. Uznesenia a náčrt pravopisu vypracovali odborníci z belehradskej, záhrebskej a sarajevskej univerzity, z Juhoslovanskej akadémie vied a umení v Záhrebe, zo Srbskej akadémie vied a umení v Belehrade, z Matice srbskej v Novom Sade a Matice chorvátskej v Záhrebe po ankete Letopisu Matice srbskej z r. 1953 o otázkach srbochorvátskeho jazyka a pravopisu. Po pripomienkach spisovateľov, novinárov, kultúrnych a verejných pracovníkov vypracovali odborníci konečnú redakciu pravopisu, ktorého pravidlá r. 1960 cyrilikou a s ekavskou výslovnosťou vydala Matica srbská v Novom Sade a latinkou s ijekavskou výslovnosťou Matica chorvátska v Záhrebe. V obidvoch vydaniach sú pravidlá pre obidve výslovnosti a v obidvoch výslovnostiach je i pravopisný slovník, ktorý má okolo 17 000 slov.

Nejednotnosť v novom pravopise je iba v dvoch prípadoch: v písaní budúceho času a v písaní cudzích mien. V písaní budúceho času, ak je pomocné sloveso za neurčitkom slovesa na *-ti*, možno použiť zložený spôsob písania (napr. *pisaću*) založený na fonetickom základe alebo nezložený spôsob písania (napr. *pisat ću*). Cudzie mená sa v cyrilike píšu foneticky a v latinke pôvodne, pričom menej známe mená pri fonetickom písaní treba po prvý raz napísať v zátvorke i pôvodne a naopak pri pôvodnom písaní v latinke treba napísať v zátvorke ich výslovnosť. Obidva spôsoby majú u Srbov i u Chorvátov svoju dlhú tradíciu, a preto zostáva táto dvojakosť na celom území srbochorvátskeho jazyka podľa slobodnej voľby samotného spisovateľa.

Nové pravopisné pravidlá podávajú i prepis slovenských mien do srbochorvátčiny. Slovenské dvojhlásky *ia, ie* sa do srbochorvátčiny prepisujú ako *ja, je* a po spoluhláskach *l, n* ako *ľ, ň*. Napr. *Prievidza — Prjevidza, Sliač — Sľač, Sitniansky — Sitňanski.* (Všetky príklady i ďalej uvedené majú byť písané cyrilikou.)

Slovenské *ď, ť, d+e* a *t+e* sa do srbochorvátčiny prepisujú ako *dj, tj*. Napr. *Ďarmoty — Djarmoti, Piešťany — Pješťjani, Devín — Djevin, Tepličky — Tjeplički.* Avšak pred samohláskou *-i*, v prípone *-šte* a na konci slov sa slovenské

ď, ť prepisujú ako *d, t*. Napr. *Diviaky — Divjaki, Štítnik — Štitňik, Hradište — Hradište, Hrochoť — Hrohot.*

Mäkké slovenské spoluhlásky *ľ, ň* sa v srbochorvátčine píšu ako *l, ň*. Napr. *Ľubochňa — Lubohňa, Pliešovce — Plešovce, Kremnica — Kremňica.* Avšak *l* pred samohláskou *i* zostáva nezmenené. Napr. *Liptov — Liptov, Likava — Likava.*

Pri prepisovaní slovenských mien do srbochorvátčiny povoľuje sa odklon od fonetických zásad srbochorvátskeho pravopisu. Napr. *Podtatranský — Podtatranski, Čadca — Čadca, Bytča — Bitča.* Nemožno písať „Potatranski, Čaca, Biča".

J. Frýdecký

JAZYKOVÝ KOUTEK ČESKOSLOVENSKÉHO ROZHLASU V KNIŽNÝCH VÝBEROCH

Pravidelná relácia Čs. rozhlasu v Prahe — *Jazykový koutek* — oslávi v septembri tohto roku 15. výročie svojho trvania. Za takmer 4000 päťminútovými príspevkami tejto relácie, v ktorých sa vedeckí pracovníci Ústavu pro jazyk český prihovorili českej verejnosti, stojí úctyhodný kus kolektívnej, systematicky organizovanej práce v okruhu jazykovej kultúry.

Popularizujúca jazykovedná relácia pražského rozhlasu má aj svoju knižnú paralelu, reprezentovanú dnes už troma výbermi, z ktorých prvý vyšiel v období troch rokov (1949—1951) v troch vydaniach so súhrnným počtom 34 000 výtlačkov. Aj tento fakt dokazuje, že ide o reláciu, ktorá dobre plní svoje spoločenské funkcie.

Jednotlivé príspevky sú vo všetkých troch knižných výberoch rozdelené do tematických okruhov, zodpovedajúcich jednotlivým plánom jazyka a okruhom jazykovednej teórie (pravopis a výslovnosť, tvaroslovie, skladba, lexikológia). Na konci každého zväzku je abecedne usporiadaný vecný register. Predeň sa v prvých dvoch výberoch vkladá prehľad najdôležitejšej literatúry a v treťom výbere sa zaň pripája zoznam použitých skratiek.

Prvý výber (282 str.) vyšiel v 1. vydaní r. 1949 v Slovanskom nakladateľstve a obsahuje príspevky, ktoré odzneli v rozhlasovom vysielaní od 30. septembra 1946 do 1. júla 1948. Zväzok redigovali akademik B. Havránek, prof. A. Jedlička a Fr. Váhala. Za každým príspevkom sa uvádza meno autora (spolu 15 autorov) a čas vysielania.

Výber obsahuje týchto päť častí: 1. Všeobecná časť; 2. Pravopis a výslovnosť; 3. Slovo, jeho tvorenie, tvary, význam a väzby najmä z hľadiska správnosti; 4. Vlastné mená miestne a osobné; 5. Skladba. — Najväčšia pozornosť sa v tomto zväzku venuje tvaru a významu slova (3. časť). I keď zväzok nemá špeciálnu časť z okruhu štylistickej problematiky, pri preberaní a hodnotení jednotlivých jazykových javov sa prihliada aj na ich štylistickú stránku a štylistický dosah (to platí aj o druhom zväzku).

Prvý výber nie je tematicky špecializovaný; obsahuje príspevky všetkých tematických okruhov, ako boli zastúpené v rozhlasovej relácii.

Druhý výber (358 str.) vyšiel v Štátnom pedagogickom nakladateľstve r. 1955; redigovali ho M. Dokulil, akademik Havránek, prof. A. Jedlička a Fr. Váhala. Do neho sa zaraďujú príspevky, ktoré odzneli v Čs. roz-

hlase — stanica Praha, od 1. júla 1948 do 30. júna 1953. Podobne ako v prvom zväzku sa za každým príspevkom uvádza meno autora (spolu 21 autorov) a čas vysielania.

Príspevky tohto zväzku sa zaraďujú do nasledujúcich piatich kapitol: 1. Všeobecné výklady; 2. Nové slová a nová skutočnosť; 3. Slová, ich význam, tvorenie a väzby; 4. Veta a sloh jazykového prejavu; 5. Tvary a ich významy. — Prvá kapitola obsahuje tri príspevky všeobecného rázu, z ktorých dva boli zostavené len pre knižné vydanie (K. Hausenblas, *O jazyce jako jevu společenském* a *Stavba jazyka)*.

Ťažisko tohto zväzku (takmer jeho polovica) je v druhej časti — *Nové slová a nová skutočnosť*. Tu sa veľmi názorne ukazuje, ako nové skutočnosti, ktoré prináša organizovanie pokrokovej socialistickej spoločnosti, dávajú vznikať novým slovám a slovným spojeniam alebo spôsobujú prehodnocovanie starších slov *(kolektiv, brigáda, úderník, kádr, pionýr, novátor, partyzán, záhumenek* atď.). Veľa pozornosti sa venuje odborným termínom napríklad z okruhu baníctva, poľnohospodárstva. — V štvrtej kapitole sú aj popularizujúce úvahy slohového rázu (najmä z oblasti praktického štýlu: zápisnica, obchodný list).

Tretí výber (401 str.) vyšiel r. 1959 v Nakladateľstve ČSAV za redakcie J. Kuchařa a Fr. Váhalu; vedecký redaktor akademik B. Havránek, recenzoval prof. A. Jedlička, Obsahuje príspevky, ktoré odzneli v rozhlase od 30. júna 1953 do konca r. 1958 (spolu 28 autorov).

Príspevky tvoria tieto tematické celky: 1. Pravopis; 2. Tvaroslovné výklady; 3. O spisovnej výslovnosti. — V tomto zväzku sa obracia hlavná pozornosť na pravopisné problémy v súvislosti s úpravou českého pravopisu a s vydaním nových Pravidiel. Okrem toho na rozdiel od predchádzajúcich dvoch zväzkov tento zväzok obsahuje krátku kapitolku o výslovnosti.

O príspevkoch všetkých troch zväzkov treba povedať, že sú vo veľkej väčšine písané priehľadným štýlom populárnej úvahy. Zachytávajú a hodnotia sa v nich jazykové javy zo všetkých oblastí spoločenského života. — Niekde sa v transpozícii do knižnej podoby trocha zotrel pôvodný živý ráz rozhlasového príhovoru (najmä v úvahách, ktoré vznikli zhrnutím niekoľkých monotematických príspevkov). Kde-tu badať priam úzkostlivé úsilie dať čo najviac odborného poučenia v príslušnom okruhu. Tu by sme odporúčali ešte dôslednejšie dbať, aby táto snaha neodrádzala ani menej pripraveného poslucháča (čitateľa) — v znamení výzvy v jednom z nadpisov „Nebojte se mluvnice!" — Ak tradičná obava pred jazykovednou teóriou nemá byť prekážkou v okruhu jazykovej kultúry, treba miestami hovoriť ešte populárnejšie, názornejšie a vypomáhať si častejšie dokladmi aj úryvkami z literatúry.

Jazykový koutek pražského rozhlasu bol a je dobrým vzorom pre bratislavskú Jazykovú poradňu. Naše sesterské rozhlasové relácie sa viditeľne vzájomne ovplyvňujú v hľadaní nových a účinnejších foriem jazykovej výchovy. Treba, aby to tak bolo aj v budúcnosti, a to aj pri prenášaní rozhlasových jazykových poznámok do ich knižnej podoby.

G. Horák

Krnohy. — Peter Jilemnický v románe Kronika na dvoch miestach použil podstatné meno *krnohy* na pomenovanie istého typu primitívneho dopravného prostriedku. Uvedieme jedno z uvedených miest: *Podnes vidím dve ženy, ako bežia po hradskej, na k r n o h á c h vlečú raneného Nemca. Hodili ho na sánky ako kus dreva, len tak halabala, takže jeho rozhodené ruky i nohy rozhŕňali sneh . . .*

Ako z uvedeného citátu vychodí, P. Jilemnický použil slovo *krnohy* na pomenovanie tej istej veci ako slovo *sánky*. Podľa toho slová *krnohy* a *sánky* sú synonymá, i keď sa líšia celkovým významom. Slovo *krnohy* je variantom ľudového slova *krnáky (krnačky)*, ktoré zaznamenáva aj nový *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, str. 776. Tu sa uvádza význam „primitívne sánky z dosák bez klaníc". Toto vysvetlenie nie je celkom správne.

Slovom *krnohy* sa skôr pomenúva istý typ zimného dopravného prostriedku, ktorý sa používa najmä na približovanie metroviny z hory k prístupnej ceste. Toto vysvetlenie vyberáme z listu A. Ťažkého, rodáka z Čierneho Balogu — dejiska to Jilemnického Kroniky. A. Ťažký — bývalý lesný robotník — píše nám, že krnohy sú z bukového, javorového alebo jaseňového dreva, ale nie vykresané z jedného hrubšieho kusa, a ani nie zbité z dosák. „Vyhľadávajú sa zväčša na svahoch, kde korene uvedených druhov stromov — len mladých — rastú pod vrch pekne zaokrúhlené do poly. Koreň si chlap obkope asi na dĺžku 1 m, tam ho odtne a poobtína ďalšie nepotrebné korene, strom vyvráti a potom si asi na 1,5 m z neho odrúbe. Ak je strom súci na rozštiepenie, rozštiepi ho, a keď nie, musí ho kresať na určitú formu a hľadať k nemu pár, aby mal dve krnohy." A. Ťažký ďalej uvádza, že hotové krnohy majú klanice, aby sa totiž medzi ne mohol uložiť náklad. Potom pripomína, že krivice sánok sa krešú z kusa dreva (alebo sa vyrábajú ohýbaním dreva), takže krnohy a sánky sú dva rozličné dopravné prostriedky, ktoré sa napr. v Čiernom Balogu presne rozlišujú.

V Slovníku slovenského jazyka sa poznamenáva aj to, že slovo *krnačky* nie je spisovné, ale nárečové. Tento údaj slovníka je správny a platí aj pre slovo *krnohy*. Tieto varianty sa však nepoužívajú v tých istých nárečiach.

P. Jilemnický využil aj expresivitu hláskového skladu slova *krnohy* na to, aby podčiarkol svoj odmietavý postoj k opisovanej skutočnosti. Podkladom mu mohla byť aj etymológia slova *krnohy:* možno tu hľadať súvislosť so slovami *krnieť, krnáč, krpatý,* teda so slovami od pôvodu expresívne podfarbenými.

Slovo *krnohy* — podobne ako jeho dublety *krnáky, krnačky* — možno v spisovnom jazyku využiť ako citovo podfarbené synonymum slova *sánky*. Podkladom je tu okrem iného aj neumelý a nevypracovaný vzhľad dopravného prostriedku do ťažkej roboty v porovnaní s dokonalosťou a eleganciou bežných sánok.

J. Ružička

Abstencia. — Slovo *abstencia* sa používa u nás nedávno. Prvé doklady máme až po roku 1945. Je to cudzie slovo, ale nie je osihotené ani v slovenskej slovnej zásobe.

Slovom *abstencia* pomenúvame zdržanie sa hlasovania. Je to úzko špecializovaný

právnický termín, ktorý sa používa najmä v zprávach o priebehu hlasovania v nejakom väčšom útvare.

Slovo *abstencia* sme prevzali z angličtiny. Ide o prevzatie anglického termínu *abstention* (vysl. *äbstenšn*). Tak ako aj veľa iných termínov, aj tento termín sme prevzali v jeho písanej podobe a prispôsobili sme si ho podľa tvaru bežných medzinárodných slov na *abstencia.*

So slovom *abstencia* súvisí aj pôvodom, aj významom známe slovo *abstinencia,* ktoré má význam zdržovania sa používania alkoholu alebo iných omamných látok.

Od slova *abstencia* treba dobre odlíšiť slovo *absencia,* ktorým pomenúvame neprítomnosť (v protiklade k *prezencii* — prítomnosti). Tieto dve slová nesúvisia ani pôvodom, ani terajším významom.

Termín *abstencia* možno používať len v prísne odbornom texte. V publicistickom texte kladie svojím hláskovým zložením ako aj významom veľké nároky na priemerného čitateľa.

J. Ružička

Praskať, práskať. — Pri používaní slovies *praskať* a *práskať* dochádza často k zámene. Zistili sme to jednak v slovníkovom materiáli Ústavu slovenského jazyka a jednak na mnohých príkladoch z dennej tlače. Sloveso *praskať* používa sa hlavne v dvoch významoch: 1. štiepať sa, dostávať pukliny, trhliny, pukať, napr.: *Stena p r a s k á. Mozole pália, štípu a p r a s k a j ú.* (Horák) — i v prenesenom význame: *Nieraz p r a s k a l i už putá.* (Škultéty); 2. vydávať zvuk, ako keď sa niečo trhá, puká: *V kozube p r a s k á oheň.* (Rázus) *Parkety p r a s k a l i.* (Jesenský) *Strnište suché pod nohou p r a s k á.* (Krasko) Toto sloveso sa vyskytuje úplne ojedinele vo význame „plieskať (bičom)".

Keď máme hovoriť o slovese *práskať,* treba povedať, že tu ide vlastne o dve slovesá, o sloveso bezpredmetové a o sloveso predmetové. Bezpredmetové sloveso *práskať* používa sa veľmi zriedkavo vo význame „štiepať sa, dostávať pukliny, trhliny, pukať", napr.: *Má plakať, že podomletá budova p r á s k a.* (Kukučín) *Kôra zeme p r á s k a.* (Žáry) V oveľa väčšej miere sa toto sloveso vyskytuje vo význame „vydávať zvuk, ako keď sa niečo trhá, puká," napr.: *Vatra p r á s k a l a.* (Hviezdoslav) *Jedle p r á s k a j ú.* (Sládkovič) *Ivan si sadá, vozík p r á s k a pod jeho nepokojnými pohybmi.* (Šoltésová) Predmetové sloveso *práskať* používa sa jednak vo význame „plieskať", napr.: *práskať bičom, korbáčom* a pod., jednak sa využíva expresívne vo význame „udierať, biť, tĺcť", napr.: *p r á s k a ť pästou o stôl; Rechtor p r á s k a v pošte pečať na listy.* (Rázus) *P r á s k a l na tympany.* (Krčméry)

Na vyjadrenie významu „štiepať sa, dostávať pukliny, trhliny, pukať" radíme používať iba sloveso *praskať.* Vo význame „vydávať zvuk, ako keď sa niečo trhá, puká" vyskytujú sa slovesá *praskať* a *práskať* približne v rovnakej miere, možno ich teda obe používať. Vo význame „plieskať, udierať, biť" pokladáme za správne používať iba sloveso *práskať,* teda: *p r á s k a ť bičom, korbáčom; p r á s k a ť pästou o stôl.*

Š. Michalus

Nezamestnaným vstup zakázaný? — V niektorých podnikoch stretávame sa ešte sem-tam s nápisom *Nezamestnaným vstup zakázaný.* Proti používaniu tohto nápisu neraz sa ozývajú — celkom oprávnene — hlasy. Najnovšie si vzal tento

nápis na mušku Roháč v tejto kresbe: na obrázku je nakreslený plot, vedľa ktorého kráča chlapček s dedkom. Na plote je tabuľka *Nezamestnaným vstup zakázaný.* Chlapček sa pýta: Dedko, ten nápis je tu ešte z prvej republiky? Táto otázka chlapčeka veľmi vtipne naráža na význam slova *nezamestnaný. Slovník slovenského jazyka II,* Bratislava 1960, 370, takto vykladá význam tohto prídavného mena: „ktorý nemá zamestnanie, ktorý je bez práce". Ďalej sa v tomto slovníku uvádza spodstatnené prídavné meno *nezamestnaný, -ého, m.* s výkladom: (v kapitalizme) človek bez práce, bez zárobku". Tomu zodpovedá aj výklad slova *nezamestnanosť, -ti, ž:* „v kapitalizme stav ľudí nemajúci trvalý zárobok; výskyt nezamestnaných".

Keď sa zamyslíme nad významom slova *nezamestnaný* v nápise *Nezamestnaným vstup zakázaný,* je zrejmé na prvý pohľad, že tu nejde o význam, ktorý sa uvádza v citovanom slovníku. Pod „nezamestnaným" sa tu rozumie osoba, ktorá nie je zamestnaná v podniku alebo na mieste, kde sa nachádza príslušný zákaz vstupu, teda nepracujúci v príslušnom podniku, na príslušnom mieste, nie však „človek bez práce". Používanie uvedeného nápisu nie je podľa toho správne zo sémantického hľadiska. Okrem toho možno mať oprávnené námietky aj proti forme nápisu, v ktorom sa niečo (prísne) zakazuje. Namiesto vyjadrenia *Nezamestnaným vstup zakázaný* treba voliť vhodnejšie vyjadrenie, ktoré bude hovoriť o tom, komu sa (jedine) povoľuje vstup na príslušné miesto (podnik). Ak je totiž vstup zakázaný „nezamestnaným", vyplýva z toho, že vstup je povolený „zamestnaným", teda zamestnancom podniku. Navrhujeme používať podobu *Vstup povolený len (vlastným) zamestnancom podniku.*

L. Dvonč

„Maccarthyzmus", či maccarthizmus? — V praxi stretávame sa s kolísaním pri písaní slov, ako napr. *maccarthyzmus — maccarthizmus, mindszenthyáda — mindszenthiáda, rugbysta — rugbista, lobbysta — lobbista* a pod. Všetky tieto slová sú odvodené od slov, ktoré sa v pravopise končia na *-y: Mac Carthy, Mindszenthy, rugby, lobby.* K uvedeným slovám sa pridávajú jednotlivé odvodzovacie prípony, ktoré sa síce začínajú na tú istú samohlásku, píšu sa však s mäkkým *i: -izmus, -iáda, -ista.* Ťažkosti nastávajú preto, že v slovách *maccarthyzmus — maccarthizmus, mindszenthyáda — mindszenthiáda* atď. je len jedno *i.* Je otázne, či sa má ponechávať koncové *y* slova, od ktorého sa odvodzuje derivát na *-izmus, -iáda, -ista,* alebo či sa má dávať mäkké *i* z pristupujúcich prípon.

Pri písaní *y* berie sa ohľad na meno, od ktorého sa odvodzuje. Nemožno si však nevšimnúť, že pri tomto spôsobe písania sa značne deformuje podoba príslušných odvodzovacích prípon, ktoré vyzerajú „useknuté", neúplné („-zmus, -sta") alebo zhodné s inými príponami („-áda"), takže na prvý pohľad dosť ťažko si uvedomujeme, o ktoré prípony vlastne ide.

Pri písaní mäkkého *i* v uvedených slovách sa narúša úplnosť podoby základného slova na *-y.* Ale takáto úplnosť sa narúša aj pri iných cudzích slovách a nie je to na prekážku, napr. *kanoe — kanoistika, kanoista, Tahiti — tahitský, Tahiťan* a pod. Zato však pri tomto spôsobe písania zreteľne vystupujú v neskomolenej podobe odvodzovacie prípony ako samostatné morfologické jednotky. Písanie mäkkého *i* v uvedených slovách je takto výhodnejšie z hľadiska vybavovacej funkcie nášho pravopisu, pri ktorej ide o to, aby sa zaznačený jazykový prejav dal rýchlo a presne pochopiť. Písané podoby *maccarthizmus, mindszenthiáda, rugbista, lobbista* atď. sa lepšie pričleňujú k slovám odvodeným na

-izmus, -iáda, -ista než podoby „maccarthyzmus, mindszenthyáda, rugbysta, lobbysta" atď. Možno preto pokladať za správne písanie uvedených odvodenín na *-izmus, -iáda, -ista* od mien zakončených na *-y* s mäkkým *i*.

L. Dvonč

Exbratislavčan? — Národné a kmeňové mená a obyvateľské mená utvorené od vlastných zemepisných mien sa píšu v spisovnej slovenčine s veľkým začiatočným písmenom, pretože sa pokladajú za vlastné mená. *Pravidlá slovenského pravopisu* v kapitole o písaní veľkých písmen vo vlastných menách uvádzajú príklady *Slovák, Čech, Lužický Srb, Kórejčan (Kórejec), Indián, Moravan, Oravec, Bratislavčan.* Za tým výslovne hovoria, že podobne sa píše aj *Neslovan,* ale *mladočech, staroslovák* vo význame politickej strany alebo hnutia. Príklad *Neslovan* ukazuje, že s veľkým začiatočným písmenom píšeme aj mená, v ktorých je predpona *ne-*, napr. *Nerus, Neslovák, Nemaďar, Neparížan* (takto sa správne píše toto slovo v Tatarkovom preklade Maupassantovho románu Mont-Oriol). Podobne sa píšu obyvateľské a kmeňové mená s predponou *pra-: Praslovan* (Pravidlá uvádzajú v slovníkovej časti).

Pri písaní prípadov, ktoré sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu, nie sú u nás ťažkosti. Nejednotnosť však býva pri písaní niektorých iných prípadov, ktoré Pravidlá slovenského pravopisu výslovne neuvádzajú. Tak sme si všimli, že v bratislavskom Večerníku sa píše o „exbratislavčanovi". Na základe príkladov *Neslovan* a *Praslovan* nie je ťažké určiť, že s veľkým začiatočným písmenom sa píšu aj také národné a kmeňové mená a obyvateľské mená utvorené od vlastných zemepisných mien, ktoré majú nejakú inú predponu. Podľa toho nie je správne písanie „exbratislavčan", ale *Exbratislavčan,* podobne *Exparížan, Exviedenčan* a pod. Treba však konštatovať, že takýto spôsob pomenúvania osôb je u nás zriedkavejší. Bežnejšie sú vyjadrenia *bývalý Bratislavčan, bývalý Parížan* ap., v ktorých sa obyvateľské meno bližšie určuje prídavným menom *bývalý.*

Rovnako sa s veľkým začiatočným písmenom píšu aj zložené slová. Patria sem slová, ako napr. *Poloukrajinec, Polorus, Starobratislavčan, Novobratislavčan* a pod. Pravda, zložené slová, v ktorých prvou časťou sú slová *starý* a *mladý,* bývajú najčastejšie menami prívržencov nejakého hnutia, takže sa píšu s malým začiatočným písmenom. Tak je to pri spomínaných už slovách *mladočech, staroslovák,* podobne pri slovách *staročech, mladoturek* a pod.

L. Dvonč

ODPOVEDE NA LISTY

Strašne mať rád. — J. B. z Bratislavy: „Vysvetlite, prosím, či je správne v hovorovej alebo literárnej reči používať výrazy strašne pekne a strašne mať niekoho rád — keď vieme, že čo je strašné, nemôže byť pekné. Možno sa mýlim, a práve preto si pýtam vysvetlenie."

Odpoveď: Spojenia *strašne pekne* a *strašne mať rád* pokladáme za výrazy expresívne, také, ktoré vyslovujeme v citovom zaujatí. Používajú sa najmä v bežnej hovorovej reči, ale dostali sa aj do krásnej literatúry. V liste sa príslovka *strašne* v spojeniach typu *strašne pekne, strašne ľúbiť* posudzuje ako čosi nelogické, čo — ako sa hovorí — odporuje zdravému rozumu. No ak sa na význam slova *strašne* bližšie prizrieme, zistíme, že tu o nelogickosti nemožno dosť dobre hovoriť.

To, čo je veľmi veľké, vyvoláva neraz až strach. Napríklad veľká výška, hĺbka, veľký počet môže v nás vyvolať až závrat. Keď sa pozrieme z veľkej výšky dolu, to nás až zamrazí a strasie. Nejde tu o voľačo nové v našej reči. V slovenčine oddávna jestujú výrazy na vyjadrenie množstva, ako napr. *Ľudí* (vody, peňazí) *až strach!* A podľa toho sa hovorí aj *strašne veľa ľudí, strašne veľa vody, strašne veľa peňazí; strašne ľúbiť, strašne mať rád.* Príslovka *strašne* stala sa expresívnym synonymom (rovnoznačným slovom) k slovu *veľmi* na základe metonymie, prenášania slova pre vnútorný vzťah vyjadrovaných významov. Medzi tým, čo vyjadruje slovo *veľmi* a *strašne* je — ako sme ukázali — vnútorný vzťah. To, čo je veľké, čo má veľmi veľkú mieru, to môže vyvolávať až obavy, strach. Na základe tohto vnútorného vzťahu si teda možno vysvetliť zamieňanie slova *veľmi* slovom *strašne.*

Ale nakoniec treba pridať upozornenie. O tom, kto by namiesto *veľmi* vždy hovoril *strašne* („strašne ľúbiť", „strašne veľa", „strašne pekný", „strašne dlhý", ba i „strašne malý", „strašne milý", „strašne dobrý"), by sme celkom oprávnene mohli povedať, že nepozná mieru, nevie, kedy môže použiť expresívne výrazy. Nadmerné používanie výrazov typu „strašne krásny" charakterizuje teda veľavravných, a to obyčajne mladých ľudí.

Pytliačiť na zajace. — J. Ž. zo Starej Haliče: „Pri prekladaní som nedávno rozmýšľal o možnosti použitia slovesnej väzby pytliačiť na niečo. Bol som v pomykove, či túto väzbu v spisovnej slovenčine máme, či ju možno používať. Poraďte mi na základe výpiskového materiálu, podľa ktorého v Ústave slovenského jazyka zostavujete slovník spisovnej slovenčiny."

Odpoveď: Už aj bez nazretia do výpiskového materiálu možno povedať, že väzba *pytliačiť na niečo* vznikla na základe významovo príbuznej väzby *poľovať na niečo.* Veď *pytliačiť* to je vlastne nedovolene striehnuť a nezákonne poľovať na zvieratá (žijúce v prírode). Z takejto významovej príbuznosti slovesa *pytliačiť*

so slovesom *poľovať* by vychodilo, že väzbu *pytliačiť na niečo* treba posudzovať ako správnu a významovo primeranú.

Podľa žiadosti nášho čitateľa nazreli sme aj do výpiskového slovníkového materiálu. Na slová *pytliak, pytliactvo, pytliačina, pytliacky* sme v ňom našli dosť dokladov. Nájde sa doklad aj na sloveso *pytliačiť*, a to aj v prenesenom zmysle, napríklad: *Kde by sme boli, keby tieto húsenice n e p y t l i a č i l i na kvitnúcom konári.* (Pártošová) — Ale na väzbu *pytliačiť na niečo* máme zatiaľ len jeden doklad, a to v takejto súvislosti: *Musí človek vždy len n a z a j a c e p y t l i a č i ť!* (Rázus)

Väzbu *pytliačiť na niečo* (napr. na zajace, diviaky, na srnce) vzhľadom na väzbu príbuzného slovesa *poľovať na niečo* pokladáme za celkom správnu.

Desaťkorunák a desaťkorunáčka. — J. Ľ. z Lučenca: „Medzi pracovníkmi nášho podniku vznikol spor o správnej podobe slova desaťkorunák, desaťkorunáčka alebo desaťkoruna. Vysvetlite nám, ktoré z týchto slov je správne, alebo kedy sa používa."

Odpoveď: Zložené slová s príponou *-ák*, teda *päťkorunák, desaťkorunák, dvadsaťpäťkorunák* používame vtedy, keď je reč o k o v o v o m peniazi — naproti tomu, keď je reč o p a p i e r o v ý c h peniazoch, používame zložené podstatné mená s príponou *-áčka*, napríklad: *desaťkorunáčka, dvadsaťpäťkorunáčka, päťdesiatkorunáčka, stokorunáčka.* Tretí variant, ktorý sa uvádza v liste — „desaťkoruna", „stokoruna", v spisovnej slovenčine používame zriedkavejšie. Zvyčajne hovoríme a píšeme len *(jedna) koruna* a ďalej už *päťkorunák, desaťkorunák . . .*; *trojkorunáčka, päťkorunáčka* atď. — a to podľa toho, či ide o kovový alebo papierový peniaz. Všetky uvedené podoby majú charakter hovorových výrazov; inak používame presnejšie označenia: *desaťkorunová, stokorunová bankovka — korunová minca* ap.

Na pomenovanie kovových peniazov podľa podôb *desaťhaliernik, dvadsaťhaliernik* počuť aj varianty *päťkoruník, desaťkoruník* ako obmeny označení typu *päťkorunák.* Tieto podoby pokladáme za celkom zriedkavé.

Zakončujeme upozornením: na pomenovanie mincí používame v hovorovej reči názvy typu *päťkorunák,* naproti tomu na pomenovanie papierových platidiel používame názvy typu *päťkorunáčka.*

O nárečovom oslovení curka. — P. J. z Tatranských Zrubov: „V mojom pôsobisku je zaužívané slovko curka. Rád by som vedieť, čo to slovo znamená, akého je pôvodu. Toto slovo používajú chlapi ako oslovenie dievčeniec tak do osemnásť rokov. Predpokladám, že je to neslušný výraz. Prosím o vysvetlenie, aby som mohol používanie tohto výrazu zlikvidovať — alebo v opačnom prípade, ak slovo je hádam nejaká milá príhovorka, aby som to našim dievčencom mohol vysvetliť".

Odpoveď: Slovo *cura* a jeho zdrobnená podoba *curka* je poľského pôvodu. Tieto dve slová sú paralelou našej dvojice *dcéra — dcérka.* Ako vidieť, v slove *curka* nie je nič mrzké, pre čo by ho bolo treba, ako sa v liste hovorí, „zlikvidovať". Na prípadnú otázku, ako sa toto slovo dostalo do Tatranských Zrubov, možno dať

takéto vysvetlenie. V blízkom okolí sú prechodné slovensko-poľské nárečia a v nich je slovo *cura, curka* celkom bežné. Nárečové oslovenie *curka, curka moja* je na tej istej štylistickej rovine ako spisovné *dcéra moja* alebo *dievka moja.* Je to familiárne (domácke) oslovenie dievčaťa. Používa sa vtedy, keď chceme naznačiť svoj dobromyseľný, láskavý, prajný postoj k oslovenému dievčaťu.

Len sa rozpamätajme, ako často sme slová *dcéra moja* a *dievka moja* a tak isto *syn môj* počúvali a čítali v ľudových rozprávkach. Aj tu vystupujú ako dôverné oslovenia.

Slová *cura — curka* (v poľštine písané ako *córa — córka*) a *dcéra — dcérka* sa vyvinuli z toho istého spoločného základu podľa osobitných hláskoslovných zákonitostí v dvoch slovanských jazykoch. Pravdaže, na prvé počutie príbuznosť týchto slov mnohí z nás nepobadajú. Ba mohlo by sa stať, ako sa to stalo nášmu pisateľovi, ktorý pracuje v Tatranských Zruboch, že by sme si slová *cura* a *curka* mohli uvedomovať ako voľačo mrzké, a to najmä preto, že v češtine slovo „coura" a „cura" značí pobehlicu. Pravdaže, keď si uvedomíme, že slovo *cura — curka* sa do Tatranských Zrubov dostalo z okolitých slovensko-poľských nárečí, nemôžeme zapochybovať o tom, že naozaj ide o láskavé prihovorenie, ako predpokladal i pisateľ listu.

Z listu vysvitá, že jeho autor nepochádza z dedín, v ktorých sa hovorí slovensko-poľským nárečím, lebo keby bol z blízkeho okolia, význam slova *curka* by poznal. — Správne postupoval, keď nám napísal. Dievčence pracujúce v Tatranských Zruboch nemusia poznať pravý význam slova *curka,* a mohli by sa pri takomto oslovení nebodaj aj uraziť. Keď sa im vec vysvetlí, predíde sa prípadným nepríjemnostiam.

Z našej odpovede možno vyvodiť všeobecne platné ponaučenie. Ak pracujeme v takom kraji, v ktorom sa hovorí nárečím a nemáme istotu, čo sa v ňom pomenúva istými slovami a slovnými spojeniami, najlepšie urobíme, keď sa na to opýtame niekoho z domácich ľudí. Ak by sme sa spoľahli len na svoj úsudok (svoje jazykové povedomie), mohli by sme usudzovať nesprávne alebo aspoň skreslene.

Dovoľte mi odísť. — J. S. z Bratislavy: „Rozhlasoví reportéri, ktorí hovorievajú vo večerných rozhlasových novinách, veľmi často používajú zvrat „Dovoľte mi opýtať sa", „Dovoľte mi informovať vás". Niečo podobné sa vyskytuje aj vo vojenskej reči („Dovoľte mi odísť"). Podľa mňa je to rusizmus, ktorý nie je v zhode so štruktúrou nášho jazyka. Po slovensky to podľa mňa možno povedať len celou vetou: „Dovoľte, aby som sa opýtal" a pod."

Odpoveď: Aby sa ukázalo, že spojenie slovesa *dovoliť* s neurčitkom plnovýznamového slovesa je v spisovnej slovenčine celkom bežné, uvedieme doklady zo staršej i novšej literatúry.

Konečne bola matka milostivá na syna a d o v o l i l a p o z o s t a ť synovi v Jeleňove. (Sokol 1867) — *D o v o ľ t e mi v z d i a l i ť s a z domu vášho.* (Sokol 1867) — *... a ostal až do smrti len pán Hvezdár, inak ani n e d o v o l i l s a v o l a ť sám.* (Timrava) — *Zato nám d o v o l i l po raze po dva jeho pastierskym korbáčom p l e s n ú ť.* (Tajovský) — *Páni n e d o v o l i l i mládencom ž e n i ť s a bez písma.* (Timrava) — *Na budúci rok už sotva d o v o l i a ube-*

rať hlinu z brehu. (Ondrejov) — *Tvár, odratá granátom, nedovolila mu vyhodiť deputáciu.* (Hečko)

Ako vidno, väzba slovesa *dovoliť* s neurčitkom sa v našej krásnej spisbe používa oddávna. Poznáme ju ako celkom bežnú aj z každodennej reči, napr. *Dovolili nám prechádzať cez dvor. Domová nám dovolila tancovať a spievať* (záznamy z počutia).

Väzbu s neurčitkom pokladáme v spisovnej slovenčine za rovnako správnu ako väzbu s celou predmetovou vetou, ktorú uvádza spojka *aby.* Pravdaže, túto ich rovnocennosť nechápeme tak, že by v každom prípade bola možná jedna i druhá väzba. V istých súvislostiach (tu ich podrobnejšie charakterizovať nemožno) je vhodnejšia väzba s neurčitkom a vyberieme si tú, v iných je priliehavejšia väzba s celou vedľajšou vetou a siahneme po tej. Prinášame dva príklady na väzbu slovesa *dovoliť* s vedľajšou vetou, ktorú by sme nemohli dosť dobre nahradiť neurčitkom bez toho, aby sme neporušili celkový tón reči. *Dovoľte, slečinka, aby som sa vám predstavil.* (Bednár) — *Dovoľte, aby som si povedal svoje, pán staviteľ.* (Zúbek) V prvom prípade väzba s vedľajšou vetou je ustálená ako súčasť celej zdvorilostnej frázy a v druhom použitie väzby s infinitívom by vyznelo veľmi odmerane, a to nevyhovuje autorovmu zámeru. Naproti tomu v doklade, ktorý sme uviedli z diela Ľuda Ondrejova *(Na budúci rok už sotva dovolia uberať hlinu z brehu.)* nemožno dosť dobre použiť väzbu s celou vedľajšou vetou predmetovou.

Nastolený problém je štylistického rázu, lebo ide o výber z dvoch rovnocenných jazykových prostriedkov, a to podľa situácie a kontextu.

Na zakončenie ešte poznámka k pôvodnosti väzby slovesa *dovoliť* s neurčitkom v slovenčine. Slovanské jazyky majú už od svojho pôvodu veľa jazykových prostriedkov zhodných alebo podobných, a to tvarovo i funkčne. Tak je to aj pri väzbe slovesa *dovoliť* s neurčitkom. Nepokladáme ju v spisovnej slovenčine za rusizmus. Tu nemôžeme nadhodený problém rozvádzať dôkladnejšie. Podrobnú analýzu väzieb s neurčitkom nájdete v knihe Jozefa Ružičku *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku* (SAV, 1956).

G. Horák

Z NOVÝCH KNÍH VYDAVATEĽSTVA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

Igor Daxner

ĽUDÁCTVO PRED NÁRODNÝM SÚDOM 1945—1947

Autor knihy dr. Igor Daxner bol dlhoročným pracovníkom justície. Ako radca Najvyššieho súdu v Bratislave sa prostredníctvom funkcionárov Komunistickej strany Slovenska zapojil do aktívnej ilegálnej práce. Pre jeho tvrdý a nekompromisný postoj proti fašizmu a za vec spravodlivej očisty od klérofašistických zradcov vymenovali ho v júni 1945 za predsedu Národného súdu v Bratislave a neskôr za predsedu Najvyššieho súdu v Prahe. Po odchode na penziu napísal príspevok k dejinám retribúcie na Slovensku pod názvom Ľudáctvo pred národným súdom.

Dr. Igor Daxner v uvedenej práci odhaľuje zločinné profily predstaviteľov tzv. slovenského štátu, zvýrazňujúc nevyhnutnosť ich odsúdenia a prísneho potrestania. V ďalšom objasňuje úlohu a význam Národného súdu a udalosti, ktoré sa odohrali mimo okruhu pojednávacích siení. Zaoberá sa aj právnou stránkou vzniku a pôsobnosti Národného súdu. Zaujímavé sú tie časti práce, v ktorých odhaľuje úmysly reakčných predstaviteľov demokratickej strany. Na podklade šiestich procesov má čitateľ možnosť do podrobností spoznať podstatu zrady Slovenského národného povstania, rasovú perzekúciu za tzv. slovenského štátu, rozbitie ČSR (Tuka, Tiso, Durčanský, Mach), metódy Hlinkovej gardy (Kubala) a ľudáckej tajnej polície.

Práca je založená na vedeckých metódach a je podložená historickými dokumentami. Je prvým spracovaním tejto problematiky v našej historickej literatúre.

Určené právnikom, historikom, osvetovým a politickým pracovníkom a širokej čitateľskej verejnosti.

VSAV 1961, str. 248, obr. 10, brož. Kčs 12,—.

Soňa Lesňáková

MAXIM GORKIJ V SLOVENSKEJ KULTÚRE

Kniha objasňuje otázku, ako sa u nás prijímalo, ako pôsobilo a vplývalo literárne dielo prvého spisovateľa novej socialistickej literatúry M. Gorkého na slovenskú literatúru a kultúrnopolitický život.

Práca je rozdelená do troch hlavných častí. Prvá hovorí o ohlase Gorkého na Slovensku v období pred národným oslobodením. Zaznamenáva prvý dosiaľ zistený preklad z roku 1900, niekoľko ďalších drobných prekladov a viaceré poznámky o spisovateľovi, uverejnené v našej tlači. Druhá časť si všíma obdobie buržoáznej republiky, zložité otázky vzťahu ku Gorkému s ohľadom na nepriaznivú kultúrnopolitickú situáciu na Slovensku. Nevraživý postoj buržoázie k Sovietskemu zväzu mal za následok, že až do oslobodenia nevyšlo na Slovensku samostatne ani jedno Gorkého dielo. Plného pochopenia a ocenenia dostalo sa v tých rokoch spisovateľovi jedine na stránkach komunisticky orientovanej robotníckej tlače.

V tretej časti práce (obdobie ľudovej demokracie) sleduje sa široký prúd, ktorým sa po roku 1945 postupne dostávali Gorkého diela do našich časopisov, knižných vydaní, na javiská atď. Tvorba veľkého proletárskeho spisovateľa stala sa vecou hlavného záujmu našich spisovateľov a literárnych pracovníkov a súčasne významným pomocníkom v kultúrnom a spoločenskom snažení nášho ľudu.

Kniha prináša mnoho nového, zaujímavého materiálu a upúta široký okruh čitateľov Gorkého diela. Pre pedagogických, literárnych a kultúrnych pracovníkov je základným poučením o osudoch a vplyve Gorkého diela na Slovensku.

VSAV 1961, str. 192, viaz. Kčs 19,40.

SLOVNÍKOVÉ DIELA A JAZYKOVÉ PRÍRUČKY
NAKLADATEĽSTVA ČESKOSLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

JAZYKOVÝ KOUTEK ČS. ROZHLASU

Tretí výber obľúbených päťminútových relácií Československého rozhlasu vyšiel koncom roku 1959 a obsahuje pravopisné výklady a stať o spisovnej výslovnosti. Prednosťou príručky je množstvo konkrétnych príkladov z jazykovej praxe, živý a prístupný výklad a ľahká použiteľnosť.
NČSAV 1959, str. 407, brož. Kčs 16,30.

VEĽKÝ RUSKO-ČESKÝ SLOVNÍK

Celý slovník obsiahne zásobu modernej ruštiny a klasikov 19. storočia so základnou terminológiou zo všetkých odborov a bohatou frazeológiou. Má jadro v pôvodnej excerpcii. Je spracovaný podľa najnovších lexikografických metód. Dosiaľ vyšli 4 diely, 5. diel vyjde r. 1962.
Viaz. 1. diel Kčs 44,50, 2. diel Kčs 46,50, 3. diel Kčs 46,—, 4. diel Kčs 46,—.

BULHARSKO-ČESKÝ SLOVNÍK

Slovník obsahuje vyše 60 000 hesiel súčasného bulharského jazyka. Bulharské slová majú potrebné gramatické ukazovatele a sú označené prízvukom. Pripojená je stručná gramatika bulharčiny, ktorú napísal prof. dr. A. Frinta.
Strán 1070, viaz. Kčs 49,—.

SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Ročník 26, 1961, číslo 4

Vydáva vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavný redaktor: prof. dr. Eugen Jóna
Výkonný redaktor: dr. Ladislav Dvonč
Redaktor časopisu: Andrej Keder
Technický redaktor: Vladimír Štefanovič
Vychádza šesťkrát za rok.
Ročné predplatné Kčs 24,—, jednotlivé číslo Kčs 4,—.
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin.
Výmer PK HSVZ, čís. 18163/50-II 3 — V-06*11261.
Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad i doručovateľ.